

**KARAKAČANSKÁ
POEZIE 21. STOLETÍ:
VELIKA CHÄTOVA**

**Gabriela
Fatková**

KARAKAČANSKÁ POEZIE
21. STOLETÍ:

Velička Chátova

Gabriela Fatková

**KARAKAČANSKÁ POEZIE
21. STOLETÍ:**

Velička Chátova

Porta Balkanica o. s., Brno 2013

Práce je dílčím výstupem projektu podpořeného vnitřním grantem FF ZČU v roce 2013.

Publikace byla vydána na základě recenzního řízení Vědecké redakce Porta Balkanica o. s., Brno.

Recenzenti: Doc. Vladimír Penčev Ph. D., PhDr. Miroslav Kouba Ph. D.

Informace o vědecké redakci a elektronická verze publikace jsou dostupné na stránkách vydavatele: www.portabalkanica.eu nebo na stránkách Katedry antropologie FF ZČU: www.antropologie.org/cs/publikace/knizni-tituly

© Gabriela Fatková

© Porta Balkanica, o. s.

ISBN 978-80-904846-6-5

Obsah

Úvod	9
Karakačani v Bulharsku: černí kočovníci	13
Karakačanské organizace v Bulharsku: hledání původu	20
Kočovní pastevcí Aromuni a Karakačani	22
Aromuni a Karakačani v Řecku	29
Aromuni a Karakačani v Bulharsku	31
„Zapomenout vlastní jazyk? To je hanba!“	39
Velička Chătova: Karakačanská poezie mezi oralitou a písmem	45
Velička Chătova: vzít psaní o Karakačanech do vlastních rukou	49
Charakteristika pramene	51
Povídají si dvě pohoří	57
Na louce	59
První školní den	61
Na Pertuli	63
Cesta na Karandilu	65
Karakačani v cizině	67
V táboře u Sv. Pavel	69
Bohu	71
Stařenka	73
Borový les	75
Píseň	79
Krásné Karakačanky z vysokých hor	81
Na horách	83
Vzali nám ovce	85
Každodennost	89
Hospodyně	91
Utáboření	93
Stížba	95
Stav	97
Na košárech	99
U ohrady	101
U studeného pramene	103
Železnice	105
Bába	107
Zbil děda bábu	109

Nemoc	111
Praní	113
Svátek	117
Přijímání	119
„ <i>Arna-kačikja</i> : jehňata, kůzlata“	121
Nový rok	123
Svatý Jan (svátek stětí hlavy Jana Křtitele – 29. 8.)	125
Kurbany	127
Svatba	129
Povolání na vojnu	131
Zadušnice	133
Chléb	137
Pitka	139
Banice	141
Zpracovávání mléka	143
Stumbutir	145
Máslo	147
Oděv od kmotry	151
Ženský oděv	153
Oděv mládence na ženění	155
Jaro	159
Na zimních pastvinách	161
Bouřka	163
Zlá zima	165
Vítr a déšť	167
Hraní	171
Houpačka	173
Koňák	175
Oslí bodlák	177
Žízeň po vzdělání	179
Zamilování ptáčky	181
Na břehu	183
Bolest	187
Na kopci	189
Nevěsta – vdova	191
Použitá literatura	192
The Karakachan Poetry of the 21st Century	199
Каракачанската поезия на 21-ви век	201

Úvod

Myšlenka sestavit komentovanou edici textů bulharské Karakačanky Veličky Chátovy se zrodila na základě četby několika dalších textů. Vzhledem k tomu, že textů, které by se zabývaly výhradně Karakačany je žalostně málo, po pár letech studia člověk dojde k názoru, že žádné nové již zřejmě neobjeví. Začala jsem tedy pročítat texty o ostatních balkánských etnikách bez vlastního státu. V roce 2011 se mi do ruky dostaly dva popularizační články od autorek Jarmily Horákové (Horáková 2011) a Lucie Gramelové (Gramelová 2011) v časopise *Navýchod*. Texty se zabývaly jazykem Aromunů¹ a ranným písemnictvím tohoto jazyka, kterým mluví balkánští Aromuni (Vlaši) a Aromuni v diaspoře. Když jsem textů o současném životě tohoto dříve kočovně pasteveckého etnika (stejně jako Karakačani) přečetla více, objevila jsem nejen mnoho okrajových zmínek o Karakačanech, ale také se ukázalo, že jejich vývoj po usazení je velmi podobný. Některé tendence se prostě na Balkáně opakují, ať se jedná o populaci grekofonní, nebo románsky hovořící.

V roce 2012 se pak na knižních pultech objevila souborná publikace výše zmíněných autorek a několika dalších autorů pod jménem „Arumunština“ (Gramelová a kol. 2012). Jedná se o úvod do specifik tohoto jazyka pro začínající lingvisty a balkanisty. Kniha má ambice také lehce nastínit etnografický kontext, ovšem její přínos a nejpovedenější část se opět týká především aromunského písemnictví a postavení aromunštiny² ve hře balkánských politických aktérů. Gramelová zde například předkládá tezi, že aromunština je samostatný jazyk a nikoliv dialekt.

„ ... *víc je katalánština dialektem španělštiny než arumunština dialektem rumunštiny.*“ (Gramelová 2012: 65)

Dále zdůrazňuje, že vyjednávání o tom, zdali aromunština je jazykem, je součástí diskuze o etnogenezi a autochtonnosti jednotlivých balkánských populací.

1 Ač se v českém prostředí můžeme setkat i s označením Arumun (Gramelová a kol. 2012), zde budeme kvůli výslovnostní přístupnosti a zaběhlému úzu používat pojem Aromun (v angličtině Romanian). V literatuře se však můžeme setkat i s označením Cincari, Kucovlasi, Vlasi a další (viz dále v tomto textu).

2 Stejně jako pro označení celého etnika byla zvolena snadno vyslovitelná a zaběhlá podoba „Aromun“, pro označení jejich jazyka budeme používat pojmu „arumunština“, byť někteří autoři, zejména lingvisté upřednostňují pojem „arumunština“. Abychom dodrželi konzistenci v textu a zamezili záměně se slovem „rumunština“, budeme v textu i nadále používat slova „arumunština“.

„Zcela zjednodušeně lze říct, že jde o to, kdo kde byl dřív, nejlépe samozřejmě první, tedy kdo je na daném území původní. Většina balkánských etnik se prohlašuje za autochtonní, tedy původní, a to zejména ve vztahu ke svým sousedům. Uznat arumunštinu plnoprávným jazykem ... by znamenalo znovu otevřít debatu o obecně přijímané autochtonnosti Rumunů na sever od Dunaje.“ (Gramelová 2012: 66)

Autochtonnost a původnost je však ideou, kterou prosazují mnohé nestátní národy či etnika a důsledky takového snažení mohou být velmi praktické.

„Například Laponci (Sámové/Sámiové) v Norsku a v dalších zemích našli potřebnou ideu v důsledně prosazované tezi, že jsou ‚původním domorodým obyvatelstvem‘ (indigenous people), které žilo na svém území již před příchodem dnešních ‚státních národů‘ (Norové, Švédové ...), a vzhledem ke svému sepjetí s přírodou má zvláštní práva nejenom v jazykové a kulturní sféře, ale i v souvislosti s užitím půdy a vody.“ (Šatava 2009: 76)

V rámci podobných tlaků vyjednávají Karakačani své označení coby samostatné etnikum a stejně tak i karakačanština si stojí velmi podobně jako aromunština. Vlastně jediný zásadní rozdíl je existence psané podoby aromunštiny už od 18. století, zatímco o první psané texty v karakačanštině se moji informanti pokouší teprve v nedávné době, tedy na přelomu 20. a 21. století. Témata těchto prvních textů, poezie i próza, jsou navzájem taktéž velmi podobné. V poezii je nejčastěji lyricky opěvován bývalý kočovný život v horách, opakuje se motiv vykořenění, lítosti nad ztrátou tohoto svobodného života nebo z odloučení od příbuzných v emigraci.

V próze se pak setkáváme se svéráznými pokusy „udělat práci za etnografy a folkloristy“, tedy setkáme se s publikacemi, které se věnují sběru slovesnosti, technologickým popisům zpracovávání mléka, stavby pasteveckých obydlí apod. Tento trend auto-folkloristiky reprezentují v případě Aromunů například Pericle a Tache Papahagi a v případě Karakačanů Georgi Batakov (Batakov 2004 – tomuto dílu se blíže věnuji jinde – Fatková 2012). Aromunští autoři však skutečně vystudovali etnologii (většinou na některé z univerzit Rakouska-Uherska), zatímco Batakov je samoukem. Prózu zde ponecháme stranou, byť je taktéž zajímavá, a zaměříme se pouze na poezii a právě poezie aromunská mi bude sloužit jako materiál pro srovnání.

Další knihou, která mne motivovala k sestavení této edice, byla monografie od Marjorie Shostak (1981), která vyšla v roce 1993 i v češtině pod názvem „Nisa, dcera Kungů“. Jádrem této publikace je autobiografic-

ké vyprávění jedné z autorčiných informantek, které tvoří rámec ucelené etnografie !Kungů. Já o bulharských Karakačanech píšu již nějakou dobu a čím dál tím více se vzdaluji modu psaní ve třetí osobě množného čísla (Karakačani jsou ..., dělají ..., preferují ...). Směřuji k osobním příběhům jednotlivých členů tohoto etnika. Právě na těchto příbězích se jaksi živě zjevují ony obecnější trendy, které by bylo možné popsat pár suchopárnými odstavci.

Shostak se ve své knize omezila na vyprávění pouze jedné ženy, výrazně talentované vypravěčky. Samozřejmě, že proti tomuto přístupu lze mnohé namítnout. Většina námitek by zajisté byla cílena na reprezentativitu dané informantky, zastupující celou sledovanou populaci. Reprezentativita má však jednu zásadní potíž, patří spíše do sféry ideí než praxe. I přesto, že budeme informanty vybírat náhodným výběrem, stejně naše etnografie bude nejvíce formována výpověďmi těch jedinců, kteří mají formulační talent, kteří jsou výstižní a šikovní vypravěči. Jednou z těchto talentovaných lidí je Velička Chátova. I přes opakované rozhovory i s jinými Karakačany, Velička byla pro mne po celých pět let návratového výzkumu informantkou klíčovou a nabídla mi nejpřekvapivější vhledy do života jejího etnika, současného i minulého. Tato kniha je tedy nejen o poezii Veličky Chátovy, ale je i o jejím životě, o bulharských Karakačanech a životě jednoho neznámého jazyka/dialektu. Právě příběh a tvorba jedné ženy nám ukáže více než bychom zprvu čekali, rozhodně více než jen pouhou poezii. Tato kniha je věnována životě a dílu Veličky Chátovy, je nejen o ní, ale především pro ní.

„Pěkná báseň, že? Ale není nikdo, kdo by to ocenil, protože lidé nejsou vzdělaní, seznalí. Lidé mého věku, kteří jsou vzdělaní, ti je neznají. Odkud by je znali. Já jsem četla tyhle básně v horách. Soused mi říká: Jak tě to napadlo? Jak můžeš psát poezii, když jsme nechodili do školy. Moje o devět let starší sestra nechodila do školy a říká mi: Veličko, promiň, sestřičko, musím se tě na něco zeptat, nejsi nemocná? Nemáš nějaké jako schopnosti, předpovídat a tak? Ona nevěděla, co to je báseň. Říkám: Sestro, neboj, nejsem nemocná, to nás učili ve škole, někteří lidé tohle píšou. Někdo to umí, někdo ne. Jak jí to mám objasnit, správně jsem jí to vysvětlila, ne? Ne každý umí básnit, ne každý je básník. Občas své básně překládám i do bulharštiny, ale vždycky mi zní líp v mém jazyce – v karakačanštině. Důvodem k psaní básní mi byl smutek pro mého syna, vždyť víš, že měl na vojně nehodu, před několika lety. A já jsem onemocněla, nemohla jsem ten smutek nijak vylít. Ani Mitko tady nebyl. Byla jsem sama a abych se nezbláznila, tak přišla múza. Prostě jsem si řekla, místo abys plakala ... co

budu plakat, proč bych měla jenom plakat? Chtěla jsem malovat nebo něco jiného, ale malování je náročné na oči. Takže když jsem zavřela oči v noci před spaním, vymýšlela jsem rýmy a počítala si na prstech rytmus na čtyři. Vymyslela jsem to vždycky večer a pak to ráno zapsala. Někdy to do rána taky zapomeneš. Chtěla jsem psát básně, a napadlo mě, že se nabízí jedno téma – života Karakačaniů. Pamatuju si všechno.“

(Velička Chátova, 21. 7. 2012)

Karakačani v Bulharsku: černí kočovníci

Karakačani jsou bývalé kočovně pastevecké³ etnikum, které dnes žije na území Řecka a Bulharska. Dnes žijí především ve městech a již se pastevečtím neživí. V době svého kočování žili po celém jihovýchodním Balkáně (dnešní Bulharsko, Řecko, Makedonie, Turecko). Jejich původním jazykem je západní řecký dialekt, který sami nazývají karakačanský jazyk nebo karakačanština, ale pro běžnou komunikaci používají jazyk majority – tedy v Bulharsku bulharštinu a v Řecku novořečtinu. Jsou pravoslavně křesťanského vyznání. Do začátku 60. let žili jako kočovní pastevečtí specializující se na chov ovcí. Životním stylem se ale v minulosti v podstatě nelišili od ostatních kočovných pastevečtů Balkánu.

Kočovně pastevečtí je způsob života, který byl příznačný pro Balkánský poloostrov až do poloviny minulého století. Karl Kaser dokonce soudí, že právě společenské uspořádání těchto pasteveckých populací dalo vzniknout patriarchálnímu modelu rodiny, který je dodnes rozšířený po celé Evropě (Kaser 1995). Autoři, zabývající se kočovným pastevečtím Balkánu, popisují studované populace často v rámci romantického diskurzu, který zdůrazňuje jejich izolovanost a zapouzdřenost (zejména řecký antropolog Aris Poulianos). Ve svých předchozích textech (Fatková 2011a, 2011b) jsem se snažila ukázat, že izolovanost těchto pastevečtů je pouze iluzorní. Jejich způsob života byl neustále formován vlivem politicko-ekonomické situace. Na druhou stranu však byl flexibilní natolik, že jeho poslední nositelé se usadili až relativně nedávno, v 60. letech 20. století. Právě případ Karakačanů nám ukazuje, že kočovně pastevecký způsob života nebyl neměnný, naopak byl po celou dobu své existence organicky vpleten do přediva tvořeného jak kočovnými, tak usedlými populacemi.

V období kočování se Karakačani živili chovem ovcí, koz a koní. Se stády čítajícími několik tisíc ovcí přecházeli během roku mezi dvěma druhy pastvin. Celý svůj majetek si sebou převáželi na koňských karavanách. Horké léto trávili s ovcemi na vysokohorských pastvinách na Staré Planině, Rile, Rodopech či Trojanske planině a zimu v přímořských nížinách. Během 18. a 19. století zde Karakačani (spolu s jinými křesťanský-

3 V případě kočovného pastevečtí vycházím z definice A. M. Khazanova. „pastevecký nomadismus může být definován z ekonomického hlediska jakou zvláštní forma obživy, v níž je extenzivní a mobilní pastevečtí hlavní aktivitou a periodické pastevecké migrace se zde věnuje celá populace“ (Khazanov 1984: 17). Právě kočovně pastevečtí odděluje Khazanov od polo-kočovného, kdy se buďto část populace věnuje zemědělství a jiná část kočuje se stády, nebo se zemědělství věnuje celá populace, ale pouze po omezený úsek roku (Khazanov 1984: 19-20). Pojem „polokočovně pastevečtí“ se tak překrývá s pojmem „transhumance“, který používá např. Braudel (1995 [1949]: 85-88). A úplně na závěr, moji informanti sami trvají na tom, že byli „kočovníci“ a že nikdy trvalá sídla (až do usazení na konci 50. let) neměli.

mi pasteveckými skupinami) postupně rekolonizovali místa, která dříve využívali turkičtí pastevcí Juruci⁴ (Kalionski 2007: 224-227). V přímořských nížinách, makedonských horách a v Rodopech žili spolu s Juruky dokonce jako sousedé až do začátku 20. století (Kalionski 2007: 226). Juruci se od svých sousedů Karakačanů lišili především tím, že vyznávali islám a pro přesuny používali velbloudy. Juruci je používali jako nákladní zvířata, stejně jako Karakačani koně.

Obr 1 Juruci

(D'Andria 1893: 188)

Žili střídavě ve dvou typech krajiny. Na zimu sháněli svá stáda do rovin, kde bylo tepleji a ovce tam mohly najít pastvu přes celou zimu. V době osmanské nadvlády nacházeli nejčastěji své letní pastviny na území dnešního Řecka a Turecka. Po odtržení bulharského území od Osmanské říše roku 1878 se pastevcům přechod bulharsko-řeckých a bulharsko-tureckých hranic zkomplikoval a museli si vybrat jeden ze států, v jehož rámci se pak celoročně rozhodli pohybovat. Vlivem rozprodávání pastvin, které dříve byly centrálně spravovány Osmany, a kvůli intenzifikaci ze-

⁴ Dokladem původních Juruckých sídel jsou četné pomístní názvy míst v horách, které pocházejí buď z turečtiny nebo přímo obsahují slovo „Juruk“ (např. Juruški čal, Juruško torište a město Jurukovo v pohoří Rila, Juruški skali v pohoří Stara planina, Juruški grobe v pohoří Pirin, Juruški jazovir v pohoří Sredna gora). Ještě další takové pomístní názvy uvádí Jireček (1888: 295). Ovšem od konce 19. století se toponyma mohla výrazně změnit.

mědělství, byli průběžně vytlačováni v létě výše do hor a v zimě mimo výhodné, obdělávatelné plochy (Kalionski 2007: 227).

Jméno „Karakáčani“ by mohlo pocházet z turečtiny a znamená „černý utíkající“ (Marinov 1964: 12; Pimpireva 1995: 10; Urbańska 1962: 206). Výklad svého jména Karakáčani rádi doplňují legendou o svém původu. Karakáčani podle této legendy dříve žili usedle na dvoře v Konstantinopoli, jako blízcí přátelé panovníka. Na důkaz smutku nad tím, že Osmani roku 1453 Konstantinopol dobyli, se karakáčanští stařešinové rozhodli zabít všechny bílé ovce, obléknout černý šat a opustit usdlý život - raději kočovat než se podrobit Osmanům. Proto se také dodnes považují za jediné čisté křesťany, kteří se osmanským Turkům nepoddali, a jejich útěk do hor je považován za projev skupinové hrdosti. Hory pak v promluvách Karakáčanů hrají význačnou úlohu jako symbol bezpečí a domova. Právě útěk do hor je jedním z výrazných motivů ve vyprávění Karakáčanů. Jiní kočovní pastevci Balkánu neměli striktně tmavá stáda. Karakáčani zdůvodňují svou volbu tím, že se chtěli v horách skrýt a tmavé ovce v horách zdáli nejsou vidět.

V Řecku jsou Karakáčani známi pod jménem – Sarakatsanoi. Toto slovo mohlo vzniknout jako exonymum z aromunského slova „sarak“ - chudý nebo albánského „sorak“, což znamená bídný nebo nečestný člověk (Pimpireva 1995: 10-11). Na základě rozdílnosti v jazyce a způsobu obživy je okolní zemědělské obyvatelstvo vnímalo jako cizí - „ty druhé“, a tudíž z vnějšku připisované charakteristiky Karakáčanů svým významem odráží právě nekulturnost, nepředvídatelnost a nebezpečnost toho, co je „cizí“. Další možný původ slova Sarakáčan může být odvozován od vsi „Sirakovo“ nebo „Sarakesi“, kde tato skupina v určitém období zřejmě pobývala (Marinov 1964: 13; Pimpireva 1995: 11).

V odborné literatuře se nesetkáme s hledáním tureckého původu slova Sarakatsanoi, přitom zde se tato paralela přímo nabízí. Dodnes v Turecku žijí dvě velké kočovné populace *Karakeçili* a *Sarikeçili*. Nechystám se zde konstruovat nějakou přímou vazbu na Karakáčany, chtěla bych spíše poukázat na vazbu etymologickou. Turecké slovo „*kara*“ znamená černý a „*sari*“ znamená žlutý. Tato slova jsou v tureckém jazyce natolik základní a stará, že nelze tento možný etymologický základ označení „*sarakatsanoi*“ nezmínit. Do celé problematiky týkající se původu označení mnou sledovaného etnika to však nevnáší žádné zvláštní světlo, poukazuje to snad jen na ostentativní nezáměr balkánských populací křesťanského vyznání o jakékoliv spojování vlastní historie s čímkoliv tureckým, byť by se jednalo jen o jazykovou vazbu.

Sami sebe označují Karakačani slovem *Vlachos*. „*Karakačansky si říkají Vlaši, bulharsky Karakačani a řecky Sarakatsanoi*“ (Pimpireva 1995: 10). Taková skupina pastevců nazývající sebe samu „Vlachi“ je zaznamenána už v 11. století, jak nám sděluje například Konstatin Jireček ve svém díle *Cesty po Bulharsku* (Jireček 1888: 223). I etnonym „Vlachi“ je ale poněkud zavádějící. Jak je známo na Balkáně se tímto nebo aspoň podobným slovem označuje hned několik skupin a všechny jsou si vědomy své kulturní odlišnosti a svébytnosti. Nejčastěji je tak označována populace mluvící románským jazykem, který dnes je znám jako aromunština, tato populace se v minulosti živila kočovný pastevectvím, karavanním obchodem či pohostinstvím.

Označení „Vlach“ prodělalo několik proměn. Až do konce 19. století jím byl označován kočovný pastevec jakéhokoliv jazyka či vyznání. Zaměnitelně bylo v té době pro kočovné pastevece používáno také turecké slovo „Juruk“.

„Tam na vysoko položených pastviskách žijí Vlasi, kočující pastýři, kteří se dělí na dvě: na jedny, kteří mluví rumunsky, a na druhé, kteří jsou pořečtění. Rumunští Kucovlasi a řečtí Karakačani nijak se prý mezi sebou nežení a vůbec vzájemně se nemilují. V Kotlensku jim říkají také Arnauti. Bulhaři někdy je nazývají tureckým slovem Jurúci, kterýžto název znamená nomadické pastýře vůbec (od jürümek choditi).“ (Jireček 1888: 220)

K etymologii označení „Vlach“ se v textu ještě jednou vrátíme, až budeme srovnávat jednotlivá pastevecká etnika mezi sebou.

Velká část bulharských Karakačanů tvrdí, že jsou řeckého původu a jako svou domovinu nejčastěji jmenují pohoří Pindos, konkrétně vesnici nebo oblast s názvem Sirako (Sirakovo, Sarakačanovo), kde údajně žili usedle. Další část Karakačanů se považuje za samostatné etnikum, oddělené od Řeků. Řeckou identitu často získali během 90. let, kdy se jim z řecké strany dostávalo značné ideologické masáže, motivované nabídkami pracovních vizí či míst na řeckých univerzitách. Podmínkou bylo zaregistrovat se do karakačanského sdružení, jehož hlavní představitel té dobou prohlásili Karakačany (ať už žijí kdekoliv) za součást řeckého národa (viz Fatková 2011c).

Je ale třeba podotknout, že místem domnělého místa původu nebyl žádný „řecký“ politický útvar, nýbrž osmanský územní celek *Rumelský ejálet*. Jejich grekofonnost pak nemůže být vysvětlována jako projev řecké národnosti či etnicity, protože řečtina byla v osmanských dobách *lingua franca* celého území (Lindstedt 2012: 112), tedy používali ji i ti, kteří se nutně nepovažují za populaci řeckého původu. Tato řecká iden-

tita musela tedy vzniknout až mnohem později a to zřejmě v dobách mezi 60. a 90. lety 20. století.

V jejich vlastním příběhu o svém původu přešli z usedlého ke kočovně pasteveckému životnímu stylu v letech 1740-1824, kdy oblast Rumelie spravoval Ali Paša Janinský. Za jeho vlády odešli na území dnešního Bulharska, Makedonie, Srbska a někteří i do Malé Asie. Tento způsob života postupně ustupoval zhruba od přelomu 19. a 20. století (Pimpireva 1995: 86 – 98). Prvním faktorem, který motivoval k usedání, byl odchod osmanských Turků z Bulharska a vznik nezávislých států založených na nacionálním principu. Takové státy pak kočovným pastevcům postavily do cesty mezi jejich letními a zimními pastvinami státní hranice, které se v některých případech pro pastevece staly neprůchodné.

„Nové hranice s jejich celníci, jakož i vyhlídka na několikere placení desátku (begliku) v rozličných státech zasadily tomuto nomadickému hospodářství těžkou ránu.“ (Jireček 1888: 221)

Hraniční poplatky a jiné oficiality donutily časem Karakačany, aby vtěsnali svůj celoroční pohyb jen na území jednoho ze států. Souběžně docházelo také k intenzifikaci zemědělství, během níž byla velká část půdy v nížinách, která sloužila jako zimní pastviny kočovných pastevců, proměněna na půdu zemědělsky využívanou (Pimpireva 1995: 91). Karakačani tím pádem byli nuceni pro svůj zimní pobyt volit nevýhodné, výše položené regiony.

„Poměry zemědělské se od války rusko–turecké nalézají v knížectví i v Rumelii ve stavu přechodném. Celým bulharským obyvatelstvem po obou stranách Balkánu zavládla nenasytná snaha po zabývání zemí. Rozorávají pastviska v území své vesnice a kupují polí, kolik mohou, často více nežli stačí zpracovati.“ (Jireček 1888: 127)

Zima a nedostatek pastvy vedly pastevece k tomu, že začali zakupovat každoročně krmivo pro dobytek, což byl výrazný zásah do jejich rozpočtu. To vedlo jen k dalšímu zmenšování stád a nárůstu střetů zájmů s usedlými zemědělci (Pimpireva 1995: 88).

„Ustavičným rozšiřováním orné půdy a ztenčováním pastvin v nížinách naráží toto vlaské hospodářství na tytéž nesnáze, jako stěhovavé pastýřství v dolní Itálii a ve Španělsku, najdou se vždy ještě pastviny letní a zimní, ale daleký průchod rolnickými krajinami se stává nesnadným. Již nyní si bulharští vesničané na procházení velikých stád často stěžují, nemajíce od nich leda trochu hnoje.“ (Jireček 1888: 222)

V poslední fázi kočovného života museli dokonce balkánští kočovníci přistoupit na přepravu stád mezi pastvinami vlaky nebo kamiony. Tato forma hospodaření se však ukázala jako velmi nevýhodná. Dodnes se s jejími posledními relikty setkáme už pouze na území Řecka (Goltsiou 2011: 9).

Mezi jednotlivými autory zabývajícími se problematikou Karakačanů pak nepanuje shoda v tom, který z faktorů nejvýrazněji přispěl k usazování Karakačanů. Pimpireva zdůrazňuje roli klimatických podmínek (Pimpireva 1995: 89), Markowska zas povinnou vojenskou službu a školní docházku. Markowska poukazuje na to, že jak vojenská služba, tak povinná školní docházka přispěly k navazování jiných než čistě obchodních kontaktů s usedlou populací. Povinná školní docházka pak často donutila Karakačanské rodiny upravit svůj životní styl do podoby polo-kočovnického pastevectví (Markowska 1962: 230). Kalionski popisuje jednotlivé fáze sedentarizace bulharských kočovných pastevců v tomto sledu: reorientace na zimní pastviny uvnitř Bulharska, zkrácení vzdáleností každoročních migrací, migrace pouze mužů do hor s ovce- mi až k fázi konečné, tedy opuštění kočovně pasteveckého stylu obživy a usazení (Kalionski 2007: 228).

Až do druhé světové války však stále ještě většina Karakačanů žila kočovně nebo polokočovně pasteveckým životem (Pimpireva 1995: 92), zatímco většina ostatních kočovných pastevců – „Vlachů“ se usadila již ve 20. a 30. letech. Karakačani se však úporně snažili co nejdéle udržet svůj životní styl i za cenu velkých ústupků a adaptací (Kalionski 2007: 228). Roku 1954 vychází státní nařízení, které mělo vést k definitivnímu usazení Karakačanů (Markowska 1962: 233; Pimpireva 1995: 94). V nařízeních vlády bylo stanoveno, že každý nově usazený dostane pozemek do rozsahu 0,4 ha a přednost při nákupu stavebního materiálu (Markowska 1962: 233; Pimpireva 1995: 94-95) nebo měli přednostní právo dočasně bydlet v neobydlených domech. Pastviny jim byly pronajímány jen v bezprostřední blízkosti jejich sídla, aby se zamezilo pohybu a možnému návratu ke kočování (Pimpireva 1995: 95-96).

Roku 1958 pak začaly být přes odpor združstevňovány všechny karakačanské ovce (Pimpireva 1995: 94-96). Odpůrci kolektivizace byli perzekuováni. Trvalo to celých sedm let, než se podařilo Karakačanům zabavit stáda za použití drastických administrativních a policejních prostředků (Kalionski 2007: 228). V tomto bodě se vývoj bulharských Karakačanů výrazně liší od vývoje těch Řeckých. Na Řeckém území došlo k sedentarizaci víceméně dobrovolně a postupně, kdežto v Bulharsku si s sebou Karakačani dodnes nesou křivdu

z nedobrovolného usazení ze dne na den (Kalionski 2002: 7) a vlastně ožebračení, protože veškerý jejich ekonomický kapitál, strádáný po celé generace, tvořila jejich stáda. Tento pocit krivdy je zároveň jedním z konstitutivních znaků jejich identity.

Karakačani byli nuceni usadit se ve městech a vesnicích, především v regionech svých předešlých zimních pastvin (Pimpireva 1995: 94-96). Začali pracovat v továrnách a během 60. let se začala formovat i karakačanská inteligence. Převrat pro Karakačany znamenal další výrazný přelom v ohledu životního stylu. Těsně po převratu jim byla nabízena krátkodobá pracovní víza do Řecka. Díky těmto vizům velká část pracovně schopných Karakačanů odešla do Řecka. Většinou se jednalo o pravidelný sezónní migrační proud, kdy rodina měla základnu v Bulharsku a její jednotliví členové vyjížděli podle potřeby do Řecka za prací.

Tato „tučná léta“, která trvala zhruba v období mezi lety 1990 a 2007, jsou dodnes materializována v karakačanských vilových čtvrtích, které jsou pouhým okem rozpoznatelné od zbytku obce. Status prezentovali také výběrem prestižní značky auta nebo šperky. Mnozí zůstali v Řecku natrvalo, mnozí dojíždějí do Řecka za prací dodnes. V posledních letech však výrazně ubylo pracovních příležitostí v Řecku a Karakačani se tak vrací ke svým rodinám do Bulharska a začínají zcela novou etapu své obživy. Nově si hledají obživu v rámci Bulharska, kde obvykle začínají v pozici nezaměstnaných a do začátku jim obvykle chybí dostatek sociálních vazeb na strategických místech, které by jim zaměstnání mohly zprostředkovat.

Karakačanské organizace v Bulharsku: hledání původu

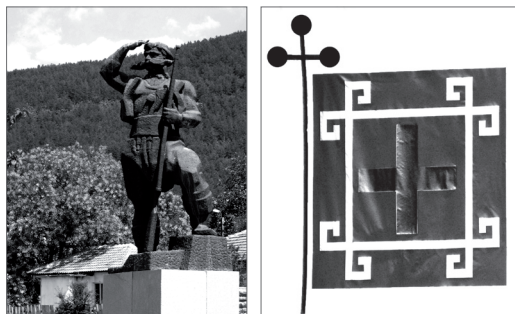
Na území Bulharska působí Federace kulturně osvětových sdružení Karakačanů v Bulharsku, což je sdružení, které podle svých oficiálních cílů uchovává mateřský jazyk, folklór a kulturní specifika Karakačanů v Bulharsku. Federace z příspěvků zakladatelů zakoupila a dodnes provozuje tzv. karakačanský dům ve Slivenu, kde se nachází centrální kancelář federace spolu s muzeem Karakačanů.

Obr 3 Karakačanský dům ve Slivenu

Karakačanský dům stojí na Slivenském bulváru „Panajot Chitov“ a přímo před ním stojí i socha bulharského revolucionáře a vůdce protiosmanského odporu Panajota Chitova. Tato socha je zahraničními návštěvami federace pravidelně považována za Andonise Kačandonise, karakačanského hrdinu v boji proti Osmanům. Podle slov pracovníků federace to v řeckých návštěvnicích vyvolává dojetí, zde je tedy vidět, že i socha bulharského hrdiny může posloužit zcela nečekaným a nezamýšleným účelům. Federace má ve znaku tradiční karakačanský svatební prapor s křížem uprostřed.

Obr 4 Socha Panajota Hitova a znak federace

Jak představitelé federace, tak bulharští a řečtí etnografové hledají původ Karakačanů, vedle již nastíněné domoviny v pohorí Pindu, v různých archaických populacích Balkánu. Můžeme se tedy setkat s výroky, kdy jsou Karakačani považováni za potomky starých Tráků a Ilyrů nebo kočovnýchturkických populací jako jsou Pečenězi, Uzi a Kumáni. Řecký antropolog Pulianos jde v archaizaci Karakačanů až tak daleko, že je považuje, na základě výzkumu lebečních parametrů, za přímé, díky své izolaci v horách zapouzdřené, následníky člověka středního paleolitického období.

Pro tyto typy úvah se kočovní balkánští pastevcí, např. Karakačani, velmi hodí (stejně jako jiné kočovně pastevecké populace). Způsob života odlišný od usedlé populace, jazyková odlišnost, přísná směna manželských partnerů jen uvnitř své skupiny, velké množství předkřesťanských rysů v obřadnosti, to vše vzbuzovalo ve výzkumnících pocit, že odkaz, který tato etnika uchovávají, musí být velmi dávný. Jedná se o jakýsi stereotyp izolovanosti a prastarosti. Všechny kočovné populace nutně žijí v kontaktu s usedlými, s kterými nejen že směňují zboží, ale zároveň vyjednávají trasy přesunů a pronájmy pastvin. Proto také někteří Karakačani v době kočování hovořili dvěma až třemi jazyky, neboť vyjednávání s usedlými byla nezbytná součástí jejich způsobu obživy.

V kontaktu však byli nejen s usedlými, ale i s „jinými kočovnými“, a to nejen pastevcí. Součástí kočovného života v horách byl i kontakt s hajduky, z nichž někteří zůstali pro historii pouhými bandity, druzí jsou dnes zvaní revolucionáři a národními hrdiny. Právě zbojnické družiny byly nejčastěji živы pouze z produktů poskytovaných pastevcí, kterým na oplátku nabízeli ochranu. Ochranu a pomoc pastevcí potřebovali zejména v na konci 19. století, kdy po vzniku samostatného Řecka přišli o veškeré výhody, které jim náležely za Osmanské vlády. S hajduckými družinami (*haramiji*) měli kočovní pastevcí podobné zájmy a zároveň často byli i příbuzensky provázáni (Koliopoulos 1981: 47-48).

„Za jasných nocí se z vesnic na bulharské straně zřetelně vidělo, jak tam nahoře haramiji při zvucích bubínkův a píšťal vesele hodují okolo plápolajícího ohníku, nad kterým se na rožni otáčelo jehně, zjednané od kočujících pastýřův, ovšem ne za peníze.“ (Jireček 1888: 414)

Federace kulturně osvětových sdružení Karakačanů v Bulharsku organizuje od svého založení v roce 1990 kulturní aktivity, které sestávají především z podpory tanečních, případně hudebních souborů. Téměř v každém bulharském městě, kde nějaká větší enkláva Karakačanů sídlí, se najde i sdružení spadající pod působnost centrální federace ve Sliveanu. Většina těchto lokálních sdružení provozuje dětský taneční soubor.

Tanec je vlastně nejviditelnějším uměleckým projevem, kterým Karakačani prezentují své tradice, ačkoliv v posledních letech se v Bulharsku setkáváme i s prvními karakačanskými kapelami⁵. V 90. letech sdružení pořádala i výuku řečtiny (ovšem moderní řečtiny, ne karakačanského dialektu) a dětské tábory v Řecku, nebo studijní pobyty na řeckých univerzitách.

Zhruba od roku 2007 však zájem Karakačanů o členství ve sdruženích, potažmo i celé federaci, upadá. Rok 2007 není náhodný. Do té doby federace fungovala jako orgán, zprostředkovávající (pouze) svým členům víza do Řecka. V roce 2007 se situace změnila. Díky vstupu Bulharska do Evropské unie se všem bulharským občanům otevřel přístup na pracovní trh v Řecku. Federace tak ztratila svou funkci výhradního zprostředkovatele víz a její členská základna tak značně prořídla (více Fatková 2011c).

Kočovní pastevcí Aromuni a Karakačani

Badatelé, zabývající se populacemi Balkánu, mohou snadno Karakačany i Aromuny přehlédnout, protože v jednotlivých státech jsou oficiálně vedeni pod zcela jinými nálepkami. V Bulharsku tak Karakačani při cenzech často spadají do škatulky Bulharů nebo bulharských Řeků. Aromuni jsou pak v jednotlivých balkánských státech považováni střídavě za Řeky, Rumuny, Srby nebo Albánce. (Kahl 2004/2005). V Řecku pak jak nad Karakačany, tak Aromuny panuje systematické mlčení. Protože oficiální pojetí etnicity v Řecku nepočítá se sebevymezením skupin, jsou veškeré řecké populace považovány apriori za Řeky, ať se jim to líbí nebo ne. Podle oficiální rétoriky tak v Řecku nežijí menšiny, ale vlašští, karakačanští, albánští nebo slavofonní Řekové (Mackridge 2007/2008).

Aromuni a Karakačani však nesdílí jen osud opomíjených etnik, navzdory svým snahám prezentovat se jako svébytná populace. Dále si ukážeme, že shod mezi těmito dvěma etniky je více, než by se na první pohled zdálo a do jisté míry o nich můžeme uvažovat jako o jedné populaci. Pokusíme se zde nastínit paralely ve vývoji Karakačanů a Aromunů. Obě dvě etnika dříve žila ve shodném regionu (na území, které v době Osmanské říše bylo sjednocené a rozkládá se na územích dnešních států

⁵ Příkladem kapely využívající záměrně prvky karakačanské hudby je kapela „Flambura kvartet“ (http://www.womex.com/virtual/messechina_music/flamboura_quartet). Výsledkem jejich tvorby je směs lidových motivů (nejen karakačanských) a jazzu.

Turecka, Řecka, Bulharska, Albánie, Makedonie a Srbska⁶) a daly by se obě považovat za skutečné reprezentanty balkánské populace, protože co do využívaného území během roku skutečně pokrývali téměř celý Balkánský poloostrov. Navíc obě etnika jsou považována za autochtonní v balkánském prostoru. Na archívních fotografiích je však není snadné rozlišit, protože například každodenní pracovní mužský kostým mají jak Aromuni, tak Karakačani shodný, pokud je tedy lze odlišit, je to podle kostýmu ženského (Wardle 2003).

Další shodou mezi těmito etniky je podobný způsob obživy, tedy kočovné a místy polokočovné pastevectví stád složených většinou z ovcí a v menší míře i koz. Tento způsob hospodaření pak bohatší vrstvy Aromunů změnily v lokální i dálkový obchod, transport zboží na mulách, různá řemesla či pohostinství. V minulosti se tak Aromuni dělili na dvě skupiny, první se zabývala kočovným pastevectvím a druhá byla ryze městskou populací. Dodnes ale v případě Aromunů není jisté, který ze způsobů obživy předcházeli, zda kočovné pastevectví nebo způsoby obživy spojené s životem ve městech. Navíc v případě Aromunů můžeme také mluvit o vrstvě třetí a tou byli Aromuni v diaspoře, která mířila do městských center Habsbursko-Uherské monarchie ale i například dál do Ameriky. V případě Karakačanů se případy diaspory objevují až v poslední době a to ve zcela zanedbatelné míře (diaspora v Americe nebo Německu, jedná se však o odchod jedinců, kteří narodili od aromunské diapory v místě emigrace nevytvářejí žádné krajanské spolky).

Oběma etnikům shodné kočovné pastevectví bylo v balkánském prostoru dost rozšířené především v dobách, kdy území bylo sjednoceno pod osmanskou nadvládou. Osmanská nadvláda a s ní spojený systém tzv. „čiftliků“⁷ byly pro rozvoj kočovného pastevectví živným socio-politickým prostředím. Původně zemědělské populace často pod nátlakem místních osmanských autorit opustily území čiftliku a přesídlily zejména do horských oblastí, které byly

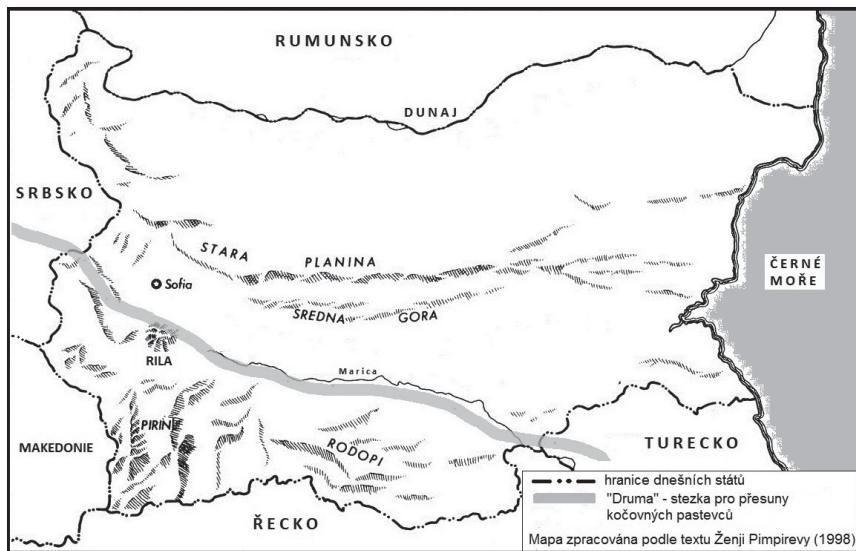
6 Nejedná se však o zcela striktně vymezené území. Kucovlaši neboli Aromuni se rozšířili i dále směrem na západ podél Karpatského oblouku a jejich populace možná sahala až do Polska a na Moravu, kde jsou ztotožňováni s regionální skupinou Valaši. Moravští Valaši však nesdílejí s balkánskými Vlchy románský jazyk, který je právě na balkánském území etnodiferenčním mezníkem. Nabízí se zde tedy interpretace, kterou nelze brát na lehkou váhu, a to, že migrovala pouze kucovlašská kultura – tedy že šlo spíše o kulturní difuzi než o migraci populace jako takové.

7 Čiftlik - slovo čiftlik původně označovalo zemědělskou půdu, kterou bylo možno obdělávat párem volů (čift - pár, čiftlik - obdělávací párem), od 17. století se tak označovaly velké statky regionálních „feudálů“ (bejů), feudální držba majetku však neměla oficiální zakotvení v zákoně (podle zákona byla půda přidělována pouze odměnou za vojenskou službu a to pouze k časově omezené držbě), přesto se děla relativně často.

méně na dosah osmanským úředníkům. Jinými slovy lidé prchali z velkostatků regionálních „feudálů“ do hor. Horské oblasti pak nabízely pouze omezený rozsah způsobů obživy, kočovné nebo polokočovné pastevectví pak bylo v této situaci příhodným životním stylem. Takto započala podle některých teorií jak pastevecká historie Karakačanů, tak Aromunů.

Někteří autoři však zdůrazňují, že právě na začátku 19. století zažívali kočovní a transhumační pastevci v Osmanské říši svůj zlatý věk (Koliopoulos 1981: 42). Příznivé bylo pro pastevce zejména vyjednávání pastvin, kterých byl na sjednoceném území dostatek a přechody mezi zimními a letními pastvinami (Koliopoulos 1981: 43). Výhodné pro ně byly také daně, které platili pouze v době přesunů, tedy dvakrát ročně.

Obr 5 Druma (mapa s vyznačenou trasou přechodů)

(Podle Pimpireva 1998: 320)

„Také ve starotureckých zákonnících podrobně jsou vymezeny. Dle jejich ustanovení kočovní pastýři čili *Jürükler* byli svobodní lidé, nejsouce poddaní žádného lenního pána čili *spahije*. Za letní pastvinu (*jajlak*, starosrb. *lětovišta*) odváděli skrze své náčelníky v čas žní určité dávky co *resmi otlak* (ot tur. *tráva*; starosrbská daň *travnina*); rovněž platili *resmi kyšlak* za zimní pastvu (tur. *kyšla*, starosrb. *zimišta*, *zimovišta*).“ (Jireček 1888: 223)

Za osmanské vlády byli kočovní pastevcí (Aromuni, Karakačani) osvobození od daně z hlavy *charadž*, která se vztahovala k poddaným (*rája*) nevyznávajícím islám. Kočovníci totiž nebyli počítáni do žádného z *milletü* (tj. oficiálně uznané kategorie obyvatel říše, určené konfesí), ale měli status *yörükü* bez ohledu na konfesi. Platili tedy pouze dávky z pastvin a poté ještě každoročně zlatou minci *filuri* za každou rodinu a za každou pasteveckou *stani*⁸ dávky syra, ovcí, plachet, provazů a koňských postrojů. Ze skupiny 3-10 rodin museli vyslat 1 chlapce do vojenské služby, v případě mimořádné potřeby armády pak jednoho z každé rodiny (Kalionski 2007: 82). Ve srovnání se zemědělským obyvatelstvem tedy byla pro kočovně pastevecké skupiny daňová zátěž výrazně mírnější.

Zmínky o osmanském období se zachovaly ve vyprávění členů jak Aromunů, tak Karakačanů a je to právě největší regionální pán Ali Paša Janinský, známý také pod jménem Ali Paša Tepelenský, jenž se stal společným symbolickým nepřítelem jak Karakačanů, tak Aromunů. Podle lidového vyprávění vyhnal Karakačany z města do hor a přinutil je kočovat a zapříčinil úpadek centra aromunské vzdělanosti a obchodu - města Moskopole a tím přinutil i Aromuny ke kočovnému životu (Atanasova 1998: 15-16). Na druhou stranu však celá osmanská éra nebývá hodnocena jenom negativně. Aromunští emigranti v Americe založili v roce 1903 sdružení, které nejdříve neslo jméno „Sperantsa“, později od roku 1906 „Farsarotul“ (Nicola 1989). Toto sdružení má velmi podobné cíle a funkce jako Federace kulturně osvětových sdružení Karakačanů v Bulharsku. Za svůj ideový kořen však sdružení Farsarotul považuje právě jeden strukturální relikv z dob osmanských, a to instituci profesních společenstev, známou pod tureckým názvem *esnaf* (tj. cech).

8 *Stani* (*odžak*, *badžjó*, *kompanija*, *machala*) – dočasná pastevecká skupina, složená většinou z příbuzensky provázaných nukleárních rodin a jejich stád, formovala se vždy na jednu pasteveckou sezónu, na sezónu další mohlo dojít k restrukturalizaci (více o fungování této jednotky Fatková 2011a).

Zdá se zprvu překvapivé, že pokud se Aromuni a Karakačani v minulosti něčím lišili, bylo to ve sféře obživných strategií. Obě etnika praktikovala převážně kočovné nebo polokočovné pastevectví, ovšem Aromuni sázeli na strategii generalizace, to znamená, že využívali současně několika různých zdrojů obživy. Aromuni totiž zdaleka nebyli všichni pastevci, část Aromunů se živila řemeslnou výrobou, obchodem a provozováním krčm. Karakačani na druhou stranu šli cestou specializace, zaměřili se na jeden jediný zdroj obživy – kočovné pastevectví a tento zdroj se

pokoušeli co nejefektivněji využít (Schein 1975). Podle Schein (1975) je to však právě strategie specializace, která vedla k tomu, že Karakačani okamžitě po opuštění pasteveckého stylu života ztratili svou skupinovou identitu. S postupem času se ovšem ukazuje, že se karakačanská identita začíná znovu vynořovat v situacích, kdy přináší nějakou jednoznačnou výhodu (např. v případě, kdy přinášela přednostní přístup k vízům do Řecka, více Fatková 2011c).

Karakačani jsou s Aromuny spojeni také exoetnonymem *Vlach* (*Vlachos, Woloch, Oláh, Olácz aj.*). Tento pojem je údajně keltského původu a byl převzat a používán Germány pro označení okolního románského obyvatelstva (Atanasova 1998: 12). Na našem území se tak označení *Vlach* vžilo pro jinou románsky hovořící populaci, a to Italy. Na území Balkánu však pojem získal ještě sekundární sociálně-profesní význam a sloužil tak k označení pastevců ovcí, zejména kočovných (Atanasova 1998: 12).

„Poněvadž se dotčení Vlaši živili skoro výhradně pastýřstvím, znamenalo Srbům slovo Vlach nejen člověka rumunské národnosti, nýbrž i pastýře bez zření k národnostní příslušnosti.“ (Kadlec 1916: 4)

Jako *Vlasi* jsou v Bulharsku známi především Aromuni, tedy etnikum mluvící románským jazykem příbuzným rumunštině a částečně žijí-

cí kočovně pasteveckým způsobem života. Pro samotné Aromuny, a to především pro ty žijící ve městech, se občas vyskytují i označení jiná, vypovídající o regionu jejich předchozího pobytu, například *Gramostjani*, *Pindani*, *Moskopoleni* (podle významného aromunského města Moskopole, které bylo zničeno v 18. století), *Epiroti* apod. V neposlední řadě je známé i jméno *Cincaři*, které je údajně odvozeno od častého výskytu hlásky „c“ v aromunštině. Ne náhodou také Karakačani v Řecku sami sebe označují slovem *Vlachoi*, v Bulharsku si ale moc dobře uvědomují, že v bulharštině se slovo podobného původu *Vlach*, *Vlasi* používá pro Aromuny, proto vám rychle vysvětlí, že „*nejsme Vlasi, ale v našem jazyce pro sebe používáme slovo Vlachoi nebo Sarakatsanoi*“. Toto striktní oddělování Karakačanů od *Vlachů* je však relativně nového data. Jak jsme si již ukázali, pro Jirečka (zřejmě i pro ostatní ne-pastevecké populace) tvořili v druhé polovině 19. století ještě zcela homogenní skupinu (Jireček 1888: 220).

V Řecku ovšem nejsou *Vlaši* dělení podle jazyka. Označení *Vlach* se nepoužívá pouze pro románsky hovořící Aromuny, ale místy je používán i pro grekofonní Karakačany (Kahl 2004/2005), protože zde pojem *Vlach* má ještě vyšší míru obecnosti než v bulharštině, znamená tedy především pastevece, venkovana nebo necivilizovanou osobu (Kahl 2004/2005), až jako druhořadé kritérium se jeví jazyk nebo etnicita posuzované osoby. Pojem *Vlach* v sobě ovšem jako významné kritérium obsahuje religiozitu.

„Termín Vlach (Valach) dostal časem ještě jiný smysl, a sice jednak ve styku pravoslavných s katolíky, jednak ve styku Turků s křesťany. V Bosně ještě dnes nazývají muslimáni Vlachem každého křesťana, ať pravoslavného či katolík, zvláště pak křesťanského vesničana.“ (Kadlec 1916: 6).

Ještě zajímavější paralely však najdeme mezi Aromuny a Karakačany, zaměříme-li se na jejich jazyk. Oba dva jazyky – karakačanský, nejčastěji definovaný jako dialekt řečtiny i aromunština nemají oporu v státním školství a povinné výuce. Pouze v Makedonii, kde jich ovšem paradoxně žije nejméně, se setkáme okrajově s aromunskými základními školami, které jsou tam zakládány díky podpoře z Rumunska od konce 19. století (Gramelová 2012: 47). Většinou se ale v těchto školách učí, ne překvapivě, rumunština namísto aromunštiny (Mackridge 2007/2008).

Narozdíl od jazyka/dialektu Karakačanů má aromunština písemnou podobu už od 2. poloviny 18. století. Už tenkrát vznikaly překladové slovníky například řecko-albánsko-aromunský od Theodora Anastasie Cavalliotiho, řecko-albánsko-bulharsko-aromunská konverzace *Lexicon Tetragloson* od Daniila z Moskopole a dokonce aromunský slabikář

od Constantina Ucuty (Horáková 2011:23). Prvotní motivací k napsání těchto knih nebyla snaha o konzervaci aromunského jazyka, ale naopak snaha o zánik tohoto jazyka a přijetí řečtiny (Mackridge 2007/2008). Paradoxně však tato díla Aromunům ukázala, že jejich jazyk je použitelný i v písemném styku a v praxi tak učinila pravý opak od záměru, který stál u jejich zrodu.

Další generace Aromunů - propagátorů aromunštiny jako samostatného jazyka působila během 19. století na území Rakouska-Uherska. V této době začala být aromunština zapisována latinkou (oproti předchozímu zápisu pomocí řecké abecedy) a celkově šla snaha o etablování aromunštiny časově ruku v ruce s vlnou národních obrození jiných národů v rámci Habsbursko-Uherské monarchie. První mluvnice aromunštiny z pera Mihaila G. Boiagiho vyšla ve Vídni v roce 1813, čímž předchází publikování mluvnic srbských, řeckých, rumunských i bulharských (Horáková 2012: 23). Dalo by se tedy říci, že díky svým obchodnickým vrstvám, které často cestovaly případně i žily po celé střední Evropě, reagovali Aromuni na tehdejší nacionální nálady okamžitě. Karakačany však díky tomu, že i nadále jejich většina žila kočovně nebo alespoň polokočovně pasteveckým způsobem života, tato evropská vlna nacionálního probuzení minula a na své sebe-uvědomění si museli ještě nějakou dobu počkat.

Než se budeme dále do podrobnosti věnovat tématu pro tuto knihu zásadnímu, tedy životu karakačanského jazyka, nastiňme si krátce soudobý kontext života Karakačanů a pro srovnání i Aromunů ve dvou státech, kde žijí obě tato etnika, tedy v Řecku a Bulharsku. Právě na základě rozdílu v politice vůči menšinám těchto dvou států později snáze pochopíme, proč právě v Bulharsku Karakačani prosazují svou etnickou svébytnost a to nezávisle na majoritním bulharském obyvatelstvu, ale i nezávisle na řeckých sousedech.

Aromuni a Karakačani v Řecku

V případě Řecku nemáme žádná oficiální čísla, podle nichž bychom mohli odhadovat počet v Řecku žijících Aromunů nebo Karakačanů. Podle odhadu jednoho z nejvýznamnějších současných odborníků na Aromuny Thede Kahl žije v Řecku přibližně 300 000 lidí, kteří se považují za Aromuny nebo Vlachy, z nichž jen zhruba třetina ovládá plynně aromunštinu (2002: 153). V případě Karakačanů si musíme vystačit s odhadem, předkládaným karakačanskou organizací, který byl po dlouhou dobu přibližně 80 000 osob na území Řecku. Nejnovější údaj, který zveřejnil předseda bulharské federace Karakačanů Kosta Balezdrov, je více jak půl milionu osob žijících v Bulharsku i v Řecku dohromady (Balezdrov 2013). Toto číslo je možná příliš nadsazeno.

Obě etnika dříve žila v oblasti pohoří Pindos a okolních nížinách Epiru, Thesálie a Makedonie (Schein 1975: 84, Kahl 2004/2005). V posledních desetiletích se však jejich členové rozšířili jak do městských center v severním Řecku (hlavně města jako Seres, Drama, Soluň), tak v případě Aromunů proběhla zhruba před sto lety migrace do Francie, Kanady, Německa, Austrálie a hlavně USA, kde dodnes žije a aktivně působí významná aromunská diaspora (Kahl 2002: 21).

Jak již bylo výše naznačeno, řecká politika se snaží ignorovat minority uvnitř vlastního státu a soustředí se na řecky-mluvící diaspory kdekoliv ve světě. Nejen v Řecku, ale na celém Balkáně je národnost chápána etnicky a proto byla ideologie států nastoupivších po rozpadu Osmanské říše založena na iluzi etnicky homogenní společnosti. V tomto smyslu „ti druzí“ byli očekáváni vně státního území, minority uvnitř byly v této ideologii opomíjeny a považovány přinejlepším za přestrojené části majority (Triandafyllidou, Calloni, a Mikrakis 1997).

Když už je v řeckém kontextu používáno označení „minorita“, je vztahováno k muslimskému obyvatelstvu západní Trákie a má výrazně negativní ráz. Proto křesťanské obyvatelstvo Řecku obvykle nechce být označováno za minoritu (Kahl 2004/2005). Důkazem jsou četné protesty proti různým pro-minoritním iniciativám z vnějšku. Jako příklad uvádí Thede Kahl situaci, kdy 31 starostů aromunských vesnic v Řecku podepsalo protestní usnesení proti *US State Department Report* o stavu ochrany lidských práv v Řecku. V daném reportu byli aromunsky mluvící obyvatelé označeni za etnickou a lingvistickou minoritu. Představitelé Aromunů se proti tomu ohradili a uvedli, že Aromuni nikdy nepožadovali, aby byli rozeznáváni jako menšina, naopak považují se za integrální část helénského Řecku (Kahl 2004/2005).

Zde musíme rezignovat na jednotnou nálepku, kterou bychom mohli bývalé kočovné pastevce Balkánu označit. Výběr nálepek by měl být citlivý k lokálnímu kontextu. Řečtí Karakačani podobně jako Aromuní neprojevují žádné politické požadavky směrem k vládnoucím vrstvám a omezují svou viditelnost pouze na folklórní aktivity. Spjatost Aromunů a Karakačanů s řeckým národem lze vysvětlit prostřednictvím sdílených hrdinů – bojovníků za samostatné Řecko. Dnešní optikou můžeme mluvit o hrdinech, v historickém kontextu se jednalo spíše o zbojníky – hajduky, s nimiž, jak již bylo výše řečeno, byli kočovní pastevci vždy úzce provázáni. Přestože pastevci museli na pronajaté pastevní ploše platit odškodné za loupeže, působené místními hajduky, zůstali hajduci v kolektivní paměti pastevců spíše jako vzor cti, než zločinu (Koliopoulos 1981: 49).

Hrdinové, kteří figurují v karakačanském (i aromunském) národním příběhu se většinou zasadili o vznik samostatného Řecka. V případě Karakačanů se jedná o hrdiny jménem Antonis Kačandonis, Anastasion Karatasos a Georgios Karaiskakis a v případě Aromunů například Rhigas Ferariros, Georgakis Olympios, Theodoros a Alexis Grivas. Tito zbojníci většinou přispěli k boji proti Osmanům, jejich působnost byla spíše regionální, proto vznik samostatného Řecka lze vzhledem k jejich tehdejšímu záměru a působnosti hodnotit spíše jako nezamýšlený důsledek (více Campbell 2002). Přesto jsou tato jména používána řeckými politiky a historiky jako důkaz řeckého uvědomění aromunských Řeků (Kahl 2004/2005) i karakačanských Řeků. Jen stěží si však tito politici a historici připouští to, že podobnou úlohu sehráli například hrdinové aromunského původu i v ostatních balkánských státech, tedy nezářili pouze v boji za řeckou samostatnost (Kahl 2004/2005).

V souladu s obecnou propagací ne-minoritního charakteru Karakačanů i Aromunů v Řecku je pak jejich postoj k vlastnímu jazyku. V případě Aromunů se jedná o aromunštinu a v případě Karakačanů o západní dialekt řečtiny, kterému říkají *sarakatsanika*. Mezi důležitými cíli organizací, reprezentující tato dvě etnika, nenajdeme snahu vyučovat nebo zachovat jejich specifický jazyk (Kahl 2002: 154). Jazyková otázka je potlačena a pozornost organizací je v obou případech směřována výhradně na uchování tradic a folklóru (vesměs se v praxi jedná o organizaci tanečních souborů, festivalů a muzeí). Největší aromunskou organizací v Řecku je Helénská federace kulturních sdružení řeckých Vlachů (*Panellinia Enosi Politistikon Syllogon Vlachon Ellados*). Řecké Karakačany reprezentuje například „Stavraetos“ Sdružení Karakačanů Eleftherion-Kordelion Evosmos („*Stavraetos*“ *Syllogos Sarakatsanoi Eleftherion-Kordelion Kosmos*), které funguje v Karakačany nejhustěji osídlené oblasti Řecka.

Situaci Karakačanů a Aromunů v Řecku bychom mohli shrnout do několika bodů. Obě etnika nejsou v Řecku rozeznávána coby menšina, ale coby integrální část řeckého národa, byť hovořící různými jazyky či dialekty. Toto pojmání sebe sama vychází i ze strany samotných Aromunů a Karakačanů, neboť oni sami sebe považují nejen za pouhou integrální část řeckého národa, ale dokonce se staví do pozice jakýchsi stavitelů národa. „*Jak nás může někdo nazývat menšinou? Vždyť řecký stát je naše dílo!*“ (Aromunský informant cit. in Kahl 2004/2005). V rovině organizací vedených reprezentanty obou etnik se setkáme s pramalým zájmem o péči o vlastní jazyk či dialekt, zato se setkáme se zvýšenou pozorností věnovanou folklóru a materiální kultuře spojené s někdejší pasteveckým životem. K prozkoumání však stále zbývá rovina samotných aktérů, tedy to, jak prožívají a performují etnicitu mimo rámce organizací a spolků.

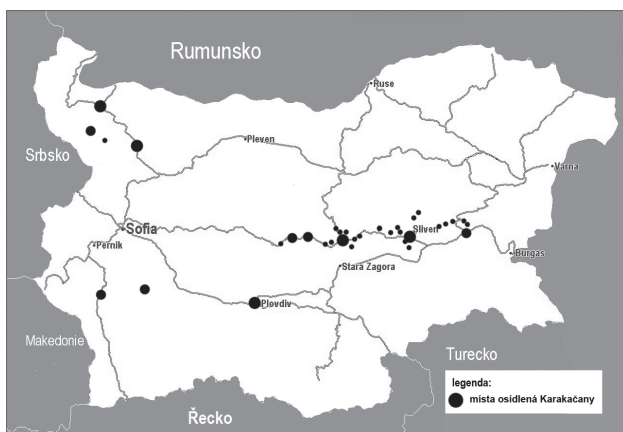
Aromuni a Karakačani v Bulharsku

Aromuni tvoří podle odhadu bulharské etnografky Katji Atanasovy třetí největší menšinu v Bulharsku (2006: 21). V roce 2011 se ve sčítání lidu⁹ přihlásilo k vlašské etnicitě 3 684 osob (což obnášelo zaškrtnout možnost „jiná národnost“ a vypsat do okénka slovo „Vlach“). Stejnou metodou se v tom samém sčítání přihlásilo ke karakačanské etnicitě 2 556 osob. Vzhledem k tomu, že neformální odhad počtu bulharských Karakačanů je 20 000 osob, můžeme si představit, že i Vlachů může být několikanásobně více, než tvrdí údaje z cenzu. Zatímco Karakačani žijí především ve středním a severním Bulharsku a v pohoří Rila (v okolí měst Sliven, Kazanlak, Samokov, Dupnica, Berkovica, Vraca, Montana), Aromuni žijí ve velkých bulharských městech, v pohoří Rodopy a Rila (města Sofia, Pazardžik, Plovdiv, Peštera, Velingrad, Dupnica).

V severním Bulharsku podél Dunaje žijí tzv. dunajští a timočtí Vlaši (podle řek Dunaj a Timok), které Aromuni nepovažují za součást vlastního etnika. Někteří autoři se s růzností těchto populací vypořádávají tak, že právě těmto zemědělským podunajským Vlachům přenechávají označení „Vlaši“ a bývalé kočovné pastevice a obchodníky označují jednotně „Aromuni“ (viz Krásteva 1998). I v rámci samotné aromunského etnika se vůči sobě vymezují různorodé podskupiny jako Gramostjani a Cinčaři (Kahl 2001: 16-17), spojuje je však navštěvování rumunského kostela Svaté trojice v Sofii, který se stal duchovním centrem jak bulharských Rumunů, tak všech aromunských nebo vlašských skupin (Kahl 2002: 160).

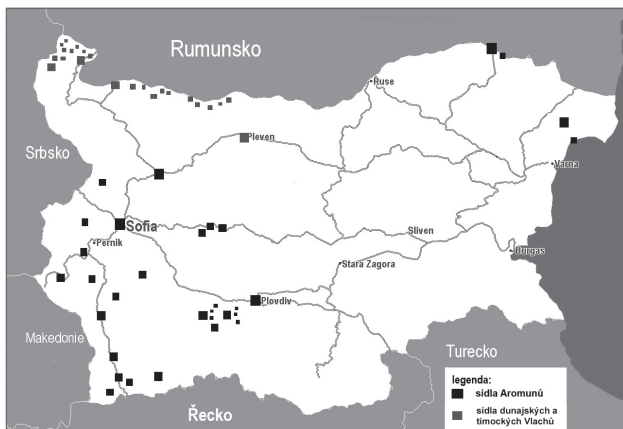
9 [Http://www.nsi.bg/census2011/PDOC2/Census2011final_en.pdf](http://www.nsi.bg/census2011/PDOC2/Census2011final_en.pdf).

Obr 7 Mapa, kde žijí Karakačani v Bulharsku

Mapka vytvořena podle údajů z knihy E. Makriše (2008)

Obr 8 Mapa, kde žijí Aromuni a dunajští a timočtí Vlaši v Bulharsku

Sídla Aromunů převzaty z nákrešů T. a N. Kjurkčievých (Кюркчиев & Кюркчиев 2002) a textů T. Balkanského (Balkanski 1996), údaje o sídlech dunajských a timockých Vlachů převzaty z www.eliznik.org.uk

Jak Aromuni, tak Karakačani jsou v Bulharsku považováni za etnickou menšinu. Na základě tohoto statusu mohla obě etnika podle ústavy z roku 1991 vytvářet kulturně-osvětové spolky a sdružení. Tak vznikla organizační základna obou těchto etnik. Ani jedno nedisponuje vlastními školami, kde by byl vyučován jejich mateřský jazyk, jedinými

místa, kde je rozvíjen jazyk Aromunů jsou rumunské školy v Sofii a Blagoevgradu (Kahl 2001: 16-17, Kahl 2002: 160) a karakačanský jazyk pak má být ideálně rozvíjen během letních táborů, které jsou organizovány v Řecku pro karakačanské děti.

Oba způsoby výuky však mají svůj háček. Ani v jednom případě není programově vyučován mateřský menšinový jazyk, ale naopak je vyučován úřední jazyk sousedních států. Aromunské děti se tak učí rumunštinu a ne aromunštinu a karakačanské děti zas moderní řečtinu a ne starý západní dialekt, který je základem skupinové hrdosti jejich rodičů a prarodičů. Aromunská asociace vydá občas i nějakou tiskovinu v aromunštině, nebo alespoň tiskovinu v bulharštině či rumunštině opatřenou aromunskými komentáři (Kahl 2001: 20). Literatura v karakačanském jazyce ale nevychází, karakačanská federace zajišťuje a sponzoruje pouze tisk bulharských textů (např. Vacev 1996 nebo Batakov 2004).

Obě organizace se ovšem pilně věnují kulturním aktivitám a to především v podobě organizace tanečních souborů a pořádání každoročních festivalů, tzv. *saborů*. Takové festivaly jsou příležitostí k tomu obléknout staré kroje, které si rodiny většinou ponechávají a pečlivě střezí, protože již nejsou ve většině případů schopny zhotovit nové. Náplní festivalu je potom přehlídka zahraničních hostů, případně i vystoupení některého z církevních představitelů a pak již to nejdůležitější – hudba a tanec. Tanec a kostým je jednoznačně nejviditelnější a nejopečovávanější složkou folklóru obou etnik.

Obr 9 Kostýmy Aromunů ze vsi Rakitovo

(<http://obshtinarakitovo.blogspot.cz/>)

Formálně se však způsob organizace *sáborů* liší. V případě Karakačanů je těžištěm celého festivalu jednoznačně tanec. Festival mívá i podobu soutěže tanečních souborů, (většinou dětských - př. festival Flambura, organizovaný v městě Kazanlák), která je nutně doprovázena proslovů a prezentací zahraničních hostů a tedy i moderního řeckého jazyka, protože všechny projevy jsou do poslední věty překládány. Na takovýchto lokálních festivalech hraje k tanci reprodukováná hudba v řečtině a také hudba, kterou samotní aktéři označují jako „karakáčanská hudba“.

Obr 10 Karakačanský festival Flambura

(www.karakachani.com)

Jiný rámec má festival Karandila, který je organizovaný centrálním slivenských sdružením. Festival je pořádán na horské loučce nad městem Sliven, kde pro účely festivalu vyrostou několik proutěných kolib, pasteveckých přístřešků a pletená ohrada, zkrátka napodobeniny karakačanských příbytků po všechny fáze roku, obvykle zde stojí zimní koliba vedle letní a k tomu ještě stan, který Karakačani používali během přesunů mezi zimními a letními pastvinami.

Obr 11 Koliby na festivalu Karandila

Po prosloveh hostů a vystoupení reprezentanta církve je zahájena přehlídka tanečních souborů a nutností je samozřejmě živá kapela. Dalším bodem programu je přehlídka karakačanských pasteveckých psů, kteří zauímají mezi etnickými symboly tohoto etnika speciální místo (viz Fatková 2012).

Obr 12 Karakačanský pes

Poté pokračuje tanec všech souborů najednou, v úplném středu taneční plochy tvoří samostatný kroužek oficiální zahraniční hosté. Jasně je tím stanovena hierarchie. Čím je osoba méně významná v karakačanském sdružení, tím tančí dále od středu. Nekostýmovaní hosté (mezi něž patří i české antropoložky) pak mohou tančit až na samotném okraji paloučku.

Obr 13 Tanec na festivalu Karandila (oficiální hosté v kroužku uprostřed)

Aromunský festival naopak nemá takto výrazně akcentovaný pouze tanec, protože hudební složku zde reprezentují i místní zpěváci a hudební tělesa. Součástí festivalu bývají také výtvarné aktivity, jako například výstava obrazů či fotografií. Největší festival se koná v září v městě Vidin a je společně organizován subjekty, reprezentujícími Aromuny, podunajské Vlchy i Rumuny.

Přehlídka psů je zde nahrazena přehlídkou odborníků. Součástí festivalu bývá odborné sympozium, kde jsou diskutovány otázky týkající se aromunského etnika, nebo alespoň zasedání zastupitelstva Asociace Vlachů v Bulharsku.

Obr 14 Hudebníci na festivalu Aromunů

Obr 15 Seminář organizovaný při festivalu Aromunů

(Atanasova 1998a: obrazová příloha)

Zde si dovolím malou vsuvku, popíšu, jak tento žánr „odborných diskuzí“ funguje i u Aromunů v diapoře a těší se velké oblibě. Balamaci popisuje, že se jedné takové odborné diskuze o svém lidu organizované americkým sdružením Farsarotul zúčastnil. „*Mnozí z těch lidí ovšem nebyli odborníci. A ti, kteří byli, tak neměli prezentaci v oblasti svého zaměření. A ti, kteří měli prezentaci, ji měli v angličtině nebo rumunštině, ne v aromunštině*“ (Balamaci 1988). Nemáme dostatek údajů na to, abychom zhodnotili průběh odborných aromunských seminářů v Bulharsku, ale zde bych na příkladu karakačanské přehlídky psů a aromunských seminářů, tak jak je popisuje Balamaci, ráda poukázala na jeden trend. Tyto aktivity mají své místo v rámci festivalu především díky své symbolické hodnotě.

Stejně tak, jako na karakačanských festivalech nenajdeme odbornou komisi složenou z kynologů a zoologů, nenacházeli se na ranných setkáních amerických Aromunů v 80. letech ani skuteční odborníci na Aromuny a aromunštinu.¹⁰ Pro obě etnika je role „odborníků“ významná, pro Karakačany role zachovatelů prastarého, kynology uznávaného a ochrany hodného plemena psa, pro Aromuny role objektu vědeckého zájmu. Dodnes aktivní Karakačani věnují množství energie práci v tanečních souborech a chovu karakačanského psa, zatímco aktivní Aromuni (a to můžeme rozhodně doložit publikační činností Aromunů v diapoře) se věnují psaní vzpomínek, úvah a historických statí. Cílem není sama odborná analýza fenoménu (analýza běžeckých vlastností karakačanského psa nebo výskytu imperfekta v aromunštině), ale snaha zdůraznit dané symbolicky nabitě sféry, zaměřit na ně pozornost a ukázat „toto je pro nás důležité“. Oba tyto symboly (pes a jazyk) shodně poukazují na to, že skupiny se cítí být „součástí dávné historie“. Sama kynology zdůrazňovaná prastarost psího plemene má mimo jiné poukazovat také na to, že tu nejen karakačanští psi, ale i Karakačani žili už dávno v historii. Stejně tak existence románského jazyka v případě Aromunů poukazuje na vazbu na obyvatelstvo starověkého Říma. Obě etnika tak vlastně zdůrazňují prastarost svých kořenů (byť umně zkonstruovanou relativně nedávno).¹¹

Oba typy festivalů jsou příležitostí, aby se lidé daného etnika z různých koutů republiky sešli. Během akcí se čile používá aromun-

10 Záměrně tento postřeh časově zařazuji, protože pozdější tvorba členů sdružení Farsarotul v oblasti mediteránní historie, především tvorba Balamaciho, překračuje rámec pouhých laických úvah, ale jedná se o kvalitně vystavěné statí, které byly publikovány i mimo Newsletter sdružení Farsarotul (např. v Journal of the Hellenic diaspora). Ovšem ač sám Balamaci je velkým propagátorem aromunštiny, sám píše, jak jinak než, v angličtině.

11 Při zběžné rešerši bulharských sociovědních textů, vztahujících se ke Karakačanům nebo Aromunům, narazíme často na výroky, že se jedná o „staré plemeno“ nebo „starý národ“. Hlavním představitel této rétoriky je Katja Atanasova (Atanasova 1998a: 7; Atanasova 1998b:155).

ština a karakačanská řečtina, mládež má jedinečnou příležitost potkat na jednom místě vrstevníky, seznámit se a případně si i vyhlédnout vhodného manželského partnera, čehož i přes vysoký počet smíšených sňatků mnozí využívají. Zároveň je tak jindy ve městě neviditelná skupina „vidět“.

Pokud bychom se bavili o identitě těchto etnik v Bulharsku, opět narazíme na vzorec jiný než v okolních státech, především Řecku. Ačkoli v Řecku a Rumunsku jsou Aromuni spíše ochotní přiklonit se k majoritnímu národu, v Bulharsku a v Makedonii Aromuni razí teorii o svém na okolních národech nezávislém původu (Kahl 2002: 151), stejně tak bulharští Karakačani (Fatková 2011b)¹². Obě dvě etnika, ačkoliv se ostře vymezují proti ostatním menšinám i majoritnímu národu, mají mezi sebou velmi pozitivní vztahy. Karakačani jsou v očích Aromunů příbuzným etnikem, složeným z hrdých lidí, kteří jsou ale občas považováni za povýšené (Kahl 2001: 15). Já jsem zase na základě rozhovorů s Karakačany zaznamenala jistou zvědavost a jednoznačně pozitivní přijetí Aromunů. Dokonce se dnes řadí i do skupiny přijatelných partnerů pro smíšené manželství, byť ve skutečnosti k takovýmto smíšeným manželstvím dochází zřídka (Kahl 2001: 15), důvodem však může být geografická vzdálenost obývaných regionů a omezenost kontaktů mezi oběma etniky.

Postavení aromunského a karakačanského etnika v Bulharsku můžeme opět shrnout do několika podstatných závěrů. Obě etnika jsou v Bulharsku rozeznávána jakožto menšiny, ani jedna z nich však směrem k představitelům státu neprojevuje jakékoliv politicko-regionální požadavky, ani požadavky na vzdělávání ve vlastním jazyce. Snad jediný požadavek, který každoročně projeví, je žádost o příspěvek na chod svých organizací. Obě etnika mají jednu centrální organizaci (Federace kulturně osvětových sdružení Karakačanů v Bulharsku a Asociace Vlachů v Bulharsku) a řadu lokálních, sídlících v menších městech (u Karakačanů je to Vraca, Berkovica, Samokov, Mägliš, Karlovo atd., u Aromunů Peštera, Pazardžik, Velingrad, Dupnica atd.).

Ačkoliv si organizace předsevzaly péči o mizející mateřský jazyk jimi reprezentovaného etnika, v obou případech praxe nenaváděje tomu, že

12 Tento trend se ovšem v poslední době zase obrátil zpět. Během psaní tohoto textu vydal předseda federace bulharských Karakačanů Kosta Balezdrov oficiální prohlášení do tisku, že spojování Karakačanů s Tráky je jen ideologický konstrukt předchozí komunistické vlády, která se snažila vykonstruovat pojítka mezi Karakačany a Bulhary (Balezdrov 2013). Zcela však dezinterpretuje závěry Arise Poulianos (1960) a Johna Campbella (1964), kterým do úst klade tezi, že Karakačani jsou součástí řeckého národa a nemají s Tráky nic společného. Na druhou stranu, jestli se někdo z uvedených autorů vyjádřil velmi jasně o před-helénském (a tedy ne-řeckém) původu Karakačanů, byl to právě Aris Poulianos.

by tento cíl byl naplňován. Pod hlavičkou „péče o jazyk“ jsou pak zejména děti (výuka pro dospělé organizována nebývá) učeny moderní podobě nejbližšího národního jazyka, který může být s oním mizejícím minoritním jazykem zaměněn. Aromunské děti se tak ve školách učí rumunsky a karakačanské děti na táborech zase moderní řečtinu. Motivace jsou samozřejmě ryze praktické, protože i sami rodiče dětí chtějí, aby děti uměli jazyk, kterým se ve světě domluví a to i mimo úzké příbuzenské kruhy.

„Zapomenout vlastní jazyk? To je hanba!“¹³

Do tohoto bodu jsem se snažila popsat fungování karakačanského etnika v Bulharsku. Pro srovnání a ucelenější obraz jsem popsala i fungování karakačanů nejbližšího etnika Aromunů a srovnala i situaci v sousedním Řecku, kde v hojném počtu žijí jak Karakačani, tak Aromuni. Pokusila jsem se také poukázat na základní pilíře karakačanské identity. Jedná se o pilíře značně proměnlivé, protože samotná identita Karakačanů se ukazuje jako velmi flexibilní, situační a především pragmatická.

Karakačani chápou svou odlišnost od okolní populace v mnoha ohledech. Nejčastěji se prezentují jako potomci kočovných pastevců, nejčistší křesťané na Balkáně a „nejčistší Řekové“ (resp. nejčistší potomci starověkých Helénů), a to ve dvou smyslech. Za prvé, jejich „čistota“ pramení z krve. Vnímají se jako nejméně smíšené „plemeno“ (*племе*) nebo „etnikum“ (*етнос*) na Balkáně nebo i v celé Evropě.¹⁴ Sami sebe staví do protikladu k novodobým Řekům, které považují za genetickou směs všech populací Peloponéského poloostrova.

„Vždyť přeci víš, že čistá plemena koní a psů jsou dražší. Čisté rasy - my jsme jedna z nejčistších ras. Ale už to také není ono, protože se hodně lidí žení a vdává za Bulhary, Turky a jiné, ale je tady jeden okruh lidí, kteří jsme čistí. Víš, co o nás říkají Řekové? Vy jste čistší Řekové než my. Protože oni jsou smíchaní s nějakými jinými plemeny tam na jihu.“¹⁵

13 Tato kapitola je rozvedenou podobou části již publikovaného textu (Fatková 2012). Jako název této pod kapitoly jsem použila citát aromunské informantky Tadora Balkanskeho (1996:70) - „*Hue da забравим нашия [език], е срамота!*“. Podobné výroky lze zaslechnout často také u Karakačanů ve vztahu k vlastnímu jazyku a nejen k němu. „Hanba“ anebo ještě spíše „hřích“ je zde konceptem nejvyššího odmítnutí. Proto také vrcholem karakačanské pohostinnosti (ve chvíli, kdy je člověk obvykle už plně najeden) je další chod se slovy „*Децата да неостанат гладни, защото е грехота!*“ (Hlavně ať nezůstanete hladoví, to by byl hřích).

14 „Plemeno“ nebo „plémě“ je nativní termín, budeme ho používat, protože právě tato rasově-biologicko-šlechtitelská terminologie, kterou informanti při popisu sebe sama (i ostatních populací) používají, se ukazuje jako významná.

15 Informantka S. S., nar. 1964, rozhovor 19. 7. 2012.

S představami o čistotě „rasy“ nebo „plemena“ je spojené také pravidlo endogamie, které stále ještě hraje významnou úlohu, ani ne tak pro samotnou generaci potenciálních ženichů a nevěst, ale především pro jejich rodiče, kteří mohou jejich volbu rozhodně ovlivňovat. Dokladem jistého napětí ohledně smíšených sňatků je často diskutovaný status dětí ze smíšených manželství. Tyto děti se počítají mezi Karakačany, pokud otec je Karakačan. Tato diferenciací odráží na jednu stranu striktně patrilineární uspořádání někdejšího karakačanského příbuzenského systému a na stranu druhou důraz na výchovný proces. Protože je zvykem, že se žena přizpůsobí muži, matka přizpůsobující se manželovi ne-Karakačanovi nemůže dětem dopřát „správnou karakačanskou výchovu“, zatímco Bulharky vdané do Karakačanských rodin se přizpůsobí a zapojí.¹⁶

Druhý význam čistoty pak odkazuje k jazyku. Pro uvedení do kontextu si nejprve ukážeme, jakou úlohu hraje společný jazyk v sebe-vymezení Řeků a Aromunů. V řecké ústavě z roku 1822 bylo deklarováno, že ti původní obyvatelé řeckého státu, kteří věří v Krista, jsou Řekové a mohou užívat politických práv bez rozdílu. O rok později byla definice rozšířena tak, že zahrnuje všechny Řeky v zahraničí, kteří věří v Krista a užívají řečtinu jako svůj mateřský jazyk. Význam řeckého jazyka v polovině 19. století ještě zesílil. Řečtina byla jako distinktivní rys identity vyzdvihována především historiografy, kteří se snažili propojit příběh dnešních Řeků s antickými Helény. Vazbu s antickými Helény nebylo možné ustavit na základě náboženství, jazyk se tedy jevil jako nejprůhodnější propojení.

Aromuni ze západních Rodop, tak jak je popisuje Todor Balkanski, mají vlastní jazyk ve velké úctě. „*Láska k jejich rodnému jazyku se změnila v kult*“ (Balkanski 1996: 69). Jako příklad přidává překlad písně, kterou místní Aromuni považují za svou hymnu. Zde nám postačí jen drobný úryvek z písně.

„ ... Bratři z jedněch rodičů, my, Arumuni, ze všech věků. Zpod náhrobních kamenů volají nás dobří rodiče: Velké prokletí ať má v domě kdo svůj jazyk opustí. Kdo opustí svůj jazyk, ať shoří v plamenech, ať trpí živý na místě, ať se mu spálí jazyk v ohni. U svého rodinného krbu rodina ať ho netěší. Svě děti ať nepolíbí při jejich svatbě, malického v kolébce ať nepřevine.

16 Jen jednou za celých 5 let jsem se setkala s výjimkou. Šlo o smíšené manželství Karakačanky s Bulharem. Bulhar zcela podřídil své fungování manželce, začal pracovat v rodinném podniku jejich rodičů, několik let s manželkou strávil na sezónní práci v Řecku a za tu dobu se naučil i řecky. Děti sice byly považovány celým sousedstvím za Karakačany, nutno ovšem dodat, že manžel právě díky této submisivitě se v rozšířené rodině ani v očích manželky netěšil velké úctě. Na druhou stranu jsem poznala celou řadu smíšených rodin, kde byla žena Bulharka a manžel Karakačan a v těchto rodinách děti (i manželka) zpravidla ovládali řečtinu a aktivně se podíleli na kulturních aktivitách Karakačanů, aniž by to nějak ohrožovalo jejich postavení v očích příbuzných.

*Kdo uteče od své matky a od otcovského jména, ať přijde o přízeň boží i o klidný spánek.*¹⁷

Balkanski sám přiznává, že s podobně strašnou kletbou pro toho, kdo opustí svůj jazyk, se ještě za celých 20 let lingvistického výzkumu nesetkal (1996: 70). Vezmeme-li v úvahu i vše, co jsme doposud zmínili o vztahu aromunské americké diapory k jazyku, vidíme, že je velmi důležitým faktorem jejich sebe-pojetí a to již od 18. století, kdy byly publikovány práce povzbuzující rodiče k předávání aromunštiny svým dětem - např. ve Vídni vydaná kniha „Noua Pedagogie“ od Constantina Ucuty (Balamaci 1988).

Představa čistoty karakačanského jazyka je odvozována z mnohých archaických výrazů, které již z moderní řečtiny zcela vymizely, ale v karakačanském hovoru je podle Karakačanů stále najdeme. Účelem této argumentace je propojit historii skupiny se vzdálenou minulostí, čím vzdálenější, tím lépe. Karakačanský jazyk by ale bylo možné vymezit jako lokální dialekt, tedy jazykový kód, který se používá a je srozumitelný jen na omezeném území, a to spíše bulharském než řeckém, protože právě v Bulharsku dodnes slouží jako tajný domácí jazyk, zatímco řečtí Karakačani přijali do značné míry moderní řečtinu i v domácím prostředí. V případě karakačanského dialektu je záměrně vyzdvižen časový aspekt (ať už reálný, nebo vykonstruovaný) na úkor prostorové charakteristiky. Celému dialektu pak lze připisovat atributy jako starý nebo archaický. Slovy T. H. Eriksena (2011), „*připisovaná původnost a kontinuita s minulostí může být zdrojem politické legitimacy*“ (s. 123). Eriksen o „původnosti“ hovoří v případě skupinové historie, my ji zde můžeme ovšem lehce vztáhnout i k jazyku.

*„Karačanský jazyk je velmi starý, můžu číst klasické řecké texty a rozumím jim. Řekové už tomu jazyku dávno nerozumí. Karačanský jazyk je jazyk, kterým mluvil Homér, víš to?“*¹⁸

*„Jsou výzkumy antropologů, které tvrdí, že Karačani jsou před-dórské plémě. Plno našich slov, které my v Bulharsku ještě používáme, je použito v Homérovi, v Ílias a Odyssei. Slova, která teď ještě používáme, když řeknu v Řecku někomu starému, tak mi stejně nebude rozumět, tak jsou stará. Mladí, ti už vůbec.“*¹⁹

17 Použit byl překlad Lenky Pal'agové, který byl součástí kapitoly Jarmily Horákové (2012: 44). Překladatelka dodává, že lidová báseň byla zachycena již v roce 1922 T. Papahagim. Balkanski během svého výzkumu tuto báseň také zapsal u Aromunů v západních Rodopech (Balkanski 1996: 69). Záměrně jsem upřednostnila primární překlad (z aromunštiny do češtiny) před sekundárním překladem (z aromunštiny do bulharštiny a z bulharštiny do češtiny).

18 Informant Ch. Ch., nar. 1978, rozhovor 20. 6. 2011.

19 Informantka P. A., nar. 1969, 18. 7. 2012.

Spolu s představou čistoty se pojí ještě představa ohroženosti. „*Karakačani jsou dokonce v červené knize, jsou na pokraji vymizení.*“²⁰ Bulharští Karakačani se prezentují v posledních letech jako ohrožený živočišný druh, který je třeba ochránit. Zde hrají roli zřejmě dva externí vlivy. Se vstupem Bulharska do EU začaly být směrem k menšinám uplatňovány zcela nové strategie jednání. Dříve sledovaly státy v jihovýchodní Evropě ideál homogenity, v němž ideálně každý politický aktér – stát má mít jen jeden jazyk a všechny ne-státní jazyky tak představují ohrožení a jsou proto potlačovány nebo alespoň ignorovány (podobná ale snad ještě vyostřenější byla situace kolem náboženské heterogenity). „*Nálepka ‚menšinového‘ jazyka je politický konstrukt, produkt nacionalistické ideologie a procesu formování státu* (O’Reilly 2001: 9). Evropská multikulturní ideologie však přináší jistou novinku do hry. Právě EU totiž začala nabízet menšinovým jazykovým skupinám fórum, kde mohly zaznít jejich požadavky a zájmy (O’Reilly 2001: 10).

Zvýšený zájem evropského společenství o péči o životní prostředí a biodiverzitu druhů má svou paralelu i v jazykovědném bádání, kde se prosazuje směr, který Petr Zima s nadsázkou označuje jako „ekolingvistika“ (Zima 2002). Záchrana jazyků je v tomto (s neziskovým sektorem značně provázaném) směru dávána do souvislosti se zachováním „biokulturní diverzity a udržitelnosti“ (Maffi 2007). Způsoby popisu jazyků jsou velmi blízké botanickým popisům rostlin. Reprodukují se na tomto poli představy o „zrození a „smrti“ jazyků i celých jazykových skupin a zároveň je sledován genetický vývoj jazyků, v němž jsou klasifikovány do podoby stromů a větví (Zima 2002: 45). Studie jazyků si však z ekologie berou ještě inspiraci v jiném směru. Jazyky stejně jako živočišné a rostlinné druhy jsou chápány jako koexistující v neustálém zápasu o rovnováhu (Zima 2002: 46).

„ ... jsou tak dnes etnické a jazykové menšiny stále výrazněji chápány jako ‘kulturní dědictví lidstva,; snaha o jejich zachování je často uváděna v paralele s ekologickými snahami o ochranu a záchranu co největšího počtu živočišných a rostlinných druhů planety Země.“ (Šatava 2009: 46)

Vedle této rétoriky, která vesměs neopouští úzké kruhy akademiků a neziskových organizací, však na současné „regionální jazyky“ má největší vliv činnost mezinárodního společenství, které v posledních letech usiluje o institucionalizovanou garanci práv menšin, ale i regionálních a menšinových jazyků²¹. Vedle tohoto obecného zájmu regionální jazyky přinesly

20 Informantka S. S., nar. 1964, rozhovor 19. 7. 2012.

21 Nejvýznamnější jsou v tomto ohledu dvě konvence Rady Evropy „Rámcová úmluva o ochraně národnostních menšin a „Evropská charta regionálních a menšinových jazyků“ (Šatava 2009: 36).

poslední roky také významnou podporu ekologických iniciativ v Bulharsku. Velká část místních ekologů se za podpory evropských dotačních programů začala věnovat péči životnímu prostředí, krajinně a ohroženým rostlinným i živočišným druhům. Mezi ohroženými druhy, které neušly pozornosti zoologů, je i karakačanská ovce, karakačanský kuň a karakačanský pes. Karakačanská ovce i kuň jsou popsáni v mnoha studiích a jsou zařazeni do tzv. červené knihy.²² Bulharští Karakačani ovšem toto vřazení a specifický status karakačanské ovce a koně vztáhli i sami na sebe a prezentují jak sami sebe, tak svůj jazyk jako ohrožený druh, který je vzácný, a právě z důvodu svého řídkého výskytu hodný ochrany.

UNESCO se nechalo inspirovat biology, kteří vytvářejí pravidelné databáze ohrožených druhů fauny a flory, a vytvořilo tzv. „červenou knihu ohrožených jazyků“, avšak karakačanský jazyk v ní nenajdeme.²³ Obraz „ohroženosti a vzácnosti“ (v emickém pojetí jde o ohrožení v ekologicko-záchranném smyslu slova) je zde nástrojem, kterým Karakačani dodávají legitimitu svému zvláštnímu statusu mezi populacemi Bulharska.

Vrátíme-li se k „červené knize ohrožených jazyků“ a zaměříme-li se na státy, kde Karakačani žijí, zjistíme s překvapením, že ačkoliv jsou do knihy zahrnuty drobné jazykové variety, tak relativně velká (co do počtu mluvčích) jazyková forma jako karakačanská řečtina chybí.

UNESCO Atlas of the World's Languages in Danger – ohrožené jazyky a dialekty

Řecko	Bulharsko
aromunský	aromunský
gagauzský	gagauzský – Deli Orman
	gagauzský – Dobrudža
judezmo	judezmo
romský	romský
arvanitský	torlašský
meglenorumunský	krymsko-tatarský
pontský	
korfiotský italický	
tsakonský	
karpadotský	

(<http://www.unesco.org/culture/languages-atlas/>)

22 Červenou knihu pro Bulharsko lze stáhnout zde v bulharštině <http://e-ecodb.bas.bg/rdb/bg/> i angličtině <http://e-ecodb.bas.bg/rdb/en/>.

23 [Http://www.helsinki.fi/~tasalmin/europe_index.html](http://www.helsinki.fi/~tasalmin/europe_index.html).

Právě podobné databáze, oddělující jazyky nebo dialekty, které stojí za pozornost, od těch, které za ní nestojí, mají v praxi velký význam. Už samotná identifikace toho, co je dialekt a co je už samostatný jazyk má nepominutelný politický efekt. Může se zdát, že orientací na jazyk se můžeme v sociovědních bádáních vyhnout sporným otázkám, týkajícím se především pojmu etnicita a národ (Šatava 2004: 9). Ovšem tento klid nám vydrží pouze do doby, než se začneme ptát po tom, co je to „jazyk“ a jaký to má dopad na studované mluvčí.

Samotný náš dnešní koncept „jazyka“ je konstruován především státem, jenž chtěl prostřednictvím jazykovědného bádání a standardizace jazykových variant konsolidovat politickou moc (Makoni & Pennycook 2007). Stejně instrumentálně je pak konstruován i koncept „dialektu“, „minoritního jazyka“ nebo „regionálního jazyka“. Podobně jako etnicita, ani jazyk není žádná statická entita, je neustále konstruován. García považuje jazyk za manipulativní, performativní, představovaný (*imagined*), ale přesto velmi důležitý ve vztahu k tvorbě identity (García 2010: 521).

Z tezí Ofelie García pro nás bude nejdůležitější ta o jazykové performativitě. Pregnantně bychom ji mohli vyjádřit takto. Lidé nepoužívají jazyk podle své identity. Není zde fixní identita, která nám předurčuje, jak budeme používat jazyk, ale naopak skrze jazykovou praxi performujeme svou identitu, která rozhodně není statická (García 2010: 524). Za pozornost tedy nestojí identity, které jsou v čase zastavenou ideologickou konstrukcí, ale jednotlivé performace. Jazykové performace jsou tedy to, čím konstruujeme a vyjednáváme svou identitu. Jednotlivé etnolingvistické menšiny pak svými jazykovými performacemi vyjednávají svůj přístup ke zdrojům. Toto vyjednávání je ale situační a flexibilní, protože neprobíhá ve vzduchoprázdnu, ale v kontextu plurálních sociálních sítí (Heller 1999).

Proto ani v případě Karakačanů (i Aromunů) nesmíme podlehnout iluzi, že jde o utlačovanou menšinu, bezbrannou, pasivně uchováající poslední zbytky prastarého jazyka. Především jde o etnikum, které umí flexibilně reagovat na dění kolem sebe, stačí se jen podívat na to, s jakou činorodostí a odvahou se začlenili pouhých 50 let od svého usazení do bulharské podnikatelské sféry a i během jejich ekonomických aktivit vyjednávají pozici svého jazyka. Dosud ji vyjednávají pomocí rétorických obrazů čistoty a ohroženosti (aniž by v tomto ohledu měli podporu jednotlivých států nebo nadstátních subjektů jakým je např. UNESCO). Konstruují tak svou odlišnost, spočívající v čistotě rasy a čistotě jazyka.

K těmto konceptům se přidává ještě koncept prastarosti, původnosti. Jejich akcentování odlišnosti v biologickém slova smyslu je ještě podpořeno vzpomínkami na někdejší aktivity řeckých fyzických antropologů, z nichž

nejznámějším je Aris Pulianos. Pulianos (1960) neváhal a s měřicími přístroji vstoupil do školních lavic v Bulharsku, aby zkoumal lebeční parametry karakačanských dětí (dnečních důchodců). Na základě svých měření označil Karakačany za nejstarší populaci Evropy. A tento argument, spolu s argumentem ekologů, kteří zachraňují chov karakačanských ovcí, koní a psů, je zatím tou nejsilnější vodou na karakačanský etnoemancipační mlýn.

Velička Chátova: Karakačanská poezie mezi oralitou a písmem

Tématem této publikace je zcela konkrétní žánr. Jde o poezii, která vznikla právě v (pro některé badatele a úředníky UNESCO neexistujícím) karakačanském dialektu/jazyce. Jedná se o poezii z pera autorky Veličky Chátovy. Autorka básně píše „do šuplíku“, jsou tedy doposud nepublikované. Je možné, že mezi bulharskými Karakačany vznikají podobnou cestou i další díla, nicméně toto je jediný případ na který jsem během pětiletého výzkumu narazila.

Nekladu si za cíl provést podrobný lingvistický nebo literární rozbor tohoto materiálu. Představuji zde texty v originálním znění, doplněném o překlady a komentáře, v nichž se pokouším nastínit široký kontext, v němž byly tyto texty tvořeny tak, aby byly srozumitelné i českému čtenáři. Rozbor ovšem přenechávám filologům, kteří disponují oproti antropologům jinou metodologií, adekvátnější pro takovou analýzu. Na tomto místě se také pokusím zodpovědět otázky typu: proč tento typ poezie vznikl právě v této době, proč právě v karakačanském jazyce a proč autorka volí témata, která volí. Také se pokusím zhodnotit pozici tohoto díla v současných etnoemancipačních aktivitách bulharských Karakačanů a zamyslet se nad možnými relikty orální kultury Karakačanů z doby, kdy autorka Velička Chátova byla dítě.

Metodologie, se kterou pracuji, je založena především na pozorování a zevrubné znalosti rodinné historie i každodenních aktivit autorky. Tento vhléd ještě bohatě doplňují rozhovory s autorkou nad jednotlivými básněmi, a proto předkládané komentáře jsou zčásti komentáři mými, ale budou do značné míry založeny na tom, co sama autorka o textu vyprávěla, na co mě upozornila a co sama považovala za nutné vysvětlit nebo zdůraznit.

Literatura bulharských Karakačanů, kteří ještě do začátku 60. let kočovali a byli tedy tou dobou jen minimálně gramotní, je reprezentována několika díly. První případ tvoří próza. Z pera samotných Karakačanů vznikla zatím pouze jedna autobiografická kniha, a to v bulharštině (Batakov 2004). Tuto knihu více rozebírám v jednom ze svých starších textů (Fatková 2012). Další skupinu tvoří poezie, která je zastoupena pře-

devším tradičními lidovými písněmi, které sbíral například Makrís (2008) a vydal je jako součást své monografie o bulharských Karakačanech. Tyto písně sbírá i samotná Federace kulturně osvětových sdružení Karakačanů v Bulharsku.

Lze je různě kategorizovat. Velkou část tvoří písně svatební. Celkově je celý svatební folklór na Balkáně protěžován, jedná se o nejviditelnější a ne reprezentativnější slavnost, proto jí etnografové věnovali velkou pozornost. Svatební písně mívají často dialogickou podobu. Ženich v písni žádá o požehnání od svých rodičů.

„Požehnej mi, otče, k prvním zasevkám²⁴. Zde máš požehnání, synu, ode mne i od Boha. Požehnej mi, otče, k prvním zásevkám. Zde máš požehnání, synu, ode mne i od Boha. Požehnejte mi, bratři, k prvním zásevkám. Zde máš požehnání, synu, od nás i od Boha. Požehnejte mi, sestry, k prvním zásevkám. Zde máš požehnání, synu, od nás i od Boha.“ (archiv Federace kulturně osvětových sdružení Karakačanů v Bulharsku, Sliven)

V další skupině písní se zpěvák ptá, čím je svatební prapor, kdo bude mít svatbu a sám si v písni i odpovídá.

„Čí je svatební prapor? To je prapor tohoto zdravého krasavce, ženicha. Tohoto zdravého krasavce. Kdo ho ušil? Kdo ho vyrobil? Kdo ho ozdobil? Jeho bratři ho vyrobili a ozdobili, jeho bratři i sestry.“ (archiv Federace kulturně osvětových sdružení Karakačanů v Bulharsku, Sliven)

Další svatební písně jsou o loučení nevěsty se svými rodiči, což je velmi časté téma svatebních písní ve společnostech, kde je praktikována patrilokální postmaritální rezidence.

„Poodejděte, svatebčané, aby se dcera mohla rozloučit s otcem, aby se dcera mohla rozloučit s matkou, aby se sestra mohla rozloučit s bratry, aby se dcera mohla rozloučit se sestrami.“ (archiv Federace kulturně osvětových sdružení Karakačanů v Bulharsku, Sliven)

Vedle svatebních písní se velmi často setkáme s písněmi hrdinskými (v Bulharsku známými jako *chajduški pesni*, v angličtině tento fenomén najdeme pod označením *klephtic song* nebo *klephtic ballad*). V těchto písních se většinou jedná o oslavu zbojníků, žijících v horách a vzdorujících osmanským správcům. Jak již výše bylo zmíněno, tím nejslavnějším karakačanským hrdinou byl Andonis Kačandonis, který byl nakonec kvůli oslabení nemocí v roce 1809 zajat Ali Pašou Janinským a odsouzen k smrti²⁵.

24 *Zasevki* - lidový zvyk, zadělávání obřadních chlebů před svatbou.

25 Jako snad každý zbojník, musel zemřít veřejně a velmi bolestivě. Před popravou mu byli zlámány končetiny kladivem.

*„Patnáctého května, more, Deli Derven aga,
dvacátého dne měsíce George a Kačandonis,
turecký paša vyrazil, more, Deli Derven aga,
aby našel Kačandonise.
Kam jdeš, Deli Derven aga?
Kam jdeš, zbloudilče?
Tam je hrozný Andonis, more, Deli Derven aga,
Andonis, kterého znají všichni.“*

(archiv Federace kulturně osvětových sdružení Karakačanů v Bulharsku, Sliven)

Dále se setkáme i s písněmi milostnými a dětskými žánry jako například ukolébavkami, ovšem není potřeba zde dopodrobna uvádět ukázky všech, protože předložené ukázky nám pro náš účel postačí.

Karakačanské lidové písně byly zapsány až ve 20. století souběžně s větší mírou sedentarizace Karakačanů. Do té doby byly předávány pouze v paměti svých nositelů. Ve všech výše uvedených ukázkách si nelze nepovšimnou výrazně formalizované struktury písně s pravidelně se opakujícími motivy, což jsou ve skutečnosti strategie, které textu vnucují orální metody kompozice (Ong 2006: 30). Ong (2006) zdůrazňuje roli metrických schémat (kterými se ovšem nebudeme zabývat, protože budeme převážně pracovat s překlady básní). Dále zdůrazňuje roli verše a tzv. formulí, to jsou ustálené obraty, které byly používány podle potřeb metriky. Orálně uchovávaná poezie musí být tedy oproti té psané především mnemotechnická.

„Jak si tedy vyvolat v paměti to, co jste tak pracně promýšleli? Jediná odpověď zní: Myslete tak, abyste si to mohli zapamatovat. Aby člověk v primárně orální kultuře účinně řešil problém, jak uchovat své pečlivě formulované myšlenky a jak je opět vyvolat v paměti, musí myslet v mnemotechnických schématech, která mají takovou podobu, aby se v mluvené formě dala okamžitě zopakovat. Myšlení musí vznikat ve formě výrazných rytmických a vyvážených vzorců – v podobě opakování či antitezí, aliterací a asonancí, v podobě epitet a jiných formálních výrazů, ve standartních tematických rámcích.“ (Ong 2006: 44-45)

Mezi typické znaky orální poezie pak Ong (2006: 47-70) řadí především aditivnost, to znamená spojování spíše do souřadných souvětí než tvoření navzájem na sobě závislých vedlejších vět. V díle Veličky Chátovy je tato strategie štědře zastoupena tam, kde popisuje domácí práce – jedná se o kontinuální řetěz souřadných vět (*„Rozdrobíme sirene a vezmeme tavu. Vymažeme dno tavy a roztahujeme těsto. Přidáme sirene a potom i olej ... „*)

Dalším znakem je kumulativnost, což obnáší časté používání ustálených epitet (vysoké hory, studený pramen, krásné Karakačanky atd.), a redundance, neboli opakování toho, co již bylo řečeno, neboť v mluveném textu není možnost zastavit se, vrátit se zpět a znovu si zopakovat, co je v textu podstatné. Vše podstatné musí být tedy zopakováno, protože mluvený text plyne neustále vpřed a je potřeba udržovat mluvčího i posluchače ve správné stopě (Ong 2006: 51).

Orální texty se vyznačují také tradicionalismem, který kvůli tlaku na snadné zapamatování nedává prostor intelektuálním experimentům. Originalita vyprávěče tedy nespočívá v nové verzi příběhu, ale v úspěšné interakci s posluchači (Ong 2006: 53). Orální texty pak také často používají agonistický tón plný vychloubačných projevů a vzájemného spílání a posluchači zažívají značnou míru empatie s postavami textu, které je viditelné ve chvíli, kdy vyprávěč spontánně přejde do první osoby a vtáhne tak posluchače ještě více do děje („Klaním se před Božím dílem! ... Bože, a tohle mi předurčily sudičky! ...“). Takový text se pak udržuje ve stavu jakési homeostázy, vypouští pasáže, které nejsou pro současné potřeby vhodné. I přes přetrvávající konzervativismus, pokud například zmiňovaná archaická instituce v současné době již není součástí prožívané zkušenosti, je z textu jednoduše vyloučena. Posledním znakem orálních textů je jejich spjatost s přirozeným světem a konkrétními situacemi.

V karakačanské lidové poezii se (stejně jako v případě ostatních orálních textů) setkáme s častým opakováním, ve všech uvedených ukázkách písní se čtyřikrát opakují variace jednoho motivu (čtvero požehnutí v ukázce první, čtyři dotazy v ukázce druhé, čtvero loučení v ukázce třetí a čtvero oslovení „*Deli Derven aga*“ v ukázce čtvrté). Setkáme se i s ustálenými epitety (hrozný Andonis, zdravý krasavec).²⁶

Toto podrobné nastínění kontextu karakačanské lidové poezie a lidové poezie jako takové nám v další části textu pomůže pochopit zvláštní ambivalentní charakter poezie Veličky Chátovy. Autorka totiž tvoří texty tak, aby si je do rána zapamatovala. Ty texty, které touto zkouškou projdou, pak ráno zapíše.

„ ... když jsem zavřela oči v noci před spaním, vymýšlela jsem rýmy a počítala si na prstech rytmus na čtyři. Vymyslela jsem to vždycky večer a pak to ráno zapsala.“ (Velička Chátova, 21. 7. 2012)

²⁶ Se stejnými postupy se ovšem setkáme i v karakačanské poezii autorské, kterou si představíme v této knize. Méně se setkáme s opakováním variací jednoho motivu, ovšem velmi časté jsou ustálená epiteta (teplá voda, dobrá hospodyně, shořelé lesy ...).

Velička Chátova: vzít psaní o Karakačanech do vlastních rukou

Velička Chátová se narodila roku 1948 na území Bulharska do rodiny pasteveckých Karakačanů. Pochází z rodů *Čilingirei*, má dva bratry a jednu sestru. Na jaře roku 1959 byla její rodina usazena a byly jim zabaveny všechny ovce. Usadili se v Karlovu, odkud pak později Velička odešla za manželem do vesnice Enina (blízko Kazanlaku).

Obr 16 Velička Chátová

Má dvě děti, syna a dceru. Její manžel už přes 20 let pracuje v Řecku, kde žije během celého roku a domů se vrací jen na občasně maximálně týdenní návštěvy. Svým příjmem živí celou rodinu v Enině. Stejně jako Velička i oba potomci po nějakou dobu pracovali v Řecku formou sezónní námezni práce.

Obr 17 Sezónní práce v Řecku

Ve svých básních se paní Velička nejvíce vrací do dětství, kdy zimovali s ovci v Batacké planině (součást pohoří Rodopy). Pastevecký život znala jen do svých deseti let, ale v tomto věku měli karakačanské děti na zodpovědnost řadu činností kolem domácnosti a stád. Jak autorka sama vypráví, v deseti letech sama předla, pletla ponožky, vyšívala, tkala těžké pokrývky a koberce, zadělávala chleba, prala v řece prádlo, nosila dřevo a vodu, pásala menší stáda ovcí a koní.

Dnes po období dlouhého ticha okolo Karakačanů se autorka pokouší obnovit stará řemesla. V souladu s Gansovým konceptem „symbolické etnicity“ (Gans 1979), věnuje se jen takových aktivitám, které se takříkajíc „vejdou do jednoho šuplíku“. Tedy nevěnuje se tkaní koberců a pasení koní, ale plete ponožky a vyrábí z korálků zdobené pásky, brože a náramky.

Obr 18 Ruční výrobky z korálků

Mimoto praktikuje i jiné ruční práce, které už s karakačanskou tradicí nemají mnoho společného, vyšívá skleněnými korálky gobelíny. Tato domácí rukovýroba, doplněná samozřejmě tvorbou poezie, které je zasvěcena celá tato kniha, se rozvíjí do podoby domácího muzea. Domácí muzeum je dnes stále v procesu výroby. Tato tvorba probíhá na zcela individuální bázi, bez zapojení autorky do aktivit oficiálních reprezentantů karakačanského etnika jak v Bulharsku, tak v Řecku.

Její literární tvorba tematizuje několik období života Karakačanů v Bulharsku. Popisuje především tvrdý život pastevců, který ovšem viditelně popisuje pohledem dítěte tak, jak ho sama pamatuje. Tento život vykresluje autorka dvojsečně, v jedné poloze je zdůraněna přírodní poetika, v druhé pak surovost a tvrdost života bez stálého přístřeší. Období po usazení pak je prezentováno jako období tvrdé práce v Řecku. Sezónní pracovní migrace, která byla hlavní příčinou zbohatnutí mnoha bulharských Karakačanů (jakkoli bych nerada zlehčovala těžkost této práce), je zde popisována s velkou negativitou.

Obr 19 Záplavy v táboře během sezónních prací v Řecku

V autorčině tvorbě se setkáme s velmi přesnými popisy každodenního fungování pastevecké domácnosti. Část básní jsou vlastně příběhy osob, se kterými se autorka setkávala během děství. Další část jsou popisy jednotlivých činností (zadělávání chleba, praní, zpracovávání mléka ...), připomínající recept v kuchařce. Tyto aktivity autorka navíc doplnila vlastními kresbami.

Zde došlo během sběru materiálu k zajímavé diskuzi. Tato část básní je pro autorku eminentně důležitá. Ptala jsem se jí, zda si nemyslí, že okolní populace praly, zadělávaly chleba a zpracovávaly mléko podobným nebo dokonce stejným způsobem. Ačkoliv to autorka byla po návštěvě několika etnografických muzeí ochotna připustit, přesto nepřestávala vysvětlovat, že *„tohle je ale to karakačanské, to byl náš život, to už dnes nikdo nezná a musíme to zapsat a nakreslit, aby se to nezapomnělo“* (Velička Chátová, 14. 3. 2013). Pokud nás tedy nezajímá jazyková stránka předkládaného textu, rozhodně by nemělo uniknout čtenářově pozornosti, co v očích autorky a její literární tvorbě tvoří osu karakačanské identity. Předkládaná sbírka totiž vznikla jako jakýsi domácí program karakačanské emancipace, s myšlenkou, že *„to karakačanské“* se ztrácí a je potřeba to vzít do vlastních rukou.

Charakteristika pramene

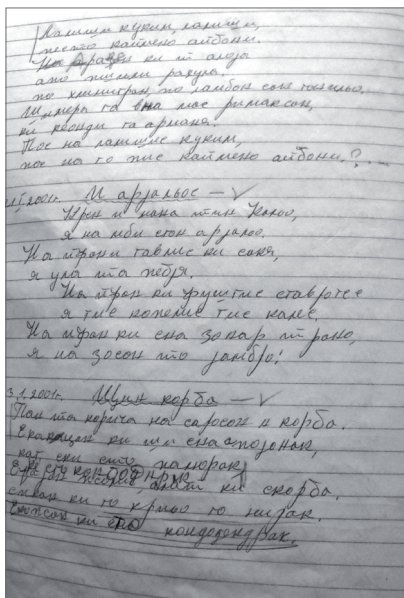
S autorkou Veličkou Chátovou jsem se poprvé setkala v roce 2008. Od té doby se vídáme pravidelně. Teprve v roce 2012 mi zarecitovala jednu ze svých básní. Po zevrubném vypsání se ukázalo, že básní má napsáno téměř čtyřicet a pomalu je sama překládá do bulharštiny. Samotný pramen má podobu školního sešitu, kam si autorka básně průběžně zapisuje. V roce 2012 mi autorka své básně zarecitovala a ukázala. Během tohoto terénního pobytu jsem pořídila nahrávku všech doposud napsaných básní přímo v podání jejich autorky. V roce 2013 jsem se vrátila s cílem zazname-

nat všechny básně ještě jednou a to i v písemné podobě, naskenovat originál původního sešitu a připravit texty k publikování v komentované edici.

Během průběžných návštěv jsem navštívila ve stejné vsi, kde paní Chátova bydlí, i domácí muzeum historie Karakačanů (více Fatková 2012). Je zde vidět, že to není jen autorka předkládaných veršů, kdo se snaží kreativně prezentovat svou identitu. Lze očekávat, že podobných děl, která si autoři píší v karakačanském dialektu/jazyce a skladují si je doma do šuplíku, může být více. To, jestli na ně výzkumník narazí, je do značné míry hrou náhody.

Originální podoba předkládaného textu je zapsána v karakačanském jazyce (jedná se o emický termín používaný samotnou autorkou), který bývá charakterizován jako západní dialekt řečtiny, obsahující na jednu stranu mnohá archaická řecká slova, která se již v dnešní moderní řečtině nevyskytují a na stranu druhou obsahuje ne překvapivě řadu bulharismů a samozřejmě i turcismů. Vzhledem k tomu, že Velička Chátova nastoupila do školy v deseti letech a veškeré vzdělávání, kterým prošla, se odehrávalo v bulharštině, ovládá karakačanský jazyk pouze v jeho mluvené podobě (jako mnozí další bulharští Karakačani její generace, mladší díky osvětovým aktivitám federace ovládají slovem i písmem novo-řečtinu). Jediné písmo, které autorka ze školy zná je cyrilice, proto své básně zaznamenává v cyrilici.

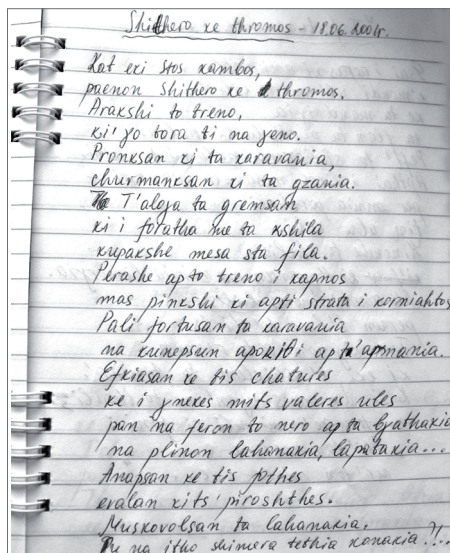
Obr 20 Originální zápis textu v cyrilici

Ovšem vzhledem k tomu, že autorčin syn, který nám pomáhal knihu přepisovat do počítače, špatně slyší, musela mu autorka za pomoci své dcery vytvořit nový, specifický přepis, tak aby byl pro něj srozumitelný. Tento přepis byl pořízen ve vlastním systému znaků, podobném systému klasické latiniky, ovšem doplněném o několik písmen z řecké abecedy a bulharské cyrilice. Touto cestou se nám ukázalo minimálně to, že karakačanský dialekt/jazyk je velmi flexibilně zapisovatelný.

Obr 21 Přepis textu za použití latinky

Tato forma dvojího a na první pohled zbytečně zdlouhavého přepisu však měla jednu výhodu. Průběžně jsme k básním spolu s autorkou a jejími dvěma potomky vytvářeli překlad a rozebírali dopodrobna jednotlivé pasáže textu. Nejprve jsme básně překládali do bulharštiny a z ní do češtiny. Předložený zápis i překlad tedy není zcela výhradně mým dílem, mají na něm svůj výrazný podíl také oni a je tak výsledkem jakéhosi kulturního a rodinného konsenzu – shody, co daná pasáž znamená a jak nejlépe ji lze přeložit (některé části překladů si vyžádaly nemalé rodinné diskuze).

První část knihy obsahuje básně, které v originále autorka napsala v bulharštině. I tyto básně jsou doplněny českým překladem. Dále pak pokračují básně v karakačanském dialektu/jazyce. Mnoho termínů se ukázalo jako těžko přeložitelných nebo vyžadujících rozsáhlejší komentář. Jednalo se především o názvy specializovaných nástrojů nebo částí oděvu. Takové termíny jsem (stejně jako všechny cizí slova v textu) označila kurzívou a ponechala v originále nebo použila bulharský ekvivalent, protože čtenáři bude přeci jen bulharština bližší. Takové termíny jsem pak vysvětlila v poznámce. Taktéž se v poznámce snažím rozlišovat termíny bulharské (bulh.) od karakačanských (kar.), případně poukazuji i na občasný turecký původ používaných slov. Nejde o systematickou analýzu, ale o pokus vysvětlit čtenáři termíny, které by nemusely být známé.

Autorka již v minulosti projevila přání své verše vydat, protože je považuje za jedinečný žánr a navíc se domnívá, že posílí sebevědomění Karakačanů v Bulharsku. Po neúspěšném vyjednávání s Federací kulturně osvětových sdružení Karakačanů v Bulharsku a s jedním soukromým sponzorem usoudila, že o její verše není zájem a vzdala veškeré snahy o jejich publikování. Ve spolupráci s autorkou jsem připravila jak tuto komentovanou edici, tak samizdatové vydání jejích básní v originální podobě, tedy bez překladů a komentářů. Toto vydání si autorka přála pro své potřeby, aby jej mohla darovat známým a „aby se na její básně a syro-

vy životní styl, kterým žila, nezapomnělo“ (Velička Chátova, 14. 3. 2013). V edici zachovávám jak jazykovou podobu jejich básní se všemi charakteristikami karakačanského dialektu/jazyka (nechť posoudí lingvisté sami), tak členění jednotlivých básní do tematických celků. Jednotlivé tematické oddíly jsou od sebe vždy odděleny prázdnou dvoustránkou.

Vzhledem k tomu, že autorka sama si přála publikování a zveřejnění svých básní, můžeme usuzovat, že básně podstoupily, aniž by to autorka zdůrazňovala, určité pozdější úpravy (k menším úpravám samozřejmě mohlo dojít i rukou jejich potomků během prepisování, vše ale k rámci jejich rodinné spolupráce a konsenzu). Základní osnovy básní však vznikaly stejným způsobem, jakým vznikají orální texty, tedy s výrazně akcentovanou mnemotechnickou stránkou. Ponechávám na posouzení čtenáři, do jaké míry vykazují básně výše vyjmenované rysy orální poezie podle Onga (2006).

Hlavním důvodem publikování textu je podat písemný doklad o existenci a charakteristikách tohoto doposud ještě živého dialektu/jazyka a pro ne-helenisty prostřednictvím překladů ukázat jednotlivé vzpomínky a příběhy, které autorka do textů promítá. Zajímavé je zejména pro etnology a antropology, jaká témata si autorka vybírá k prezentaci svého etnika. Vedlejším důvodem pak je snaha otevřít téma pro interdisciplinární spolupráci. Antropologie disponuje omezeným arzenálem metod vzhledem ke studiu literárních textů, proto k publikovanému textu nabízím maximum informací tak, aby se další analýzy textu mohl chopit někdo další. Další studie by třeba mohla být zaměřena na to, jak jsou formulovány texty, které vznikají v orálním jazyce ovšem v situaci, kdy autor již má osvojen jiný písemný jazyk. Případně se zde nabízí srovnání s autorskou poezií, která vzniká hojně v aromunštině (viz Horáková 2012).

Говорят си две планини (7. 3. 2001)

Говорят си две планини,
като приятелки добри,
като две мили сестри.

Планина Родопа казва:

- „Стопиха ни се снеговете,
стопиха ни се ледовете,
буйната река тече,
и планинската трева расте.
Защо не се показват пъстрите кервани
и безбройните стада овце?
Защо не идват нашите каракачани?
Като че ли са някъде запряни!
Бистрият извор плаче за красивите моми
и младите жени.
Гората плаче за децата,
плаче за стадата.
Няма ги децата, погалени
от нежният полъх на гората.
Няма ги стадата –
красотата на планината.
Колибите са пусти ...
Кобилите къде са – пусти!“

Стара планина и отговаря:

- „Случило се зло, ала да е на добро -
взели им стадата и конете,
каракачаните са във селата и във градовете.
Ще забравим що е звук на меден кавал,
ще забравим що е куче лай.
Ще виждаме поляни запустели
и горите изгорели.
Ала нетъгувай, Родопа планина -
каракачанинът е твърд като скала!“

Povídají si dvě pohoří²⁷

Rozmlouvají spolu dvě pohoří
jako dobré přítelkyně
jako milé sestry.

Pohoří Rodopy říká:

- „Roztály na mě už sněhy,
roztály ledy,
bujná řeka teče
a horská tráva roste.
Proč se ale neobjevily pestré karavany
s nespočetnými stády ovcí?
Proč nepřichází naši Karakačani?
Jako kdyby byli někde zadrženi.
Bystrý pramen pláče pro krásné dívky
a mladé ženy.
Les pláče pro děti,
pláče pro stáda.
Nejsou tu už děti, hlazené
něžným lesním vánkem.
Nejsou tu už stáda –
krása hor.
Koliby jsou opuštěné
Kde jsou kobyly - ubohé?“

Pohoří Stará planina odpovídá:

- „Stalo se něco zlého, ale ať se to v dobré obrátí.
Vzali jim stáda a koně.
Karakačani jsou ve vesnicích a městech.
Zapomeneme, co je medový zvuk kavalu²⁸,
zapomeneme co je psí štěkot.
Uvidíme jen opuštěné louky
a shořelé lesy.
Ale nermuť se, pohoří Rodopy,
Karakačan je tvrdý jako skála!“

27 Jedná se o nejoblíbenější z básní autorky, proto podle ní pojmenovala i svou samizdatovou sbírku. Zároveň tato báseň je dokladem pozoruhodné shody. Motiv rozhovoru dvou pohoří je totiž znám z aromunské poezie (Horáková 2012). Reálně zde ovšem není možnost, aby se autorka s tímto aromunským dílem setkala, zaprvé nebylo přeloženo do bulharštiny a zadruhé autor je v Bulharsku zcela neznámý. Když jsem se o této zvláštní shodě zmínila, vyvolalo to v autorce velké překvapení a přání báseň si přečíst. Popírá, že by se s básní (nebo podobným motivem) kdy setkala.

28 *Kaval* – dřevěná pastýřská píšťala rozšířená po celém Balkáně i Anatolii (jeden z nejjednodušších druhů píšťal, má podobu roury se zkosným okrajem).

На полянката (15. 9. 2001)

На зелената полянка
седи малка, хубава каракачанка.
Плете си шарено чорапче
и слуша как кряка мъничкото жабче.
Гледа как тичат кончета червени,
шарени, черни агънце и бели,
тъпчат пъстрите цветя и зелената трева.
По-нагоре по скалите
катерят се козите,
скачат пъргави козлета
и се чуват медени звънчета.
Не далече от колибите
кротко се пасат кобилите.
Отива слънцето към залез -
гледаш тази красота в захлас ...
Чуваш нечий глас:
„И конете, и овците
да ги приберете!“

Na louce

Na zelené loučce
sedí malá pěkná Karakačanka.
Plete si barevnou ponožku
a poslouchá, jak kváká malá žabka.
Kouká, jak běhají rudí koně,
strakatá jehňata, černá a bílá.
Běhají po pestrém kvítí a zelené trávě.
Nahoře na skalách
lezou kozy.
Skákají živě kůzlata
a nese se zvuk měděných zvonků.
Nedaleko kolib
se krotce pasou kobyly.
Slunce se blíží k západu -
a hledíš na tu krásu v úžasu ...
Slyšíš někoho jak volá:
„Přižeňte koně a ovce!“

Първия учебен ден (26. 11. 2001)

Ясен слънчев ден -
първи учебен ден.
Във училищния двор много весели деца,
ние стоим със свити сърчица.

Една глава над другите
и дрехите са други,
дълга риза до нозете,
тъмен шал покрива раменете.

Фустани със гайтани
и коси прибрани,
децата се обръщат
и ни гледат.

Учителка любима
дели тефтерите на три.
Със свенливи личица
там вкопчваме очи.

Влизаме във час
и всеки почва да рисува -
кърпички, цветя ...
аз - най-стройната ела.
Елата се стреми към небесата,
аз към висотата!

První školní den

Jasný slunný den,
první školní den.
Na školním dvoře mnoho veselých dětí
ale my stojíme se sevřenými srdíčky.

O hlavu vyšší než ostatní
i naše šaty jsou jiné.
Dlouhá košile až k nohám,
a tmavý šál nám kryje ramena.

*Fustany*²⁹ s *gajtany*³⁰
a stažené vlasy.
Děti se za námi otáčí
a koukají po nás.

Milá učitelka
dělí sešity na tři kupky.
Se stydlivými tvářemi
klopíme oči.

Přicházíme do hodiny
a každý začne kreslit.
Šátky, květy ...
já - velikou jedli.
Jedle míří k nebi,
já k výšinám!

29 *Fustan* (bulh.) – tenké delší ženské šaty bez rukávů, které se oblékají přes spodní košili (Burov a kol. 2001: 873 a 971).

30 *Gajtan* (bulh.) – ručně vyráběné lemovky (Burov a kol. 2001: 110), Karakačani jimi nejen zdobí, ale i vyztužují okraje oděvu.

На Пертули (3. 11. 2001)

На Пертули
опират върхове в небето високите ели.
На зелените поляни
пасат коне и крави.
Чуват се и медни хлопки -
там кротко се пасят и овци.
От равнината до върха
по склоновете са накацали села.
А горе на балкана
събрани много хора.
Сергии разни -
лакомства, играчки.
На поляната, наподобяваща на стадион
събран е хиляди народ.
Тук се показват традиции
на мъдър, стар народ.
Каракачаните в миналото как живели,
как стрижели овцете, тъкали, прели,
как виели хора и пели,
как задружно, весело живели.
На поляната красива,
движи се вълната жива.
Прииждат пъстрите състави
всеки тук да се представи.
Ширят се хората
като пъстра китка -
не се забравя тази гледка.
Малкото момче
приказка разказва от сърце,
гледа ту високите ели,
ту синьото небе,
сякаш е на седмото небе.
Мъж легнал по овчарски пред палатката,
жена със хурка пред колибата.
Пристигат и кERVани,
пристигат от далечен път каракачани.
Слънцето пече във висините
и никого нежали!

Na Pertuli³¹

Na Pertuli
se opírají vrchy o nebe svými vysokými jedlemi.
Na zelených loučkách
se pasou koně a krávy.
Je slyšet měděné klepání
tam se pasou krotce ovce.
Z doliny do vrchu
po svazích jsou posazené vesničky.
Na horách
je mnoho lidí.
Různé stánky -
lahůdky a hračky.
Na louce připomínající stadion
se sešly tisíce lidí.
Tady se ukazují tradice
jednoho moudrého starého národa.
Jak žili Karakačani v minulosti,
jak stříhali ovce, tkali, předli,
jak tančili *chora*³² a zpívali,
jak pospolu vesele žili.
Na krásné louce
se pohybuje živá vlna.
Přijíždějí pestré soubory
všechny budou vystupovat.
Táhnou se chora
jako pestrá kytka.
Ten pohled se nezapomíná.
Malý chlapec
vypráví od srdce příběh.
Je vidět vysoké jedle
a modré nebe.
Muž si lehnul po ovčáčku před stan
a žena s přeslicí před kolibou.
Přicházejí i karavany,
vracejí se z daleké cesty Karakačani.
Slunce pálí z výšky
a nikoho nešetří!

31 Pertuli – oblast (i stejnojmenná vesnice) v pohoří Pindos (Řecko), kde se koná každoroční festival řeckých Karakačanů.

32 *Choro* (bulh.) – lidový kruhový tanec (Burov a kol. 2001: 983-984).

Пътят към Карандила (9. 7. 2002)

Вижда се висока кула -
там е Карандила.
Вие се пътят тесен,
чува се и птича песен.

Сивите скали,
като накацали орли.
Отсреща - планината,
блести на слънцето зеленината.

Нижат се завоите един след друг
и кръгзорът става друг.
Виждат се малки поляни,
от слънцето огряни.

В далечината – борове, ели ...
Срещат се глог и брези.
Гора – разнообразна,
гора – благоухайна.

От извора започва и реката,
хижите - скрити във букака.
Столетници - букаци,
помнят загинали юнаци.

Помнят каракачанските стада.
От планината до града,
течала млечната река.
Поклон пред божията ръка!

Cesta na Karandilu³³

Je vidět vysoká věž.
Tam je Karandila.
Vine se těsná cesta
a je slyšet zpěv ptáků.

Šedé skály,
jako posedaní orli.
A naproti hory.
Blýská se zeleň na slunci.

Dolů klesají zatačky jedna za druhou
a obzor se mění.
Je vidět malé loučky
ohřáté sluncem.

V dálce – borovice a jedle ...
Vidíme i hloh a břízy.
Les – různorodý.
Les - vonící.

Z pramene vzniká řeka.
Chaty jsou ukryté v bučině.
Stoleté buky
pamatují zahynulé junáky.

Pamatují karakčanská stáda.
Z hor do města
tekla mléčná řeka.
Klaním se před Božím dílem!

33 Karandila – oblast v horách (horská pastvina) nad městem Sliven (Bulharsko), kde se každý rok v srpnu koná festival bulharských Karakačanů.

Каракачаните в чужбина (15. 10. 2001)

Майки и бащи,
със еднакви съдби -
децата си оставят
и в чужбина заминават.

Да вадят там аспержи,
други да работят по строежи,
под зной и пек
все да са нашрек.

Да копаят безкрайни редове памук,
да вадят и под знойно слънце лук,
да пият топлата вода
и да мислят за своята съдба.

Да берат бадеми и маслини -
все по чуждите градини,
а през зимните сезони
мандарини и лимони.

Далече от България,
потънали в носталгия.
На работа в чужбина
и смъртта си някой там намира.

Karakačani v cizině

Matky a otcové
se stejnými osudy -
opouštějí své děti
a odjíždí do ciziny.

Tam sklízí chřest
a pracují na stavbách,
v potu a žáru,
s očima na stopkách.

Okopávají nekonečné řádky bavlny
a sklízí pod parným sluncem cibuli,
píjí teplou vodu
a myslí na svůj osud.

Sbírají madle a olivy -
ale jen v cizích zahradách,
a přes zimu pak
mandarinky a citróny.

Daleko od Bulharska
utopení v nostalgii.
Během práce v cizině
někteří naleznou i smrt.

В лагера край свети Павел (29. 11. 2001)

Безработицата ни пропъди,
във чужбина всеки трябва да работи.
Автомобил до автомобил,
палатка до палатка,
на пътя - прах и пепел,
край водата – глина, кал.
Слънцето силно пече,
но хората неможе да ги спре.
Всеки тръгнал за сметището,
да донесе нещо за „обзавеждането“.
Баня от чаршафи и картон -
всеки влиза там с вода и шампоан.
А когато падне дъжд,
здраво ти се дръж.
От вятъра палатките хвърчат
и обувките от глината се хлъзгат,
всичко мокро – отвътре и отвън,
но народ от Бога незабравен.
Слънце пекне и тогава всичко съхне -
блузи, ризи, маратонки ...
поли, престилки, детски панталонки.
На другия ден всичките на гроздобер -
още призори ги чака ранобуден бригадир.
Наблъскани във камиони
заедно със щайги и колички,
някои накацали и като птички.
На лозята караш дълги редове,
понякога със тях и ядове.
Наред със майки и бащи
малките им синове и дъщери,
късат дългите грозда
и са първи на реда.
Когато майката дава почивка
от сърце се радва Ивка,
пътуването до Кавала,
предоставя и наслада.
Още от вечерта вика детето:
„Да не ме забравиш, калеко!“
Весело бие сърцето
на плажа край морето.
А когато вземе парата
става весела, крилата...

V táboře u Sv. Pavel³⁴

Nezaměstnanost nás vyhnala,
všichni teď musí pracovat v cizině.
Auto za autem,
stan za stanem.
Na cestě – prach a popel.
U vody – bahno a kal.
Slunce silně pálí,
ale lidi nemůže zastavit.
Každý míří na smetiště,
aby donesl nějaký „nábytek“.
Koupelna ze závěsu a kartonu,
každý si do ní přináší vodu se šamponem.
A když začne pršet,
zachovej se zdravě.
Stany větrem poletují,
a boty kloužou na bahně.
Všechno mokré – uvnitř i venku,
ale tenhle národ není Bohem zapomenut.
Slunce zasvítí a tak všechno schne -
blůzy, košile, botasky ...
sukně, zástěrky, dětské kalhotky.
Druhý den – všichni na sklizeň hroznů.
Ještě za úsvitu nás čeká vedoucí brigády – ranní ptáče.
jsme namačkaní v nákladřících
spolu s bedýnkami a kolečky.
Někteří posedaní jako ptáci.
Na révě zpracováváš dlouhé řádky,
někdy s nimi i hněv.
Spolu s matkami a otci
malí synové a dcery.
Řežou dlouhé hrozny
a jsou první na řadě.
Když má matka pauzu,
Ivka se raduje od srdce.
Cesta do Kavaly
je pro ní potěšení.
Ještě od večera volá dítě:
„jen mě tu nezapomeň, strýčku!“
Vesele bije srdce
na pláži u moře.
A když dostane penízek,
je veselá, povznesená.

34 Sv. Pavel je v tomto kontextu klášter na pobřeží poloostrova Chalkidiki (Řecko), kam (ovšem nejenom tam) Karakačani jezdili od začátku 90. let na pravidlné sezónní práce na sklizně ovoce a zeleniny. Mnozí takto vyčerpali dovolenou a vraceli se po měsíci zpět do své regulérní práce v Bulharsku. Touto cestou si často přivydělávali téměř všichni bulharští Karakačani, včetně žen a dětí. Zhruba od roku 2007 tato strategie přivýdělku začala upadat a bulharští Karakačani byli nahrazeni na sklizních levnější pracovní silou.

Към Бога (18. 10. 2001)

Страшни земетресения,
нечувани наводнения.
Колко мъка и сълзи!
О ,Земьо, спри!

Защо това безумците невиждат
и самолети в небостъргачите забиват -
хиляди жертви, мъка и сълзи!
О, Боже, ти ги спри!

Не се наситиха на дим и прах
и пращат смъртоносен прах.
О, Боже, вразуми ги!
Ти, всемогъщи, закрилай ни!

Bohu

Strašné zemětřesení
nebývalé povodně.
Kolik trápení a slz!
Ó, země, dost!

Proč to blázni nevidí
a vráží letadly do mrakodrapů.
Tisíce obětí, trápení a slzy!
Ó Bože, ty je zastav!

Nenasytili se ještě dýmu a prachu,
posílají smrtonosný prach.
Ó Bože, přiveď je k vědomí!
Ty všemohoucí, ochraňuj nás!

Старицата (17.11. 2002)

Живяла в радости, тревоги
днес болката неможе да пребори,
усеща старостта,
усеща неканената гостенка – смъртта.

Нежелана, грозна -
тя е неизбежна.
След нейната грозота,
старицата - обсипана с цветя.

Внуци, синове, снахи,
отронват парещи сълзи.
Навън вали, ...вали ...
Иди си в Рая, майко ти!

Stařenka

Žila v radostech i trápení
dnes nemůže přemoci bolest,
cítí stáří,
cítí nezvaného hosta – smrt.

Je nežádaná, hrozná -
ale nezbytná.
Po této hrůze
je stařenka zasypaná květy.

Vnuci, synové, snachy
roní horké slzy.
Tečou ... tečou ...
Jdi do Ráje, matko!

Борова гора (22.9. 2010)

Борова гора,
моя мила сестра,
душата ме боли,
утехата си ти.
Сълзите капят,
болките утихват.
Вятър повеи -
мъката отвеи.
Птичките пеят:
„Всички хора щастливо да живеят!“

Borový les

Borový les
moje milá sestra.
Duše mě bolí,
jsi mi útěchou.
Slzy kapou
a bolest utichá.
Duj, větře,
a odnes moje trápení.
Ptáčci zpívají:
„Všichni lidé ať žijí šťastni.“

Τραγουδ' (rok 2000)

Λαλιση, κουκημ', λαλιση,
πες το καημενο αιδονη.
Θελω να πχιου κρυο νερο
απ'τη βρις' απ'το Μπεγληκη.
Να παρω και τη φτσελα μου
να τ' βαλω στο κεφαλη.
Να παρω τον ανηφορο
ν'αραξουν τα καλυβια.
Να ηδω τον ησκιο τον τρανον,
τα ομορφα κοριτσια.
Ουλα της ροκες της τεραν,
τ'αδραχτια της γιομηζουν.
Να ηδω κε τον πατερα μου
τομαρι πως κουρευει,
τομαρι πως κουρευει
και το τραγουδη πως το λεει.
Λαλιση, κουκημ', λαλιση,
πες το καημενο αιδονη.
Να ηδω γαλαροκοπαδα
με τα λαμπρα τα γκδουνια.
να βγουν η ν'φαδες φρεντζοτες
να παν για να βαρεσουν.
Στα στρογγολια κεχαιαδες καθοντε με τα καρδαργια
και αρμεν τα χιλια τα γαλαργια,
και αυτα τα στερφοκοπαδα,
που εβαζαν τ'αρμανια.
Να ακουσω και ενα στερφαρακ',
με ομορφη τζαμαρα
που λαλαει ,που ελεγε:
“Λαλιση, κουκημ', λαλιση,
πες το καημενο αιδονη!”
Αραξαν και τ'αλογα
απο ψυλη ραχουλα,
που χλιμιτραν, που λαμπουν σαν τον ηλιο.
Σημερα τα βνα μας ρημαξαν,
και καιοντε τα ρμανια.
Πως να λαλησεις κουκιμ,
πως να το πεις , καημενο αιδονη?..

Píseň

Zazpívej mi, kukačko, zazpívej mi,
zazpívej mi rozmilý slavíčku.
Chtěla bych pít studenou vodu
z pramene na Begliku³⁵,
chtěla bych vzít na hlavu soudek.
Vystoupat do svahu,
až se objeví koliby.
Abych uviděla velký stín
a krásné ženy.
Všechny si hledí svých přeslic,
a plní vřetena.
Abych uviděla svého otce,
jak stříhá kůže.
Jak stříhá kůže
a zpívá píseň.
Zazpívej mi, kukačko, zazpívej mi,
zazpívej mi rozmilý slavíčku.
Abych uviděla dojná stáda
se zvučnými zvonky
a barevné nevěsty,
jak popohání ovce.
Na pařezy usednou *kechaji*³⁶,
a dojí tisíce ovcí.
A *šileta*³⁷
která rozzvučela celý les.
Abych uslyšela jednoho *šilingara*³⁸
jak medově hraje na *kaval*.
Zazpívej mi, kukačko, zazpívej mi,
zazpívej mi rozmilý slavíčku.
Je vidět i koně
na vysokém kopci,
jak řehtají a lesknou se na slunci.
Dnes jsou naše hory opuštěné
a lesy hoří.
Jak zazpíváš, kukačko,
jak zazpíváš, rozmilý slavíčku.

35 *Beglik*, *Beglika* – dnes se pod pojmem *Beglik* (Goljam Beglik) myslí především jezero v centrálních Rodopech (Bulharsko), autorka tím ale myslí celou horskou oblast pastvin (*Beglika*), kde během jejího dětství trávili s ovceci zimní sezóny, oblast se nachází poblíž řeckých hranic s Bulharskem, zhruba mezi městy Dospat, Batak a Velingrad (místo dostalo svůj název od tureckého slova *beglik*, což byla forma daně v naturáliích osmanským panovníkům a po osvobození daň, kterou pastevci platili ze svých stád - Burov a kol. 2001: 39).

36 *Kechaja* (kar.) – vůdce pastevecké skupiny (jejíž jádro často tvořila sourozenecká skupina bratří s manželkami) pro danou sezónu, býval vlastníkem největšího stáda, organizátorem všech činností kolem společných stád a reprezentantem celé skupiny ve styku s okolní populací, nejčastěji se jím stal nejstarší bratr ze sourozenecké skupiny.

37 *Šile* (bulh.) - odrostlé jehně do jednoho roku (Hora 1959: 1034).

38 *Šilingar* (bulh.) - ovčák, který má na starosti odrostlá jehňata.

**Η ομορφες κορφοβουνια οι βλαχσεις απ'τα ψηλα τα κορφοβουνια
(11. 11. 2001)**

Η ομορφες οι βλαχσεις
απ'τα ψηλα τα κορφοβουνια,
σημερα μαζονουν τα σταφιλια
στη δολια τη Γκρεκια.
Πηνουν το ζεστο νερο
και αγναντευουν το ψηλοιβουνο.
“-Βουνο, ψηλοιβουνο,
βουνο μου ρημαζμενο,
πχιος καθεται στον ισκιο σου,
και πχιος παεν' στης κρυες βρυσες?”
Και το βουνο το ρημαζμενο
αναστεναζ' η καρδγια του:
“-Το που να βρω βροχουλα-δακρι
μου εκαψαν τ'αρμανια,
να στηλ' αερακο η θαλασσα
να παρετε ανασα!”

Krásné Karakačanky z vysokých hor

Krásné Karakačanky
z vysokých hor
dnes sklízí hrozny
v horkém Řecku.
Pijí teplou vodu
a hledí k vysokým horám.
„Hory, vysoké hory,
hory opuštěné.
Kdo stojí ve vašem stínu,
a kdo chodí k studeným pramenům?“
A pohoří opuštěné
si povzdechne od srdce:
„Kde mám vzít déšť - slzu,
shořely mi lesy,
ať vám moře pošle vánek,
ať se nadechnete!“

Στα β'να (25. 1. 2001)

Περω νια στρατα,νια παλιοστρατα
να βγω στα κορφοβουνια,
να ηδω τ'αρμανια πρασηνα,
της καθαρες της λακες.

Να ηδω αργυλεδες αλογα,
κοπαδγια λαες προβατηνες,
να ηδω πολλα οντζακια
και στρουγγες με τσαρδακια.

Να ηδω και εναν ελατο
πως σχιοτη ,πος λιγιοτη,
και τα καλα τα γκζανια
πως ανεβενουν στα τσουγγανια.

Δεν ειδα αργηλεδες αλογα,
δεν ειδα λαες προβατηνες,
ειδα τον τοπο απ'τα καλιβγια
με πρασηνα τσουκνιδγια.

Na horách

Vydala jsem se po staré cestě
nahoru do hor,
abych viděla zelené lesy
a čisté louky.

Abych viděla stádo koní,
stáda černých ovcí,
mnoho *odžaků*³⁹
a stungy⁴⁰ s přístřešky.

Abych viděla vysokou jedli,
jak se naklání, jak se ohýbá.
A hezké děti,
jak lezou po skalách.

Ale neviděla jsem stáda koní,
neviděla jsem černé ovce,
viděla jsem místa, kde stály koliby,
zarostlá kopřivami.

39 *Odžak* (kar. ale tureckého původu - viz. poznámka na s. 25) – pastevecká skupina hospodařící pospolu jednu sezónu, vedená kechajou.

40 *Strunga* - otvor v ohradě, u něž se dojí ovce.

Τα προτα μας τα πηραν (24. 1. 2001)

Να μη χη ερθ' εκην' η ωρα
περα εκει στη βελαορα-
πεντε κοπαδγια νηχτοσαν
και ενα ξημερονει.

Λειπουν πρατηνες με τ'αρνια,
γκησεμνια και κρυαργια,
λειπει και ενα κατσηνακ'-
μερα και νυχτα δεν εβγενε απ'το κονακ'.
Και μενα η καρδουλα μου
πως αναστεναζει,πως βαρει,
και απο τα ματχια μου
βροχι παεν' το δακρι.

Vzali nám ovce

Kéž by nikdy nepřišel ten okamžik,
tam ve skalistých horách
- pět stád večer
a jedno ráno.
Chybí mi ovce s jehňaty,
berani – vůdci stád i beránci.
Chybí mi jedno zrzavé jehňátko,
den a noc nevyházím ven.
A moje srdíčko,
jak vzdychalo, jak bilo,
z očí mi
jako déšť tekly slzy.

Καθημερ'να (11. 3. 2004)

Σκονετε η μανα θαμπα-θαμπα
και αναφτη τη φωτχια.
Ζ'μον' το ψωμι,
φκιαν' κε το φαι.
Σηνταζ'τ'τζομπανο τον τροβα,
ξηκναι και τον βαλμα,
και οσο κ'ματη το μορο,
φερ' και νια βαλερα με νερο.
Αρπαζ' και την τριχια
να μας' τα ξηλα τα ξηρα,
βαν' ενα ζαλικ' τρανο
και αουπαν ενα ξηλο χοντρο,
βαν' και το στρομπη
να μην τ'στομπαι στο κορμι.
Με το ζαληκι το βαρυ
αγληγορα γυρναι στο παιδι,
φκιαν' αδρασκ'λες τρανες -τρανες
και οι ζυλυς τεντομενες σαν τριχες.
Ρηχνει το ζαληκ' στο φωτογον'
και αρπαζ' τα ρουχα να μπαλον'.
Πιομηζ , και ενα-δγυο αδραχτχια
μαζον' και τα γκβαργια.
Αραζουν τα γαλαργια,
πρεπ' να βρεξ' τα καρδαργια,
να βαρες ,στο μαντρη,
να πηξ' και το τυρι.
Το βραδυ η φαμπλια
καθητη γυρβολια τ'φωτχια,
βραδγιαζουν στο σοφρα
με μεγαλ' χαρα.

Každodennost

Matka vstává brzy-brzy
a rozdělá oheň.
Zadělá chléb
a vaří jídlo.
Připraví ovčákovi brašnu
a vypraví koňáka
a dokud ještě spí děťátko,
donese soudek s vodou.
Vezme provaz
a jde na dřevo,
sváže jeden velký otep
a nahoru dá velký kus dřeva,
na záda si dá podložku,
aby jí dřevo neporanilo.
S těžkým nákladem dřeva
se rychle vrací k dítěti.
Dělá rychle krok za krokem
a žíly má napjaté jako provazy.
Složí dřevo v kolibě
a začne opravovat šaty.
Spřede jedno, dvě vřetena,
a stočí je do klubíček.
objevují se dojně ovce,
musí namočit vědra
a jde je popohánět
a pak vyrobí *sirene*⁴¹.
Večer rodina
sedne kolem ohně,
večeří okolo *sofry*⁴²,
s velkou radostí v duši.

41 *Sirene* (bulh.) – bílý čerstvý solený sýr, podobný řeckému sýru feta.

42 *Sofra* (bulh. i kar.) – nízký jídelní stůl (Hora 1959: 900).

Η ν'κοκυρα (12. 2. 2001)

Να παεν' η δ'λεια καλα η ν'κοκυρα
πρεπ' να πλιν' τα μακριγια μαλια,
να παρ' και τα λαναργια
να τα δεσει στα ποδαργια,
να χτενιζ' τα λαναργια
και να βγαν' το φινο για ραφιδ' και για ποδαργια.
Να κεντανε τα κοριτσα τα καλα
τα ομορφα τα μησακα,
να βγαλ' και μπιτμηδακια
για της ποδγκες τα κρικιλακια.
Να γνεσ' και τα κατσελια
για τα πλατχια τα κουκουρελια,
να γιομης μνια τεμπλα γκβαργια,
με στμονια και εφαδγια.
Το τραγομαλλο να ζδβαξ
και να το σηνταξ'
να παρ' να το δρουγης
και να το χειροστριψ.
Και υστερα να αδγειας
να παρ' και να ιδγιας,
να φκιας και τον αργαλιο
με τα ενενιντα εννεια και της κοτα το φτερο.
Να υφανη καλ'τηνηο για κατασαρκια,
τρουμπες διμτο,φουστες ,ζοναρακια.
Να υφαν' τροβαδγια και χαραργια,
να υφαν' και μαλοσακια.
Να υφανη μπονες,καπες και βηλεντζες,
να υφανη και της τεντες.
Και για το γουμαρακ' το κορτσακ'
θα υφαν' ενα γουμαροτσολακ'.
Και δηχος σαιτα να υφαν'
της λοιστες της ζοστρεις
και της καλτσοδετης.
Να βαλ' και τα δγιασηδγια στα σακια
και να τα στηλει στην νεροτροβγια.
Και τοτε η ν'κοκυρα
θα φανει σαν μινια καλη κυρα!

Hospodyně

Hospodyně musí vyprat dlouhou vlnu,
musí vzít ruční hřeben na vlnu
a přivázat si ho k nohám,
sváže vlnu do snopků
a češe,
aby získala *fino*⁴³ na přízi.
Na výrobu lemovek
a na koudel,
aby dívky šily
krásné rukávy.
Vyrobí i nitě na ozdobné spirálky na zástěrku,
upřede lemovky na sukně,
aby se prostor naplnil klubíčky
s osnovou a útkem.
Kozí chlupy sváže
a připraví
na předení
a stáčení.
Potom, když má hotovo
ji vezme a tká.
postaví i stav
z devadesátidevíti kousků a slepičího pířka⁴⁴.
Utká plátno na spodničky a *šajak*⁴⁵
plátno na sukně a pásy.
Utká i na brašny a pytle
utká i šátky
Utká *jamurluky*⁴⁶ i plachty.
Utká i stanovinu.
A pro oslíka malá holčička
utká pokrývku.
I bez člunku utká
pestré řemeny na koně
a *calcudetis*⁴⁷.
Pak dá vše utkané do pytlů,
a pošle je do valchovny.
A teprve pak je žena
šikovná hospodyně!

43 *Fino* (kar.) - nejjemnější vlna.

44 Zde se jedná o doslovný překlad básnického obratu, který nám ani samotná autorka s rodinou nebyla schopna vysvětlit a navrhnout vhodný překlad.

45 *Šajak* (bulh.) – hrubá vlněná tkanina (Burov a kol. 2001: 1014), používala se hlavně na výrobu *poturi*.

46 *Jamurluk* (bulh.) - pastýřský těžký kabát s kapucí (Burov a kol. 2001: 1032), často vyroben z kozí vlny (protože je odolná proti vodě).

47 *Calcudetis* (kar.) - šnůrky na utažení kalhot pod koleny.

Το κονεμα (2001)

Να κουνεψουν τα κουνακια
κοντα στα παλιουρακια,
και τα μηκρα κουρτσακια
να μαζωνουν τα λουλουδακια.
Να μαζωνουν τα λουλουδακια
και να αγναντευουν τα πλαρακια.
Πως τρεχουν κατο ρεματακ'
να πχιουν το γαργαλο νερακ'.
Χλιμιτραν και οι φουραδουλες
παραπαν απ' της τσιατουρες.
Βοσκουν τα μπακατια με τ'αρνια,
κατ' στην ρεματια.
Αραζει η τζομπανος με την κλιτσα
και στον νομο τον τροβα.
Αραζουν και τα παρδαλα τα σκ'λια.
Αγλιγορα φκιανουν τα μανδριγια οι γνεκες
με παλουκια και βιλεντζες.
Βρεχουν τα καρδαργια
ν'αρμεξουν τα τσαγααδγια.
Γιουμηζουν τα καρδαργια με το γαλα το ζεστο
και με τον ασπροχιονατον τον αφρο.
Αναφτουν κε τ'φωτια
και καθουντε γυρβολια το σοφρα.
Η μανα βανη το φαι,
και ο πατερας λει την ευκη.
Με τα ματια χαμπιλα
τα παιδια αγναντευουν τη φωτια.
Η φωτουλα τα πυρον'
και η μανουλα της τα καμαρον'.

Utáboření

Zabydlely se domečky
blízko trnitého křoví,
a malé dívenky
trhají květy.
Trhají květy
a sledují koně.
Jak běží k říčce,
aby se napili bystré vody.
Řehtají kobyly
trochu výš u stanů.
Stáda jehňat se pasou
dole v rokli.
A objevil se i ovčák s pastýřskou holí
a brašnou na rameni.
Za ním strakatí psi.
Ženy rychle staví košár
z kůlů i plachet.
Namočí vědra,
aby podojily ovce.
Plní vědra teplým mlékem
se sněhově bílou pěnou.
Rozdělávají oheň
i zasednou okolo *sofry*.
Matka předkládá jídlo
a otec ho požehná.
Se stydlivým pohledem
hledí děti k ohni.
Oheň je zahřívá
a jejich matka je šťastná.

Το κουρεμα (23. 1. 2001)

Γιον χορευουν ετς' κουρεβουν
δεξια - ζερβα
δεξια -ζερβα
και πεφτουν τουμπες τα μαλλια.

Πεφτουν τουμπες τα μαλλια
και η θχια τα βαν' στα σακκια.
Να μην ερθει η βροχη
με την μεγαλη την εφκη.

Να χ'λιασουν ,να προκοψουν
τα τσιρακια μην τα κοψουν.
Και τα κουρεμενα
παν' στον ησκιο τα καημενα.

Και ενας γερος με το μπουραζανη
Γιεμ'πως τον κουναι η ζαλη -
κουρεβη και τραγδαι
και το μαλλι απεταει.

Εφτασε και η γριγια
με τα παλιοςκουτια:
“-Το μαλλι μην τ' απετας
Βραδυ δε θα φας!”

Střížba

Jak tancují, tak i stříhají
na pravo – na levo,
na pravo – na levo,
a chomáče vlny padají.

Chomáče vlny padají
a teta je sbírá do pytlů.
Aby nepřišel déšť
s velkým požehnáním.

Tisíc let ať žijí a ať se jim daří
a pomocníci ať ovce nepoztrácí.
A rozmilé ostříhané ovce
jdou do stínu.

Jeden děda v *burazanis*⁴⁸
jako by ho chytil běs -
stříhá a zpívá
a zahazuje vlnu.

Přichází bába
v *palioskutia*⁴⁹:
- „Nezahazuj vlnu,
nebo nedostaneš večeri!“

48 *Burazanis* (kar.) - pracovní kalhoty, které se oblékají ještě přes obvyklé kalhoty.

49 *Palioskutia* (kar.) - pracovní ženský oděv.

Η αργαλειος (21.1. 2001)

Κρεν' η μανα την Καλιο
για να μπει στον αργαλειο.
Να υφαν' ταβλες και σακια
για ουλα τα παιδια.
Να υφαν' και φουστες σταυροτες
για της κοπελες της καλες.
Να υφαν' και ενα ζοναρ' τρανο
για να ζοσον τον γαμπρο.

Stav

Matka volá Kaljo,
aby sedla ke stavu.
Aby utkala *mesaly*⁵⁰ a pytle
pro všechny děti.
Aby utkala i kostkované sukně
pro krásné dívky.
Aby utkala i jeden velký pás
kterým ovinou ženicha.⁵¹

50 *Mesal* (bulh.) – vlněná látka, do níž se balí těsto, aby vykynulo (Burov a kol. 2001: 444) a následně i chléb někdy ale může referovat i k vlněné tašce na chléb.

51 Když nevěsta odchází z domu rodičů do domu svého ženicha, tchýně (matka nevěsty) ženicha obdaruje a ovine mu kolem hrudi tzv. pás zeťě (Dečeva 2008: 411).

Στα μανδριγιά (22. 1. 2001)

Παρτε τσεκουρία και τριχιες
εσεις νυφαδες ληγυρες,
να παμε περα στα μανδριγιά
να ηδουμε τα μπακατια με τα αρνια.

Να τ'ς ριξουμε και την ται
απο περα απ'το ρεμα το βαθη,
να ηδουμε τωρα το φλεβαρ'
πως τρων το στεγνο χορταρ'.
Τρων το στεγνο χορταρ'
αλλα απ'το χ'νοπορο βογγαγε το αμπαρ'
απ'το καλαμποκ' και απ'το σ'ταρ'.

Να ηδουμε πρατηνες φοβερεις , γαλακτερες
πως βελαζουν γουργουριζουν
και τ'αρνια της τροηριζουν.

Na košárech

Vezměte sekyry a provazy,
elegantní nevěsty,
půjdeme dál ke košárům,
abychom viděli stáda s jehňaty.

Dáme jim krmení,
dál od hluboké řeky,
abychom viděli, jak teď v únoru
žerou seno.

Žerou seno,
ale od podzimu nám praskal seník
plný kukuřice a obilí.

Abychom viděli i mléko-dojné ovce,
jak bečí
a jak hledají svá jehňata.

Στην κορδα (23.1. 2001)

Παν τα κοριτσια να σαροσουν ν' κορδα.
Εκατσαν και σε ενα απογονακ',
κατ' εκει στο παλιουρακ'
και στο κοντοδεντρακ'.
Εφαγαν ψωμι,αλατ' και σκορδα,
επκαν και το κρυο το νερακ'.

U ohrady

Dívky vyrazily zamést ohradu.
Sedly si pod přístřešek,
tak dole u trnitého křoví
a u nízkého stromu.
Jedly chléb se solí a česnekem
a pily studenou vodu.

Στην κρυα βρυση (23. 2. 2004)

Ομορφη κοπελα
φορτονει τη βαλερα,
να παει στην κρυα βρυση
με ασημενιο σκαλ'να την γιομηση.

Αναλαφρα ρηχνει το κρυο το νερο
και σερ'με δακριγια τον'νχιο.
„-Βρυσουλα μ', βρυς', κρυοβρυση,
δεν ειδες την αγαπη μ'?“

Και η βρυση την γλυκομηλαι:
„-Αγαπη σου περναι
της νυχτες με φεγγαρια
με κλεφτες - παληκαργια!“

U studeného pramene

Krásná žena
odešla se soudkem
ke studenému prameni,
naplní soudek stříbrným džbánkem.

Pečlivě plní soudek studenou vodou
a zpívá píseň přes slzy.
- „Prameni, studený prameni,
neviděl jsi mého milého?“

Pramen jí něžně odpovídá:
„Tvůj milý chodí
měsíčnou nocí
s mladými *vojvody*.⁵²“

52 *Vojvoda* (bulh.) – vůdce čtyř hajduků (zbojníků) v době Osmanské nadvlády (Burov a kol. 2001: 91).

Σηδερο και δρομος (18. 6. 2001)

Κατ' εκει στους καμπους
παενουν σηδερο και δρομος.
Αραξη το τρενο,
και'γω τωρα τι να γενω.
Προνξαν και τα караβανια,
τσουρμανξαν και τα γκζανια.
Τ'αλογα τα γκρεμσαν
και η φοραδα με τα ξηλα
κουπαξε μεσα στα φηλα.
Περασε απ'το τρενο η καπνος
μας πινξι κι απ'τη στρατα η κουρνιαχτος.
Παλι φορτοσαν τα караβανια
να κουνεψουν αποκηθη απ'τ'αρμανια.
Εφκιασαν και της τσιατουρες
και οι γνεκες μιτ'ς βαλερες ουλες
παν να φερουν το νερο απ'τα μπγαδακια
να πληνουν λαχανακια, λαπατακια ...
Αναψαν και της φωτιες,
εβαλαν και τ'ς πυροστιες.
Μουσκοβολσαν τα λαχανακια,
Που να ηδω σημερα τετχοια κονακια?!...

Železnice

Tam dole v nížině
je železnice a silnice.
Objeví se vlak
a teď, co máme dělat.
Vyplašila se celá karavana
a rozpištěly se děti.
Koně shodili náklad
a kobyla s naloženými kůly
se skryla v houští.
Přehnal se kouř vlaku
a my se dusíme a utíkáme od železnice.
Znovu jsme naložili na koně,
abychom se mohli utábořit dál v lese.
Vypnuli jsme stany
a všechny ženy se soudky
vyrazily, aby přinesly vodu ze studny
a umyly *lapad*⁵³ ...
Rozdělali i ohně
a postavily nad ně třínožky.
Zavoněl *lapad*.
Kde dneska najdeš takové domy?!

53 *Lapad* (bulh.) - „divoký špenát“ – šťovík zahradní (*Rumex patientia*) (Hora 1959: 381).

Η βαβα (15. 6. 2001)

Καθεται η βαβα παραφωτια -
Ως το γονατ'ς καθεται η αγγονατ'ς,
τραβαιει με το ξιθαλ' τ'θρακα κατ' βατρα
πυρον' τη πυρομαδα -

Ετς' αρχναει η βδομαδα.
Τραγουδια λεει η βαβα
και τα κοριτσια φερουν γυρβολια.

Της λεει και μουραπαδια
και αυτα αρπαζουν τα τροβαδια -
πρεπ' να κνισουν σιαμπροστα,
να φτασουν στο κονακ' αλου μπροστα.

Ακουουντε και τα τσουκανια,
αραζουν και τα караβανια.
Και οντα γενεται η τσιατουρα
τα κοριτσια φερουν ξηλα ουλα.

Αναφτουν και τ'φωτια
και παλι καθονται με τη βαβα
Ενα πλεει πατουνα, αλλο ζγαρουνακ'
ουλα εκει τ'ς βαβα το κονακ'.

Bába

Sedí bába u ohně -
a u jejího kolena stojí i její vnuk,
přihrne *kšichtalem*⁵⁴ žhavé uhlíky ke kraji ohniště
a opeče mu krajíc chleba –

Tak začíná týden.
Bába zpívá písně
a holčičky se točí kolem ní.

Říká jim i pohádky
a ony se snaží chytit tašky -
musí se už vydat na cestu,
aby doma byly co nejdříve.

Jsou slyšet i zvonce kobyl,
jsou vidět i karavany.
A když je postaven stan,
všechny dívky nosí dřevo.

Rozdělalí oheň
a potom sednou k bábě.
Jedna plete ponožky, druhá vyšívá manžety
všechny v domě své báby.

54 *Kšichtal* (kar.) – ze dřeva vyrobený pohrabáč.

Εδερε η παπουλς τ' βαβα (27. 10. 2001)

Εδερε η παπουλς τ' βαβα
και δεν παεν' η δ'λεια.
Τα κοριτσια ως το ενα
καθουντε σκυμμενα.
Κλαιει η βαβα
στην τσιατουρα αποκοντα.
Τα κοριτσια σ'κονονται ορθα:
“- Μην κλαις, βαβα”
- λενε ουλα αυτα.
Η παπουλς στριφτ το μ'στακ'
Και ριχν' τα ματια στο ξηθαλ',
ακομα μινια ξηθαλια.
Μινια αγγονα
τον πιαν' απο τον αναγκονα:
“-Παπουλ', παρε το παγουρ'!”

Zbil děda bábu

Zbil děda bábu
a práce se nedaří.
Všechny dívenky do jedné
stojí skloněné.
Pláče bába
za stanem.
Všechny dívky vstaly
- „Neplač, bábo.“
- říkají všechny.
Děda si zakroučí knír
a hodí okem po *kšitchalu*
a ještě jednou *kšichtalem* bábu udeří.
Jedna z vnuček
ho chytla za loket.
- „Dědo, vezmi si *pavur*.⁵⁵“

55 *Pavur* (kar.), *pavurče* (bulh.) - speciální měděná plochá nádoba na lihoviny (Burov a kol. 2001: 596).

Η αροστχια (29. 1. 2001)

Εφκιασαμεν τα καληβγια απο κηθη απ'τη μαγουλα.
Σαν μας πχαν' νια αναγουλα!
Τη κανουμε οι καημενη,
ηρθε η βλοιμενη!
Ουλ' στο στρομα θρακα
γυρβολια τη βατρα,
μον η μανα στο ποδαρη
παν'γη μαναχητ'ς και στο παζαρη.
Γιομουνε το τσακ' με λημοναδες,
τρικς-πεντε αραδες.
Ηφερνε και με το κακαβουλ'
να μας ποτης λαχανοζουμ'.
Μητ' Θηο το βοηθχιο και της Παναγια
ηρθε και η ,γεια.
Ζεστανε και η ηλιος,
ανθ'σαν τα κλαργια.

Nemoc

Postavili jsme koliby opodál mohyly.
A udělalo se nám špatně!
Co budeme dělat, nebozí,
přišla „měděná“!⁵⁶
Všichni leží na zemi s horečkou
okolo ohně,
jenom matka je na nohou,
jde sama na trh.
Naplnila brašny limonádami⁵⁷
ve třech – pěti řadách.
Přinese nám měděný kotlík
se zelným nálevem.⁵⁸
S pomocí Boha a matky Boží
vrátilo se nám zdraví.
Přišlo i jaro
a rozkvetly stromy.

56 „Měděná“ - jde o krycí název pro neštovice, karakačani věří, že vyslovit jméno nemoci nosí smůlu, proto se jí říká krycím jménem.

57 V Bulharsku (nejen u Karakačanů) je perlivá voda používána téměř výhradně na léčbu případně rekonvalescenci z mnohých chorob. Náš zvyk pít perlivou vodu celodenně tedy často vyvolá údiv a otázku zdali nejsme nemocní.

58 Zde má autorka na mysli nálev z kysaného zelí (bulharsky *zelna turšija*).

Το πλυσίμο (21. 1. 2001)

Φορτονουν οι γένεκις τα καζανια
περνουν και τα γκζανια.

Θα παν΄ να αναψουν της φωτιες
κατω εκει στης ζηματαριες.

Να ζεστανουν και το νερο
στην ακρ΄ στο ρεμα το γαργαλο.
Να πληνουν κεντιστες ποδιγιες
και φουστες φρεντζοτες.

Να πληνουν καλτσες και πατουνες
και της παρδαλες της βιλεντζουλες.
Στουμπαι η μανα με τον κοπανο στην πλακα
και τα κοριτσια απλονουν στ΄ λακα.

Απλονουν τα μεσιακα
στα καθαρα κλαρια.
Απλονουν και τα μποτουρια
απανο στα κλαρουδγια.

Κρεμαν και τις πατουνες
γυρβολια στης τουφες.
Φορτον΄ η μανα το βαρυ καζαν΄
με τη κομπιλιτσα στο νωμο παεν΄ κοντα τ΄ς το γκζαν΄.

Praní

Nakládají ženy hrnec
a berou děti.
Vyrážejí, aby zapálily ohně
tam dole u kraje řeky.

Tam ohřejí vodu
na kraji bystré řeky.
Tam vyperou vyšívané zástěrky
a ozdobené sukně.

Vyperou i návleky a ponožky
i barevné deky.
Matka udeří pálkou o kámen
a dívky prostírají na louce.

Prostírají rukávy
na čisté větvičky.
A věsí kalhoty
na stromy.

Rozvěsí i ponožky
na větvičky křovin.
Matka si naloží těžký hrnec
*kobilici*⁵⁹ na rameno a za ní jde dítě.

59 *Kobilica* (bulh. i kar.) - váhy na nošení vody na rameni (Hora 1959: 346).

Η γιορτη (24. 1. 2001)

Η γριγια πλεει τρηγια
και τα κοριτσα ραφτουν τα προικια.
Ταχια θα νά'ρθει η γιορτη
και θα σαροσουν την αυλη.
Θα παρουν και τ'ς βαλερες
να παν και για νερο.
Και το βραδυ θα πχιαστουν και στο χορο.
Θα πουν και το τραγουδη
για του μηροδατο το λουλουδη.

Svátek

Baba plete provaz
a dívky si šijí výbavu.
Zítra bude svátek
a zametou před domem.
Vezmou soudky
a půjdou s nimi pro vodu.
A večer si zatancují choro.
Zazpívají píseň
o vonných květech.

Η κοινωνία (24. 1. 2001)

Στην καρδγία απ'τη χμονια
θελουμε να πχουμε κοινωνια.
Πως να παμε στ'νηκλισια
απο περα απ'το ρεμα για την κοινωνια?
Περούμε καικι.
„-Θε'μ, πως βηκη?“
Στην θελομεν' την Αρδα τη βαθχια,
κρατχιομασταν απ'το καικι δυνατα.
Περασαμαν στα σκοταδγια
με τη βροχηρι βραδγια.
„-Χριστε μ'κέσν καλη μου Παναγια,
ησεις μας εδοκτηταν την υγια!“

Přijímání

V samém srdci zimy
chceme jít k svatému přijímání.
Jak ale můžeme jít na přijímání
do kostela za řekou?
Vezmeme loďku.
„Bože, jak vyrazila?“
Na zkalené a hluboké Ardě⁶⁰
zdravě jsme se drželi loďky.
A překonali jsme jí ve tmě
za deštivého večera.
-„Ježíši, a i ty, dobrá matko Boží,
Vy jste nám dali sílu!“

60 Arda – řeka, která protéká pohořím Rodopy (Bulharsko, Řecko) a je jedním z přítoků řeky Maricy.

Τα αρνια-κατσικια (2. 12. 2001)

Ο Χριστος γενηθηκε στο αχερο,
και οντα ερθετε στο καληβ' με τ'αχερο
σαματ μπεν' στο αλου καλο παλατι.
Κοντζμα στο καληβ'
και καντλουλα με λαδακ'
κειι στο κοντζμοκρεβατακ'.
Ψμενης και κιντζμενης κλουρες,
τλουπομενες με το μεσαλακ',
κουκοσες, μηλα,και καλουδγια,
και κιντζμενα κουληρακια,
κρεμαζμενα με φουντουλες τροβαδακια
καρτερον ν'αβγη να τα παρουν τα παιδακια.
Τα γκζανια ομορφα αλαμενα
με τα ματχια ανχτα απ'κατ τ'βηλεντζα τλουπομενα,
καρτερον ποτε θα χαραξ
το τροβαδακ' καθε ενα να αρπαξ!
Ν'αβγη χαρουμενα και μες στα χιονια
παενουν ση ουλ' τη γειτονια,
ερθονται και οι φιλ'
και καθονται μες το καληβ'.
Σταβρονουν τη φωτχια με πρασηνο κλαρι και λεν εφκι:
„-Καλος μας ηρθε ο Χριστος,
γεια και δυναμ' σε ουλουν τον κοσμο,
αρνια,κατσηκια,προτα,αλογα,
ν'φαδες, γαμπροι, γκζανια, γκροσια
και απ'ουλα τα καλα!“
-Και τι απομνε τωρα?
-Να μας δοκ'τ'αρνια-κατσικια η ν'κοκυρα!

„*Arna-kačikja*: jehňata, kůzlata⁶¹“

Kristus se narodil na slámě,
a když pak vstoupil do slaměné koliby,
jakoby vstoupil do nejkrásnějšího paláce.
Ikona v kolibě
a *kandilo*⁶² hoří
v ikonostasu.
Opečené a ozdobené chleby,
zavinuté v *mesalu*,
ořechy, jablka a bonbóny
a ozdobené preclíky,
pověšené sáčky s bambulkami
čekají než si je ráno vezmou děti.
Děti krásně oblečené
s otevřenýma očima, schovaní pod příkrývkou
čekají na rozednění,
aby si každé vzalo sáček!
Ráno šťastné obchází sněhem
všechny sousedy,
přichází i hosté
a sedají si uvnitř v kolibě.
Pokřičují oheň zelenou větvíčkou a požehnají:
- „Vítej Štedrý dne,
zdraví a sílu všem lidem,
jehňatům, kůzlatům, ovcím a koním,
dívčkám, mládencům, dětem penízky
a vše dobré!“
A co teď?
Hospodyně nám dá *arna-kačikja*!⁶³

61 *Arna-kačikja* je zvyk, který se dělá ráno na Vánoce, ráno na Nový rok a Jordanovden. Každý člen rodiny si vezme zelenou větvíčku a buď nad ohništěm nebo u kamen udělá větvíčkou kříž, pronese požehnání a hodí větvíčku do ohně. Větvíčka začne prskat a ostatní členové rodiny přinesou drobné dárečky – sladkosti, ořechy. Všichni členové rodiny udělají to samé a každý je obdarován. Zvyk je dodnes mezi Karakačany praktikován a dokonce jej naučili i některé bulharské sousedy. Dnes je praskání větvíček v ohni občas nahrazováno ohňostroji.

62 *Kandilo* (bulh.) – domácí olejová lampička (obvykle jde o obyčejnou skleničku s olejem, do níž je spuštěn knot - Burov a kol. 2001: 334), zapaluje se ve dny církevních svátků a každý pátek, pálení kandila je jedním z nejobvyklejších projevů karakačanské religiozity (která se vyznačuje tím, že výrazné její těžiště je v domácím prostředí a jen zřídka se odehrává v kostelích).

63 Ve smyslu – hospodyně nám dá koledu (dárečky a cukrovinky).

Η Προτοχρονια (3. 12. 2001)

„-Σκοθητε, γκζανια, μινια νηφ’
οξω απ’το καληβ’!“
Τεραν τα γκζανια-ουλο χιονια.
„-Α-Α-Α, ηρθε η Προτοχρονια!“
Περουν της σουρβες
με της φλωρες φουντες,
και λεν το τροπαρακ’:
„-Αι Βασιλης ερθετε,
γεναρης ξημερονει...“
Βαν’ η μανα τα καλουδγια στα τροβαδγια
και ο πατερας δειν’ παραδα.
Ηστερα με την αραδα
παν τα γκζανια στ’ γειτονια,
δην’ κοκοσες και καλουδγια η θχια
και αντροπαλα ξαμονουν τα χερακια τα παιδγια.
Βγενουν οξω με χαρα-
„-Τη καλη Προτοχρονια!“

Nový rok

Vstávejte děti – nevěsta
před kolibou.
Děti vidí jenom sníh.
„A-a-a, je tu Nový rok!“
Vezmou *survačku*⁶⁴
s bílými bambulkami
a říkají básničku:
„Svatý Vasil přijde,
leden usne ...“
Matka dává do pytlíčků bombóny
a táta penízky.
A potom jeden za druhým
děti obchází sousedy,
teta jim dá bombóny a ořechy
a děti stydlivě natahují ručičky.
Ven vyjdou šťastní -
„Jaký pěkný Nový rok!“

64 *Survačka* (bulh.), *surves* (kar.) - ozdobená dřínová větvička, která se používá při novoročním koledování (Hora 1959: 922).

Η Αι Γιαν'ς (25. 1. 2001)

Κοριτσα μεγαλα και μικρα
σημερα τ'αυγουστο της εικοσιεννια
να βγουμε στα βουνα
ψυλα στα κορφοβουνια,
να μασουμε τα μποροβινια
σα χαντρουλες απο μινια-μινια.
Ν'αγναντεβεις ουλου μπρος,
κοκκηνα δεν εχ'να τρως.
Να γιομηζεις ν'κανατουλα,
να την αδγιαζεις στ'ν καλαθουλα.
Γιομηζεις και το κακαβουλ'
ια κι η αρκουδα απ'το μαγουλ'.
„-Θε'μ,πως τουχαμαν καβουλ'?“

Svatý Jan (svátek stětí hlavy Jana Křtitele – 29. 8.)

Malé i velké dívky
dnes 29. srpna
pojďme do hor,
vysoko na kopcích
budeme sbírat borůvky
jako korálky jednu po druhé.
Budeme hledět jenom dopředu
a nebudeme jíst nic červeného.⁶⁵
Abysme naplnili *kanatuly*⁶⁶
a vysypaly je do košíku.
Naplníme i měděný kotlík,
vtom se objevil medvěd u mohyly.
„Bože, co je to za setkání?“

65 Na svátek stětí hlavy Jana Křtitele (bulharsky *seknovenie*, *obsečenie*) se tradičně v pravoslaví nesmí konzumovat nic červeného, co by připomínalo Janovu krev, „aby se nerozzlobila krev Sv. Jana“ (Stareva 2007: 99).

66 *Kanatula* (kar.) – malý košíček z kůry.

Τα γκουρμπανια (30. 1. 2001)

Να βοηθανε ουλα τ'αια
σφαζουν και γκουρμπανια.
Η πατερας το ζφαζ'
και η μανα το βραζ'.
Και η διχατερα το ροεβ' με το πχιατακ',
απο ενα κοψιδακ' σε καθε ενα κονακ'.
Και η ν'κοκυρς απ'το φωτογων'-
“ - Ακουτε,ισεις,γειτον'!”
Να'ρθητε βραδ' να φαμε το γκουρμπαν'!”
Ουλες οι γνεκες βανουν τα καλα και τα φρεντζοτα.
Βανουν τα γκουμπεδγια,τα σκλαρικια
και τα λιμοδετχια.
Στην μες' απ'το καλιβ',
εκει απ'καθονταν οι αντρες
στρονουν της ταβλες με της φουντες.
Λιανιζουν και της κεντηζμενες κλουρες.
Και απ'τ'ς ακρις, εκει απ'καθουντει οι γνεκις και τα γκζανια,
στρονουν και τα μεσαλια.
Ρηχγουν λιαντζμενα μηλα κε καλουδγια,
λεν και τα τραγουδγια.
Απολαν και το παγουρ' με τη ρακι,
πηνουν οι φιλ' και λεν εφκη:
“-Να σας βοηθαι και τ'χρον καλυτερα!”
Περουν απ'την ταβλα μηλα κε καλουδγια.
Τρων' και πινουν το κρασι
και παλι λεν εφκη.
Πχιανουντε και στο χορο
και τ'ς περ' η αυγη.
Προτ' οι αντρες,
και δευτερη οι γνεκες.
Αντρες και γυναικες
και κουναν της μεσις.

*Kurbany*⁶⁷

Ať nám pomáhají všichni svatí,
zabíjíme *kurbany*.
Otec zabíjí
a matka vaří.
A dcera roznáší s talířkem
každému nabídnout do každého domu.
A hospodář od dveří -
„Slyšte, sousedi!
Přijďte večer, ať sníme *kurban*.“
Všechny ženy si oblečou nové šaty.
Zavěsí si spony, náušnice,
a *limodet*⁶⁸.
Uprostřed koliby,
tam kde stojí muži,
prostírají *tavlis*⁶⁹ s třásněmi.
Nakrájí ozdobené chleby
a na straně, tam kde sedí ženy a děti,
prostírají *mesaly*.
Hodí na ně nařezaná jablka a bombóny
a zpívají písně.
Pošle se *pavur* s rakijí
hosti pijí a pronáší požehnání:
„Pomáhej Vám a do roka ať je ještě lépe.“
Berou si z hostiny jablka a bombóny.
Jí a pijí víno
a i potom pronáší požehnání.
Tancují *choro*
a pokračují až do rána.
Nejdříve muži
a za nimi ženy.
Muži a ženy
vrtí se na *choru*.

67 *Kurban* (bulh.), *kurbania* (kar.) - obětování ovce – vždy spojené s kolektivní konzumací masa, zvíře se poráží pro obecné přivolání zdraví nebo na památku konkrétní osoby (Burov a kol. 2001: 395). Karakačani sledují lopatku zvířete – podle tvaru a charakteristik této kosti se věští zdraví a budoucnost.

68 *Limodet* (kar.) – mincemi korálky a vyšíváním ozdobený červený šátek, který si Karakačanky ve sváteční dny připevňují na hrud.

69 *Tavlis* (bulh.), *tavles* (kar.) – sváteční ubrus ozdobený bambulkami.

Η χαρα (25. 1. 2001)

Πχιος ηξερε που βρισκετε η Αητος
και το ψηλο Μπεγκλικι.
Απ'τον Αητο ξεκηνισε
ενας γαμπρος -λεβεντης,
και στο Μπεγκλικι εφτασε με χιλιοι συμπεθερη
να παρ' μια κορη ομορφη
και κοντηλογραμενη.
Και η κορη εκλεγε κε ελεγε:
“-Τι σου εκανα,μανουλα μου,
και στον Αητο με στελης?
-Ση στελω,κορη μ',στον Αητο
σου δηνω σταυραητο!”
Και οντα κονεψε στην πεθερα
ξησακιασαν και τα προικια -
τ'αμπδαει η μπρατμος σαν φωτχια
και οι συμπηθερ' χορευουν γυρβολια.

Svatba

Kdo ví, kde je město Ajtos⁷⁰
a vysoký Beglik?
Z Ajtosu vyrazil jeden
ženich-krasavec,
přijel na Beglik s tisíci svatebčany,
aby si vzal krásnou dívku
jako malovanou.
A dívka plakala a volala:
„Co jsem ti udělala, matko,
že mě posíláš do Ajtosu.“
„Posílám tě do Ajtosu, dcerko,
a dávám ti orla⁷¹!“
Když přijela k tchýni,
vybalili *čejzu*⁷² -
švagr přeskočil *čejzu* jako oheň⁷³
a svatebčané tančili okolo.

70 Ajtos – město ve východním Bulharsku (region Burgas).

71 Zde je patrná hra se slovy, orel je řecky také *ajtos* (αετός).

72 *Čejz* (bulh.) – věno ve formě textilu a domácího vybavení, které nevěsta přináší svázané ve velké dece do domu manžela (Burov a kol. 2001: 1000). Karakačani praktikovali v minulosti striktně patri-lokální postmaritální rezidenci, proto nevěsta po svatbě vždy odcházela do domu manžela.

73 Svatba u Karakačanů trvala několik dní, první den (sobota) se odehrávala v domě nevěsty a sestávala se především z projevů úcty rodičům a rodině nevěsty, budoucí novomanželé se ten den ještě nemají spatřit. Druhý den (neděle) se nevěsta loučí s rodinou a následuje svatební obřad v kostele. Poté se svatebčané přesunou do domu ženicha, kde probíhá veselí, tančí se a muž, který vede *choro* nese svatební prapor. *Čejza* se rozloží uprostřed chora a vybraní svatebčané (švagr, kmotr) ji přeskočí.

Το καλεζμα (27. 1. 2001)

Ελιωσαι το χιονι το βαρυ,
ηρθε και το καλεζμα για το παιδι -
στα μακριγια να παιει
και τα συνορα να φλαιει.

Τα προβατα τριγιοντη
και τα σκ'λια ουρλιονται,
και η αδερφουλα η μηκρη
μον κλειει, και μον λειει:

„-Μαβλα, ντζουμπανη, τα σκυλια,
μαβλα και τα λιονταργια!“

Povolání na vojnu

Roztál těžký sníh,
přišel chlapci povolávací rozkaz na vojnu –
ať odejde daleko
a hlídá hranice.

Ovce stojí smutné,
psi vyjí
a jeho malá sestra
stále pláče a přikazuje:

„Zavolej, ovčáku, psi,
zavolej psi velké jako lvy!“

Τα ψυχοσαββατα (5. 3. 2001)

Να ξαλ'σηβοσουν πχιατα και ταψια
να πληνουν τα μεσαλια,
να σηνταξουν και τα σταργια.

Να τα καθαρισουν
και να τα βαλουν στον τορβα να τα στουμπησουν,
να τα βρασουν στη φοτια
να τα'δγιασουν στα ταψια.

Να'ναψουν τα κεργια,
να βαλουν της θιμνιαμεις,
να καμουν και μετανεις.

Κανουν το σταυρο
και παρακαλαν το Θεο.
„-Θεος σχορες' της ψ'χουλες“,
λεν οι γνεκες ουλες.

Βανουν τα καλα και τα φρεντζοτα.
Περουν τα μεσαλια με το ψωμι
περουν και το ψ'μενο αρνι.

Και τα γκζανια περουν ν'κοφα με το κρασι
και το παγουρ' με τ'ρακι.
Παενουν στα κονακια
και δηγουν τα ψωμακια.

Στο σοφρα αφηγουν τα ταψια
και δηγουν σταρ' με ολη την καρδγια.
Δηνουν κερασα και καλουδγια και λενε:
„- Να τ'ς ειναι οι ψ'χουλες στα λουλουδγια!“

Zadušnice⁷⁴

Umyjeme popelavou vodou⁷⁵ talíře a *tavy*⁷⁶,
vypereme *mesaly*,
připravíme i obilí.

Přebereme ho,
dáme do pytlů a protlučeme,
poté ho svaříme
a vysypeme na *tavu*.

Zapálíme svíčky
a do ohně vhodíme
kadidlo.

Pokřičujeme se
a pomodlíme se.
„Bůh ať odpustí jejich duším“,
předříkávají všechny ženy.

Oblečou si nové šaty.
Vezmou *mesaly* s chleby
i pečené jehně.

Děti vezmou *băklici*⁷⁷ s vínem
a *pavur* s rakijí.
Obchází domy
a rozdávají chléb.

Na *sofře* zůstane *tava*
a ze srdce rozdávají obilí.
Rozdávají i třešně a bonbony a říkají:
„ať jsou duše v květech⁷⁸.“

74 *Zadušnice* (bulh.), *psichosavata* (kar.) – zádušní svátky.

75 Výluh z popela byl základním čistícím prostředkem Karakačanů, používali jej na mytí nádobí i vlasů.

76 *Tava* (bulh.) – plech kruhového tvaru s vyvýšeným okrajem (Hora 1959: 937).

77 *Băklica* (bulh.) – malá plochá dřevěná nádoba kruhového tvaru na víno, používá se obvykle jen u příležitosti svateb nebo svátků (Burov a kol. 2001: 67).

78 Zde je tím myšleno „v ráji“ (interpretace autorky).

Το ψωμι (2. 1. 2001)

Η νκοκηρα οντα πρεπ' να ζμον'
το σκαφηδι ανασκλον'.
Βαν' τ'αλευρι,το προζυμη,
τ'αλατακ' και το χλιο νερακ'.
Το ζμον',το σμαζον'
και το γαλακτιζ'.
Περ' κε λιγο αλευρακ'
και το πισπιτιζ'.
Το τλοπον' με το μεσαλ'
και με την ψωμοβελεντζουλα,
το σταυρονι και το βαν' στην ακρουλα.
Το ψωμι οντα θα φτας'
το κορητση θα το φκιας'.
Ομορφο αλαμενο και χτηνζμενο
με τα μακριγια καγγελια.
Θα το ξεχουρισει κλουρις και καρβελια.
Και η μανα θα σαρος' τον φουρνο με την πανα.
Θα βαλ' και τα καρβελια αραδα-αραδα
γιον τα δην η κορη μην αραδα.
Το τυροψωμο θα βαλ' στην ακρη
και το κουλιρακι.
Το ψωμι οντα θα ψ'τει
θα τσακης' και για την ψυχη.
Θα δοκ' και το κουλιρακ'
στο μ'κρο παιδακ'.

Chléb

Hospodyně když zadělává chléb,
vezme díži.
Dá do ní mouku, kvasnice, sůl
a vlažnou vodu.
Propracovává, mísí ho
a přidá mléko.
Vezme trochu mouky
a posype ho.
Zavine ho do *mesalu*
a do plátna na chléb,
udělá na něj kříž a položí jej do rohu.
Chléb když nakyne,
dívka ho propracuje.
Krásně oblečená
s dlouhými *kangely*⁷⁹
Propracuje ho ještě jednou na pitky a chleby.
Matka vymete pec metlou.
Vyrovná chleby jeden za druhým
tak, jak je dívka seřadila.
Chléb se *sirenem* se dá až nakonec
spolu s pletýnkou⁸⁰.
Když se chléb upeče
odlomí kousek i pro duši⁸¹.
A dá pletýnku
malému dítěti.

79 *Kangely* (kar.) – jeden ze základních rysů tradičního karakačanského účesu, stočené prameny vlasů, které jsou vedeny z prostřed čela podél tváří za ucho, kde jsou upevněny pod šátkem.

80 Pletýnka, která se peče spolu s chleby, má tvar očka s dvěma růžky .

81 Základem této praktiky je víra, že chléb je pevně svázán s lidskou duší nebo že sám má duši. Teplému, čerstvému chlebu se říká „*dušice*“ a je striktně zakázáno neuctivé zacházení s ním (píchat do něj vidličkou, řezat ho nožem, položit ho na zem ...). Domácí chléb proto Karakačani (stejně jako Bulhaři) vždy lámou rukama (aby se duše neporanila). Dále je tato praktika propojena s vírou, že rituální konzumace chleba na památku někoho ze zesnulých mu zajišťuje přísun potravy na onom světě (ten chléb, který my jíme zde na zemi pak on jí v onom světě srov. Kaneff 2006: 108-127). Tato víra je pak základem tradičních obyčejů jako *zadušnica* (Stareva 2007) a *pomana* (více Atanasova 2006). Chléb a manipulace s chlebem je na Balkáně centrem mnohých obřadů. Chléb je tak v této kultuře vysoce nasyceným symbolem, nejen tělem Božím, ale zároveň nositelem síly, zdraví a štěstí.

Η κλουρουλα (29. 1. 2001)

Κοσκναι τ' αλευρι ασπρο
εβαλε να καψει και το γαστρο -
Σημερα η Λαμπρουλα
θα μας φκιας' κλουρουλα.

Ν'εβαλε στην πυροστια με το ταψι
και τηραι να μην καει η αλ'ψι.
Ν'εβγαλε απ'τ' φωτια
και την τηλ'ξι με το μεσαλακ'
να παει η ψ'χη τ'ς στο χοραφακ'.

Αλλα ξεχασε να βαλι αλατακ'
Οντα την παει στο ρεμα,
εκει απ'επλεναν η μανα και η αδερφη
ν'εφαγαν με αχαλαγο τυρι.

Pitka

Přesívá bílou mouku
a dává na oheň nahřát *chastro*⁸² -
Dnes nám malá Velička⁸³
upeče pitku.

Položila nad oheň na trojnožku *tavu*
a hlídá, aby se pitka nespálila.
Sundá ji z ohně
a ovine ji *mesalem*,
aby odešla duše obilí zpět na pole.

Ale zapomněla dát sůl.
A když donese pitky k řece,
kde pere její matka se sestrou,
sní je s *tulumským sirenem*⁸⁴.

82 *Chastro* (kar.), *vrášnik* (bulh.) - těžký hliněný nebo železný poklop, který přikrývá těžkou hliněnou kruhovou nízkou nádobu (bulharsky *podnica*), na nějž se nasype žhavý popel a pod nímž se v *podnici* peče chleba, pity a *banice* (viz str. 141). Jedná se především o pečení v menším množství, na větší pečení chleba stojí zato rozpálit pec, na Balkáně je tento způsob pečení chleba doložen už od neolitu (Luleva 2002: 106-107).

83 Zde se jedná o skutečný příběh z autorčina dětství, kdy měla za úkol hlídat oheň a rozhodla se sama zadělat na pitu a upéct ji. Příběh se odehrává v době, kdy autorce bylo 7-9 let. Zajímavé je, že zcela bez zranění i poškození čehokoliv v kolibě zvládla manipulaci s těžkých chastrem a žhavým popelem.

84 *Tulumsko sirene* (bulh.) – trvanlivý druh sýra, který zraje ve vaku z ovčí kůže, vak měl podobu ovce stažené z kůže se zavázanými otvory po končetinách zvířete, vlna se ostříhala úplně nakrátko, vak se otočil ostříhanými chlupy dovnitř a do něj se kladlo sirene a bylo tak vhodně zakonzervováno pro prevoz.

Η πιτα (28. 6. 2002)

Βαν' αλευρη και νερακι,
βαν' και αλατακι.
Ζμον' το καλο ψωμι,
λιονει και ν'αλ'φη.
Τρηβη το τυρι,
περ' και το ταψι.
Αλειφ' απ'το ταψι τον πατο,
τεντον' και το πετρο.
Βαν' και το τυρι
και παλι βαν' αλ'φη.
Πετρο αουπαν το πετρο
πιστρον' και το κοθρο.
Φουσκομεν' πιτα στο ταψι
πρεπ' να την βαλουμε να ψ'τει.

Banice

Vezmeme mouku, chladnou vodu
a sůl.

Zaděláme pěkný chléb
a rozejdeme i olej.

Rozdrobíme *sirene*
a vezmeme *tavu*.

Vymažeme dno tavy
a roztahujeme těsto.

Přidáme *sirene*
a potom i olej.

Vrstva na vrstvu
a nakonec podhrneme okraje.

Banice se nadme
a musíme ji dát upéct.

Το μπαντζεμα (15. 7. 2001)

Οντα ειναι αραδα'σ'να μπατζεβ'ς
ουλ' μερουλα δ'λεβς,
να φερ'ς τ'βαλερα με το νερο,
να στραγγισεις και το γαλα με τον αφρο,
να πληνς και τα καρδαργια
και να μην βρεξης τα ποδαργια.
Θα πηξης το γαλα στο καζαν',
θα β'ζαξης και το γκζαν'.
Αναλαφρα κοβ'ς απ'το τυρι ν'ακρουλα
να μην ξυπνησεις το γκζαν' απ την κοπανουλα.
Θα ,φηξ το γκζαν' να μπουσλης
και το τυρακι θ'αλατησεις,
θα βραση και τα τρογαλα.
Η καλη η ν'κοκυρα θα τα φκιαση ουλα!

Zpracovávání mléka

Když je na tobě řada, abys zpracovala mléko,
celý den jen běháš,
musíš donést soudek s vodou
a přecedit mléko s pěnou,
musíš umýt nádoby na mléko
a nezmáčet si nohy.
Musí se srazit mléko v hrnci,
a mezitím nakrmíš dítě.
Přecedíš mléko přes plátýnko a přitlačíš prkno,
odřízneš okraje, tiše, abys nezbudila dítě v kolébce.
Pak necháš dítě, ať si leze
a nasolíš *sirene*.
a svaříš syrovátku.
Dobrá hospodyně to vše zvládne!

Το στομποτυρ' (14. 7. 2001)

Απαν εκει στα β'να
τρεχουν τα κρυα τα νερα.
Και στον βυραγγα κρυονουν τα γαλατα
μεσα στα καζανια.
Γυρβολια πεζουν και τα φλαν
τα τετραπερατα τα γκζανια.
Στον ισκιο απ'τα ελατα
γνεθουν ομορφες κοπελες,
και τα ματχια ριχνουν κα τα γαλατα.
Απ'το κρυομενο γαλα θα γενι βουτηρο
και στομποτυρι.
Τσηγαρζμενο βουτηρο και στομποτυρ'
θα μουσκουβουλις το καλυβ'.
Κε τ'τζομπανο τον τροβα
δεν μπορεις να λαβ'ς χαλβα-
μον αχαλαγο τυρι
και στομποτυρ'.
Τηλ'μενο μην τσαντιλα
απο καποτε το τροει και η σκιλα.
Και οντα θα να'ρθουν φιλ'-
στο σοφρα τσηγαρζμενο βουτηρο και στομποτυρ'.

*Stumbutir*⁸⁵

Nahoře v horách
tečou studené vody.
Ve víru se vychladí mléko
v hrncích.
Hlídadají je a hrají si okolo
šikovné děti.
Ve stínu jedlí
předou krásné ženy
a sledují mléko.
Z vychladlého mléka bude máslo
a *stumbutir*.
Stumbutir osmažený na másle
provoní kolibu.
V brašně ovčák
nemá *halvu*⁸⁶ -
jenom *tulumsko sirene*
a *stumbutir*.
Ovitý plátýnkem,
někdy ho žerou i psi.
A když přijdou hosti -
v másle smažený *stumbutir* na *sofře*.

85 *Stumbutir* (kar.) (jinde uváděn pod názvem *sirene stombotiri*) - tvrdý, trvanlivý druh sýra, podobný parmezánu.

86 *Halva* (bulh. tureckého původu) - cukrovinka z cukru, mletého sezamu nebo slunečnicového semene.

Το βουτηρο (28. 1. 2001)

Για να βγαλεις βουτηρο,
πρεπ' να βαλεις γαλα πλιότερο.
Να το βαλεις σε μια καδι
βαθεια σαν το πηγαδι.
Να βαλεις μεσα μινια βουρτσα
να δεσεις και'ν τσαντιλα.
Μπουμ-μπουμ ο πατερας,
μπουμ-μπουμ η διχατερα,
μπουμ-μπουμ και η μανα-
γιομηζη το καρδαρι.
Ως το βραδη
πρεπ' να μπει και στο τομαρι.

Máslo

Abychom získali máslo,
musíme vzít větší množství mléka.
Dáme ho do máselnice
hluboké jako studna.
Dovnitř dáme tlouk,
a zavážeme kolem hrdla plátýnko.
Bum, bum, táta,
bum, bum dcera,
bum, bum, máma,
naplní se vědra.
A večer dáme
máslo do vaku.

Τα φωτηκια (29. 10. 2001)

Η καλη νουνα,
περναι στο καμσο κοκκινη κλονα,
ραφτ' και φουστα με λανγιολια,
παταει και την αντηλα.

Φκιανει και το ζοναρακ'
με το χρυσογαιτανακ',
ραφτ' και την ποδια,
και το κορτσακ' ουλου μνια χαρα.

Και την ανξ' με τα μπουμπουκια
και τα ομορφα λουλουδγια,
θα φωτηση το κουρτσακ' -
ενα ανξιατκο λουλουδακ'.

Της γκιολουλης να παταει,
τα παπουτσια του να φλαιει.
Να τραγδαει , να χορευη
και να φληει τ'ς νουνα το χερι.

Και η καλη του η νουνα
να του λειει εφκη απο καρδια:
“- Να γεν'ς τρανο,
και εναν καλο γαμπρο!”

Oděv od kmotry

Hodná kmotra
všije červenou nit do košile⁸⁷,
ušije sukni se sklady,
ušije i lemy.

Udělá i pásek
se zlatavou lemovkou,
ušije i zástěrku
a děvčátko se těší.

A rozkvetlé jaro,
krásné kvítí,
kmotra obleče i děvčátko -
jako jarní kvítek.

Děvčátko šlape do louží
ale musí dávat pozor na botky.
Ať zpívá, ať tančí
a ať líbá kmotře ruku.

Dobrá kmotra
ať jí požehná:
„Přeji ti, ať vyrosteš
a pěkného ženicha!“

⁸⁷ Oděvy, které vyrobí a daruje kmotra novorozeněti, jsou silně nabyty symbolickými konotacemi. Povijan odkazuje k délce a kvalitě života dítěte (krátký povijan – bude žít krátce, dlouhý povijan – bude žít dlouho, ale vdá se až pozdě). První košile, kterou dítě dostane, je ručně ušita kmotrou. Je do ní zašita červená nit (nebo lichý počet křížků červenou nití – sudý počet by přinesl smůlu) jako prostředek proti uhranutí, uřknutí (Dečeva 2008: 406-407).

Η αλαξα τ'κορτσου (6. 3. 2001)

Οντα αλαζη το κορτσακ'
βαν' το κεντηζιμενο κατασαρκ',
βαν' το καμσο το μακρη,
μερντζητο κε κηνητηστο,
με μανικια κηνητηζιμενα-
ομορφα γαιτανομενα.
Το τσαμαντανη να κουμπος'
και τη φουστα να καρφος',
μαζομεν',σταφηλιμεν'
και με φρεντζα φρεντζομεν.
Θα βαλ' και την ποδγια
λιγο σαν χαμπλα.
Καλ'τσες και πατουνες
και της ομορφες κοντουρες.
Κομπον' και το ζοναρ'
φρεντζομενο σαν το τσαμανταν'.
Τα μαλινια να περας'
και να τα ισιας'.
Να πχιασει το κοστεκ',
να βαλη και το λημοδετ'.
Η καλη η κορη
να μην ξεχας' το πανοφορη.
Να καρφος' και τ'μπονα
με την χαντρενια την καρφητσα
η παρα η καλη η κορητσα.

Ženský oděv

Když se obléká dívka,
obleče si přímo na tělo spodničku,
dlouhou košili
vyšívanou a zdobenou
s rukávy vyšívanými
krásně lemovanými.
Zapne si vestu
a přišije k ní sukni
hustě skládanou
a ozdobenou *frenzou*⁸⁸.
Vezme si i zástěrku
a připevní jí trochu níže.
Návleky i ponožky
a krásné boty s podpatkem.
Zapíná si i pásek,
zdobený *frenzou* stejně jako vesta.
Vezme si ještě spodní rukávy⁸⁹
a urovná je.
Zavěsí *kuštek*⁹⁰
a vezme si i *limodet* (ozdobený červený šátek na hrudi).
Krásná žena
si ještě nezapomene vzít *panofori*⁹¹.
Připne si na hlavu černý šátek
korálkovou broží,
nejkrásnější dívka.

88 *Frenza* (kar.) - ozdobné barevné proužky na sukni a vestě karakačanského tradičního kostýmu.

89 Karakačanský ženský kostým má zdobené rukávy, které se připínaly na horní rukávy, sahající zhruba po lokty. Zdobené spodní rukávy byly součástí slavnostního kostýmu, na práci je měly Karakačanky vždy odepnuté.

90 *Kuštek* (kar.) - trojitý řetízek z kovu nebo pletený z korálků, který se zavěšuje za pás, ženy nosí na jeho konci nůž, muži hodinky.

91 *Panofori* (kar.) - vlněná dlouhá vyšívaná vesta, nosí ji vdané ženy, ve svatební den může být spuštěná, poté po zbytek života se nosí se zdviženými a svázanými konci.

Η αλαξα στο παντροπεδ' (6. 3. 2001)

Οντά'λαζη το παιδι
βαν' το καμσο το πλατη.
Περναει και το μποτουρ'
και δεν' το βρακοζουν'.
Δεν' τα πατνοσκ'να,
βαν' και τα παπουτσα.
Κομπον' απ'το μποτουρ της κοπ'τσες,
δεν' και της καλτσοδετες.
Βαν' το γηλεκ' με τα κουμπγια
και ζοναρ' με κλοσα μακριγια.
Πχιανη στο σοκορφη το κοσ'τεκ'
κρεμαει την ωροσακλα.
Στο ζοναρ'βαν' την καπνοσακλα.
Ν'δεν' τον καπλαμα,
χτενηζ' και τον τσαμπα,
και παεν' στ' χαρα.

Oděv mládence na ženění

Když se obléká mládenec,
vezme si širokou košili.
Obleče si *poturi*⁹²
a utáhne je provázkem v pase.
Uváže si ponožky na šňůrku
a obuje si boty.
Zapne si na *poturech* háčky do oček
a stáhne je tkaničkou pod koleny.
Vezme si pletenou vestu s knoflíky
a pás s dlouhými třásněmi.
Připne na vestu *kuštek*
a zavěsí na něj *orosakla*⁹³.
Do pásu si zastrčí váček s tabákem,
vezme si sako,
upraví vlasy
a jde na svatbu.

92 *Poturi* (bulh.), *boturi* (kar.) - těžké vlněné kalhoty (většinou domácí výroby) s lehce sníženým a volným rozkrokem (Burov a kol. 2001: 665).

93 *Orosakla* (kar.) - zdobený váček na hodinky.

Η αν΄ξ (22. 1. 2001)

Ηρθε η αν΄ξ και ελίσσαν τα χιονία,
Εφτάσαν τα ομορφα τα χελιδονία.
Και εμείς πρέπει να φορτοσούμε τ΄αηδονία
να παμέ στα ψηλά τα χιονία.

Να καλιγοσουν τ΄άλογα
να φκιασουν τα σαμαρία.
Και αυτα τα караβανία
να τ΄άχεις δγνο καμαρία.

Με τις βιλεντζες παρδαλες
που τα τραβαν΄ νυφαδες φρεντζότες.
Να κονεψουμε στην λακκουλα
και να στησουμε την τσατουρα.

Ν΄αρμεξουμε τα τσαγγαζαδακία
να μασουμε και τα αγγαθακία.
Ν΄αναψουμε τ΄ φωτουλα
και να φκιασουμε την παπαρουλα.

Jaro

Přišlo jaro a roztály sněhy,
přiletěly krásné vlaštovičky.
My se musíme připravit
k odchodu vysoko za sněhy.

Musí okovat koně
a vyrobit sedla.
A už se těšíš na karavany
s pestrými přehozy.

Povedou je mladé dívky
s krásnými šaty zdobenými *frenzou*.
Usadíme se na louce
a postavíme stan.

Podojíme ovce
a nasbíráme dřevo na podpal.
Rozděláme oheň
a připravíme *poparu*.⁹⁴

⁹⁴ *Popara* (bulh.), *paparula* (kar.)- chléb nebo jiné pečivo rozmočený v čaji, mléce nebo vodě (Burov a kol. 2001: 655).

Στα χμαδγια (31. 10. 2001)

Στα καλα χμαδγια
φκιανουν και τα μανδριγια,
γενουντε σαν τον χορο
φκιανουν και το οβορο.
Κε για το καλυβ' και την καλ'βουλα
φερουν δηματακια λουρα,
δηματουλης τα τσημπουκια
και το αχηρο δηματχια.
Φκιανουν κυκλα με'ν τριχια,
μψηνει και τα λουρα.
Τλοπονουν το καληβ' με αχερο,
φκιανουν στην κατσουλα και σταυρο.
Δενον την πορτα,
φκιανουν και την βατρα.
Στενουν τον πυρομαχο,
απστομαν και τον γαστρο.
Φκιανουν το κονζμοκρεβατο,
φκιανουν και το τυροκρεβατο,
εβγαηλιου τα κοντηζματα
και δεξια τα χαλκοματα.
Τρακαδγιαζουν πχιατα και ταψια
και αλου κατ' η πυροστχια,
απστομαν και τον γαστρελο,
κρεμαν το χλιαρολογο.
Στο καληβ' αλεβρ' στα αλεβροσακια,
και στην καλ'βουλα-χαραργια με προικια.
Στρονουν τσολ' με κλοσια μακριγια,
αναφτουν και τ' φωτχια.
Στενουν το ξηθαλ',
αψηνουν και τ'βαλερα με το τσκαλ'.
Το ψωμι μεσα στο σκαφηδ'
και ας καλοσναρθονται οι φηλ'.
Δυπλομενες παρδαλες βηλεντζες
και προσκεφαλα αουπαν,
και για της κορτσονου της πληξες
κρεβατακ' απο τσημπουκια παραπαν.
Τα τομαργια με τυργια
και το βουτηρο στο τομαρ' με τα μαλια.
Βουτηρο ,τυργια και στουμποτυρ'
γιωματο το καληβ'.
Και ενα τρανο αμπαρ'
βογγαι απο καλαμποκ' και σταρ',
βογγαι απο το γιαρμα και το κρυθαρ',
μουσκοβολαι το στιγνο χορταρ'.

Na zimních pastvinách

Na pěkných zimních pastvinách
stavíme košáry,
stavíme je jako *choro*
a vyrábíme i ohradu pro koně.
Za hlavní a skladovací kolibu
nosíme otepy proutí,
proutí z vrby
a snopy slámy.
Provazem se udělá kruh⁹⁵
a zatlučou se kůly.
Koliba se pokryje slámou
a na vrch koliby se umístí kříž.
Přivážou se i dveře
a udělá se uvnitř ohniště.
V dolní části ohniště se položí kámen
a položí se *chastro*.
Potom se udělá ikonostas⁹⁶,
vyrobíme poličky na *sirene*,
na východ ikonostas
a na pravo dáme nádobí.
Vyrovnáme talíře i *tavy*,
úplně dolů trojnožku,
uložíme i *chaštrelo*⁹⁷
a zavěšíme i sáček se lžícemi.
V kolibě pytle s moukou
a ve skladovací kolibce pytle s *čejzou*.
Rozprostřeme kozí deku s dlouhými třásněmi
a zapálíme oheň.
Vytvoříme *kšichtal*
a postavíme soudek se džbánkem.
Chléb v díži
a hosté mohou zavítat.
Složené barevné plachty
a navrch polštáře.
Na ženské pletení
vrbová polička trochu výše.
V hladkých vacích *sirene*
a v chlupatých máslo.
Máslo, *sirene* i *stumbutir*,
plná koliba.
Velká sýpka
přeplněná kukuřicí a obilím
přeplněná otrubami a ječmenem.
krásně voní seno.

95 Kolem košárů napínali pastevci mezi kůly provaz a rozvěšovali po obvodu staré šatstvo. Když vlk zavdil o provaz a spadlo dolů šatstvo. Mělo ho to vyplašit a zároveň upozornit pastevce a psy, že je v ohradě narušitel.

96 Ikonostas - stěna s průchody, která v pravoslavných a řeckokatolických chrámech odděluje presbyterium od lodi a na níž jsou upevňovány ikony (Burov a kol. 2001: 314). Zde referuje autorka k domácímu ikonostasu, což je „svatý kout“ v karakačanských domácnostech, místo, kam se umístí ikona, svěcená voda, *kandilo* (viz str. 121) a artefakty z chrámů (vatička, hadřík, který se dotkl svatých ikon apod.).

97 *Chaštrelo* (kar.) - mělká *tava*.

Η φορτουνα (26. 10. 2001)

Φσαι η αερας και ανιμοτλιοι,
κ'μοντει ουλ' μες' το καληβ',
και τα μανδρηγια
τα φλαν τα παρδαλα τα σ'κλια.

Πεφτ' το σκιαζμα μολο μη το σ'κνι.
Απδαι η λυκος μεσα στο μαντρη-
περ' μνια παρδαλη,
την αλλου καλη.

Χινονται τα σ'κλια
Και τ'βγανουν με μνια λιμοργια.
Μι αναλουτομενες χιτες
περνουν τ' λυκο τς' ντηρης.

Τον κυγναν ως το ρ'μαν'
και εκει τ'ξηκλαν το τομαρ'.
Και η τζομπανος βγεν' με το δαβλι,
και φοναζ' μι ουλι τη φονη':

„Ουρ'τον μορεεεεε
ουρ'τον μορεεεε.“

Bouřka

Duje vítr a zvedá se vichřice,
všichni v kolibě spí,
a košáry
hlídají strakatí psi.⁹⁸

Padá strašák i provaz .
Vlk skočil do košáru –
a vzal jednu strakatou ovci,
nejkrásnější.

Vrhli se na něj psi
a zahraňují ovci jednou ranou.
S naježenými šíjemi
jdou po stopách vlka.

Ženou ho do lesa
a tam mu roztrhají kůži.
Ovčák vyšel s pochodní
a křičí plným hlasem:

„Urton more-e-e-e,
urton more-e-e-e⁹⁹.“

98 Karakačanský pes, dnes tolik propagovaná rasa, na níž Karakačani částečně zakládají svou identitu, sloužil především k ochraně stád před dravou zvěří (nejde tedy o kooperativní typ pasteveckého psa, který pomáhá pastevci nahánět stádo).

99 „*Urton more*“ - povel pro psi, aby se vrhli na vlka, Karakačani už ale sami neví, co to přesně znamená v překladu.

Η κακοχμονια (4. 1. 2001)

Περασαν χρονια, περασαν πολλα
και εγω δε θ'μομε μονο τα καλα,
θ'μομε και την κακοχ'μονια
με τα χιονια τα βαργια.
Την μεγαλ' την παγωνια
και πως ψοφαγαν τ'αρνια.
Πως μιρ'ζαν,πως καπηνζαν
τα βρεμενα τα δαβλια,
και εγω φιλαγα τ'αρνια
να μην παν κα'τη φωτχια.
Στα καλυβγια απο μπροστα
θημονια τα γδαρμενα αρνια.

Zlá zima¹⁰⁰

Uplynula léta, přežila jsem toho hodně.
Nevzpomínám jen na dobré,
pamatuji si i zlou zimu
s těžkými sněhy.
Třeskutý mráz
a jak umírala jehňata.
Jak páchlo a jak kouřilo
mokré dřevo
a já hlídala jehňata,
aby nevlezla do ohně.
Před kolibami
hromada uhynulých jehňat.

100 Tato báseň referuje o nezvykle kruté zimě mezi lety 1953 a 1954.

Αερας και βροχι (10. 6. 2001)

Οντα εκανε αερας και βροχι
η τζομπανος καπομενος στεκονταν
ορθος στα προτα σαν κερι.
Τ'αλογακια τσουλιζμενα
κατ' στ' αρπακια σαλαγμενα.
Κε στην κρια τη βροχι
εσκαφτε η μανα αυλακ' γυρβολια
το καλιβ' με το τσαπι.
Να κοψει τα νερα
να μην βρεξουν ν' πουστακια.
Τα αλεβριγια να μην βρεξουν,
να μη σβησουν τη φωτια.
Να κοψουν τον αερα
τεντονουν κι ν' τεντα.
Την σουφλαγαν μι φουρκες
εκλιγαν κι τ'ς ρουγης.
Ουλ' νυχτουλα η μανα εβανε ξηλα στ' φωτια
κε ανταρα εφκιανε η καπνος.
Ν' αυγη κοπ' κε η αερας κε η βροχι,
ελαψει κε η αρανος.
Εκατσαν ουλ' γυρβολια το σοφρα
κι ετρογαν ζεστα νιαρστα,
Κε οστ' ν' κατσουλα απ' το καλιβ'
εφτανε η αχνος.

Vítr a déšť

Když fouká vítr a prší,
ovčák s kapucí stál
u ovcí rovně jako svíce.
Koníci přikrytí
dole v hustém lesíku.
A na studeném dešti
matka kope strouhu
sekyrou kolem koliby.
Aby se zastavila voda
a nezmáčela kožešiny.
Aby nepromočila mouku
a neuhasila oheň.
Aby zastavili vítr
vypnou i plachtu stanu.
Zatlučou kůly
a zavřou dveře.
Celou noc matka přikládá dřevo na oheň
a v kouři se vytváří pára.
Ráno ustane vítr i déšť,
vyjasní se nebe.
Všichni usednou okolo *sofry*
a jí teplé *nersta*¹⁰¹
a do špičky koliby
stoupá pára.

101 *Nersta* (kar.) - jídlo podobné kuskusu.

Τα παιγνιδγια (4. 3. 2001)

Τα μικρα κοριτσα
μαζονουν τα ιτσα,
εφκιαναν καλ'βακια,
εφκιαναν μαντρακια.
Καθουνταν και στης λακκουλες
και επεζαν με παρτσαλενιες κουκλες.
Εκοβαν τα βουρλα απ'τα βραδγια
να φκιασουν ν'αυγη τα αραμπαδγια,
τα'δεναν σε караβани
και η νυφι κουκλα το τραβαι,
φουρτομενα με της μηργες
κονεβαν και ση πολες μεργες.
Τα γκζανια πανογομ':
“-Ποτε θα γεν' το φωτογον’?”
Εφκιαναν το φωτογον'
με σαμαργια και χαραργια,
εστροναν και στρομα απο λατσουδγια
ακουμπαγαν να κοιμηθουν και σκιαζονταν απ'τα 'ρκουδγια.
Αγληγορα ξηπναγαν,
εφκιαναν τ'τζουμπανο το γιατακ'
απο περα απ'το χαντακ',
εβαναν αουπαν και ενα κλοναρ'.
Και οσο να γενουν ουλα αυτα
αραζη και το φεγγαρ'.

Hraní

Malé holčičky
sbírají fialky
a vyrábějí si malé kolibky
i košárky.
Sedí na louce
a hrají si s hadrovými panenkami.
Řezou si ještě večer rákos
aby ráno vyrobili vozíčky,
které sváží do karavany
a panenka – nevěsta ji vede,
naloží ji pytli
a táboří na různých místech.
Panenky – děti sedí nahoře:
„Kdy už bude přístřešek?“
Vyrábí přístřešek
ze sedel a pytlů,
vystelou ho i větvičkami z borovice,
lehnou si jako k spánku, ale bojí se medvědů.
Brzy se vzbudí
a vyrobí přístřešek
pro ovčáka na pastvě,
položí přes ovčáka větvičku.
A než se vše tohle vyrobí
ukáže se měsíc.

Κουνια (15. 7. 2001)

Μαζονουνται τα γκζανια ουλα
να παν στον ελατο να φκιασουν κουνια.
Ριχνον την τριχια -
δεν περναι η θ'λια,
πχιασκη η τριχια στο κλοναρ' το ψ'λο.
Περνουν ενα ξηλο και τραβαν την τριχια.
„ - Θε'μου τη χαρα!“
Δενουν εναν κομπο
και πχιανουντε απ'τον ομο.
“ - Εγω ειμαι η προτος!“ -
λεει ικιος απ'περαση ν'τριχια.
Μι'ν'αραδα κνιοντε τα παιδγια.

Houpačka

Seběhnou se všechny děti
a jdou k jedli.
Chtějí si udělat houpačku -
hodí a trefí se okem provazu,
zachytil se provaz na vysokou větev.
Vezmou kus dřeva a tahají provaz.
„Bože, jaká radost!“
Uváží uzel
a chytanou se za ruce.
„Já se budu houpat první,“
říká ten, který přinesl provaz.
Popořadě se pohoupají všechny děti.

Η βαλμας (26. 1. 2001)

Δεν ειχαν αλλα παιδγια
κε'βαλαν το κορτσακ' βαλμα -
τ'αλογα να φλαει
και το μανικι να κινταει,
και την κυργιακη
πλιότερο να κημηθη.
Η τρανητερ' η αδερφη
δεν το χαμπερηζει πολη:
„-Σηκο,υπναρα,
ηση εισει η βαλμας!
-Θελεις να με δηρεις?
Εγω θα παρω τ'ς ντηρης
και θα παω τ'ς πρατηνης!“
Τρηποσε και της γκομουλης -
πως να περας τ'ς γκιολουλης?
Με τ'ς πατουνης παταει τ'ς ντηρης-
“Θε'μ' και αυτο του ,παν οι μοιρες?”
Για και η αδερφος του απ'το ρ'πακ':
„-Τι ειναι ,πουλακ'?
-Θελω ενα αρνακ'.
-Κατσε εδω τ'ς γονουλες
εγω θα'σ' φκιασω γκουμουλες.“
Τσαξε φυλα απ'τα κλαργια
και ενα σκ'νοι απ'τον τορβα,
το εδεσε τα φλακια
στα παγομενα ποδαρακια,
Το εδοκε και δγυο αρνακια.
Πατα-πατα το κορητση
με τ'αρνακια στ'ν'αγκαλια
και με την μεγαλη τη χαρα
μεσα στην καρδγια.

Koňák

Neměli chlapce
poslali děvčátko pást koně,
aby hlídala koně
a rukávy vyšívala
a v neděli,
aby si pospala.
Starší sestra
jí nedopřává:
„Vstávej, ospalče,
vždyť jsi koňák.“
„Ty mě chceš bít?
Já půjdu po tvých stopách
a dojdu až k ovcím.“
Sestra jí schovala botky -
Jak může teď chodit v kalužích?
Jde v ponožkách přes kaluže -
„Bože, a tohle mi předurčily sudičky.“
A hle, starší bratr se objevil v houští:
„Co se děje, maličká?“
„Chci jedno jehně.“
„Sedni si tady na kožíšek,
já ti udělám botičky.“
Nalámal větve ze stromu
a vyndal z brašny provázek.
Přivázal děvčátku lístečky
na prochládlé nožky
a dal mu dvě jehňata.
Krok za krokem jde děvčátko
s jehňátky v náručí
a s velkou radostí
v srdci.

Το γουμαραγαθο (28. 8. 2002)

Μυροδατα λουλουδακια
μαζόνουν τα κορτσακια.

Γουμαραγαθο ξηρο αγναντεβ' απ τη ραχουλα:
„- Εμενα θα με βαλουν στην μες' απ'τη χερουλα.

- Οχι, γουμαραγαθο ξηρο,δεν σε θελω εγω!

Σουφλανε τα χερακια
τα ξηρα σου αγγαθακια!

Δεν εισαι κοκκινο τριανταφυλλο,
δεν εισαι πρασινο καροφυλλο,
δεν εχεις και την ομορφια
σαν τα λουλουδια της καμπια.

Κατσε αυτου στην ραχη
να σε δερη οι βροχη,
κρυοι αεροι να σε φ'σαν
και τα χιονια τα βαρια να σε παταν!“

Oslí bodlák

Vonné květy
sbírají děvčátka.

Suchý bodlák na ně hledí z kopce:

- „Mě dají do samého středu kytice.“

- „Ne, suchý bodláku, tebe nechci!

Bodají mě do rukou
tvé suché trny!

Nejsi ani červená růže,
nejsi ani zelený ořechový list,
nemáš krásu
květů z nížin.

Zůstaň si tam na kopci,
ať tě bije déšť,
ať tě do tebe studený vítr duje
a těžké sněhy ať tě bijí!“

Δειψα για γραμματα (4. 12. 2001)

Οντα εχ' δειψα η καρδια για γραμματα
δεν μπορουν να σε κρατσουν κε τα ρεματα.
Τα χαρτια μες τον τρουβουλ'
και δεμενο το κοντηλη.

Παενι το παιδακ' μοναχο
απ το καλιβ' ως το χωριο.
Απο καποτε κε στα σκοταδγια
περναι μεσα στα, ρμανια.

Το βραδ' δγιαβαζ' τα χαρτια
και φεξο εχ' τ' λαμπαδα απ' τ' φωτια.
και μεσα στο σκολιο τα γραμματα δγιαβαζ' σαν νερο.
Ο δασκαλος μι νια χαρα:

„-Οντα θα τρανεψ' τι θα γεν' αυτος παιδια?“
„-Πατρος!“ - λενε ουλα τα παιδια
„-Αλιθχιανα γιατρος!
Κε αυτο σωστος γιατρος.“

Žízeň po vzdělání¹⁰²

Když má žízeň po vzdělání v srdci,
nemůžou ho zastavit ani řeky.

Knihy v brašně
a uvázaná tužka.

Jde chlapeček sám
z koliby do vesnice.

Někdy za tmy
přechází les.

Večer čte knihy
za svitu plamene.

A ve škole čte úkoly bystře jako voda.

Učitel s velkou radostí říká:

„Až vyrostete, co z něj bude?“

„Lékař“ říkají všechny děti.

„Skutečně – lékař!“

A to pravý lékař.“

102 Karakačanské děti nedocházeli během období kočovného pastevectví obvykle do škol. Do školy docházeli jen v omezeném období, pouze pokud část roku tábořili někde v blízkosti vesnice. Některé větší *stani* si najímali učitele, který vyučoval přímo v jejich tábořišti. V době usazení během kolektivizace (konec 50. let 20. století) však byla stále drtivá většina Karakačanů negramotných. Starší generace pamětníků je často negramotná dodnes, zejména ti, kteří v době kolektivizace byli již ve věku 16 let a více. Ti již nenastoupili do základní školy, ale rovnou do zaměstnání.

Τα αγαπημενα τα πουλια

Περδηκα και περηστερ'
καθονται στο παραθηρ',
αγναντευουν τον γαλαζιο τον γιαλο
και τον μεγαλο ορανο.

Κρου'ν' τσημδουλες, κεφαλακια -
αυτα ειναι τα γλυκα φυλακια.
Γου-γου-γου, γου-γου-γου
ποσο, ποσο σ'αγαπω!

Zamilovaní ptáčci

Orebice¹⁰³ a holub
sedí na okně,
hledí na modré moře
a velké nebe.

Dotýkají se zobáčky a hlavičkami -
to jsou sladké polibky.
Vrkú – vrkú – vrkú, vrkú – vrkú – vrkú
jak moc tě miluji.

103 Orebice (Περδικα) je pták z čeledi bažantovitých a žije ve skalnatých oblastech jihovýchodní Evropy.

Στην ακρογιαλια (26. 8. 2002)

Κορητσα παενον στην ακρογιαλια
και ακουονται μεγαλα γελια.
Στρονον στην ακρογιαλια
σημα ση νια παλιοβαρκουλα.
Κεει η ηλιος η ζεστος,
φ'σαι και αερας δυνατος,
το νερο ειναι θελο
και δεν μπενουν στο γιαλο.
Σηργιαναν στην αμουδγια,
λενε και τραγουδγια,
μαζονουν παρδαλα χαλ'κακια
και φοβανται απ'τα σκαντζοχερακια.
Ηστερα σρχ'ναν να κολημπαν
και ουλο τα κυματα τηραν,
αρμυρο και ραχατκο νερο:
“-Πωσ να ειμαι καθε μερα ηδω?”

Na břehu

Dívky jdou na pláž,
slyším veselý smích.
Rozloží se na písku
u jedné staré loďky.
Slunce silně pálí,
fouká silný vítr,
voda je matná
a nedá se v ní plavat.
Prochází se po pláži,
zpívají si písně,
sbírají barevné kamínky
a bojí se mořských ježků.
Potom si i zaplavou
a koukají do vln,
slaná a příjemná voda:
„Jak bych tu byla každý den.“

Η πονος (10. 6. 2002)

Εχω καρδγια τη θαλασσα
και τα κυματα περουν τα βασανα.
Εχω και φιλο το βουνο
και στην κορφη του περπατω.
Ειμαι κοντα στον ουρανο
ειμαι κοντα στον Θεο.
Γηρο δεντρα και πουλια
λεω τραγουδη απο καρδγια:
„ – Πουλακια, με ομορφα φτερα
που σκητε τον αερα,
που ειναι στο παιδακη μου η γιατριγια?”
Βγανω μινια φωνη ...
„ - Αχ,πως εχω πονο σαν φαρμακι!
Τα δεντρα σερουν τον αερα
και τα πουλακια φερουν τη χαρα!”

Bolest

Mám srdce - oceán
a vlny přijmou mé trápení.
Mám i přítele – pohoří
a po jeho vršcích chodím.
Jsem blízko do nebe,
jsem blízko Bohu.
Kolem stromy a ptáčci
zpívají píseň od srdce:
„ Ptáčci s krásnými pery,
co lámete vzduch,
kde najdu lék pro mé dítě?“
Vyjde ze mě hlas ...
„Ach, má bolest je jako jed!
Stromy vane vítr
a ptáci nosí radost!“

Στη ραχι (22. 9. 2010)

Στην ψηλη την ραχι
βλαχα με την ροκα γνεθει.
Φκιανη μακριγια κλονα
και χην' δακριγια αρμυρα
και ουλα τα πευκα την ροταν'
και ουλα τα χορταργια:
“-Τι εχεις ,βλαχα μου, και κλαις
και χηνεις δακριγια - μαργαριταργια?
-Εχω εναν πονο στην καρδγια μου
εχω ενα φαρμακι,
τηνος να το πω η καιμενη?
Αχ, εχω μνια κορη παραπονημενη
της δυχατερα τη γλικια μου
λεω τον πονο της καρδγια μου!”

Na kopci

Na vysokém kopci,
Karačanka s přeslicí přede.
Přede dlouhou nit,
roní slané slzy
a všechny borovice
a všechny trávy se ptají:
„Co se ti stalo, Karačanko, že pláčeš
a roníš perlové slzy?“
„Mám bolest v srdci,
jako jed.
Komu má říci o své bolesti?
Ach, mám jednu moc hodnou dceru,
té řeknu
o své bolesti!“

Χηρα-νιον'φ' (2. 6. 2001)

Νια νυφη ληγηρη
και κοντηλογραμενη
στην πεθερα της κονειψε
και το καληβ' ισκιονε.
Ν'ειχε καμαρ' η πεθερα,
ν'ειχε καμαρ' και οι γειτονια,
περασε ληγος καιρος
και τον αντρα της πηρε ο Χαρως.
Εβγαλε τα φρεντζοτα
και τα'ρξη στη φωτχια,
ηκους μερες με τον αντρα
και τρια χρονια με τα μαυρα.
Με το δακρη ζημονε
και με το δακρη πλενει,
αυτην' σηργιαν' δεν ηξερε
ουτε το γλεντη.
Ηρθε η ωρα να χορης' η νηφ' απ'την πεθερα -
αγαλιασκαν σα μανα και διχατερα,
εκλεγαν οι δγυο -
αγαπ' και γιο,
και οι φονες'τς' ακουονταν
ως το Θεο.

Nevěsta – vdova

Jedna nevěsta – krasavice
odešla k tchýni
a zahřála tak
celou její kolibu.
Tchýně se radovala
a radovali se i všichni okolo,
uplynul nějaký čas
a manžel nevěsty našel smrt.
Svlékla pestré šaty
a hodila je do ohně,
jen dvacet dní s manželem
a teď tři roky v černém.
V slzách zadělávala chléb,
v slzách prala prádlo,
neznala procházku
ani radování.
Přišel den, kdy se musela rozdělit s tchýní –
ta ji objala jako matka dceru,
obě plakaly –
za milého i za syna,
až se jejich hlasy
nesly až k Bohu.

Použitá literatura

Atanasova, K. (1998a) Armănite (Istoriografski pregled). *Armănite v Bălgarija*. Sofija: IK „Vasil“, 7-23.

Atanasova, K. (1998b) Armăni. *Obštnosti i identičnosti v Bălgarija*. Krăsteva, A. (ed.). Sofija: Petekston, 155 – 169.

Atanasova, K. (2006) *Etničnost, tradicija, vlast: etjudi za prechoda*. Sofija: „Marin Drinov“.

Batakov, G. (2004) *Deca na Sirako*. Sliven: Obnova.

Balamaci, N. (1988) Resurrecting Arumanian culture. *The Newsletter of the Society Farsarotul* 2 (2). http://www.farsarotul.org/nl4_1.htm.

Balezdrov, K. (2013) Karakačanite sme Gărci, ne Traki. *24 časa*. <http://www.24chasa.bg/Article.asp?ArticleId=1905458>.

Balkanski, T. (1996) *Zapadno-rodopskite Vlasi: etnos, etnonymija, onomastika*. Veliko Tărnovo: Znak '94.

Braudel, F. (1995) [1949] *The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Philip II*. (1. díl). University of California Press.

Burov, S.; Bondžolova, V.; Ilieva, M.; Pechlivanova, P. (2001) *Săvremen tălkoven rečnik na bălgarskija ezik*. Veliko Tărnovo: Gaberoff.

Campbell, J. K. (1964) *Honour, Family and Patronage*. Oxford: Clarendon Press.

Campbell, J. K. (2002) The Sarakatsani and the Klephtic Tradition, In Clogg, R. (ed.) *Minorities in Greece: Aspect of a Plural Society*, London: Hurst&Company.

D'Andria, A. T. M. (1893) An Ethnologic Study of the Yuruks. *The Popular Science Monthly*, June 1893, 184-191.

Dečeva, M. (2008) Dete. *Mitologija na čoveškoto tjalo: Antropologičen rečnik*. Sofia: Marin Drinov, 406-408.

Eriksen, T. H. (2011) *Etnicita a nacionalismus: Antropologické perspektivy*, Praha: Slon.

Fatková, G. (2011a) Karakačani v Bulharsku – pastevecká historie. *Lidé města* 13, 1.

Fatková, G. (2011b) Bulharští Karakačani dnes. *Lidé města* 13, 3.

Fatková, G. (2011c) Jedna opomenutá kapitola ekonomické migrace mezi Buharskem a Řeckem: Bulharští Karakačani ve spleti řeckého nacionalismu. *Balkán a migrace: Na křižovatce antropologických perspektiv*, Praha: Antropoweb.

Fatková, G. (2012) „Paní učitelko, my nejsme plémě, my jsme národ“: Formování etnických identit nedávno ještě kočovných Karakačanů. *Balkán a nacionalismus: Labyrintem národní ideologie*, Fatková, G. a kol., Praha: Porta Balkanica, 79-103.

Gans, H. J. (1979) Symbolic Ethnicity: The Future of Ethnic Groups and Cultures in America, *Ethnic and Racial Studies* 2 (January), 1-20.

García, O. (2010) Linguaging and ethnifying. *Handbook of Language and Ethnic Identity: The Success-Failure Continuum in Language and Ethnic Identity*. Fishman, J. A., García, O. (eds.). Oxford: Oxford University Press, 519-534.

Gramelová, L. (2011) Arumunština. *Navýchod* 11 (1), 21-22.

Gramelová, L. (2012) Gramatika arumunštiny. *Arumunština*, Gramelová a kol. Praha: Jaroslav Gramel, 47-68.

Gramelová L. a kol. (2012) *Arumunština*. Praha: Jaroslav Gramel.

Goltsiou, K. (2011) Theme 4: Transhumance Routes. Report of Greece (výzkumná zpráva) [cit. 30. 1. 2012] <http://prismanet.gr/canepal/en-10-research-topics/en-4-transhumance-routes>.

Heller, M. (1999) *Linguistic Minorities and Modernity: A Sociolinguistic Ethnography*. London: Longman.

Hora, K. (1959) *Bulharsko-český slovník*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd.

Horáková, J. (2011) Počátky arumunského písemnictví. *Na východ* 11 (1), 23.

Horáková, J. (2012) Arumunská literatura. *Arumunština*, Gramelová a kol. Praha: Jaroslav Gramel, 23-46.

Jireček, K. (1888) *Cesty po Bulharsku*. Praha: Matice Česká.

Kadlec, K. (1916) *Valaši a Valašské právo v zemích slovanských a uher-ských*. Praha: Nákladem české akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění.

Kahl, Thede (2002) The Ethnicity of Aromanians after 1990: the Identity of a Minority that Behaves like a Majority. *Ethnologia Balkanica* 6, 145-170.

Kahl, Thede (2004/2005) Aromanians in Greece: Minority or Vlach-speaking Greeks? *The Newsletter of the Society Farsarotul* 18 (1-2). http://www.farsarotul.org/nl27_1.htm.

Kalionski, A. (2002) *How to be Karakachan in Bulgaria?* [cit. 16. 6. 2009] <http://www.cas.bg/uploads/files/Sofia-Academic-Nexus-WP/Alexei%20Kalionski.pdf>.

Kalionski, A. (2007) *Jurucite*. Sofija: Prosveta.

Kaneff, D. (2006) *Who Owns the Past? The Politics of Time in a ‚Model‘ Bulgarian Village*. Berghahn Books.

Kaser, K. (1995) *Familie und Verwandtschaft auf dem Balkan*. Wien: BöhlauVerlag

Khazanov, A. M. (1984) *Nomads and the Outside World*. The University of Wisconsin Press.

Koliopoulos, J. S. (1981) Shepherds, Brigands, and Irregulars in Nineteenth Century Greece. *Journal of the Hellenic diaspora* 8 (4), 41-53.

Krāsteva, A. (ed.) (1998) *Obštnosti i identičnosti v Bālgarija*. Sofija: Pektston.

Lindstedt, J. (2012) When in the Balkans, Do as the Romans Do – Or Why the Present is the Wrong Key to the Past. *Balkan Encounters: Old and New Identities in South-Eastern Europe*. Lindstedt, J., Wahlström, M. (eds.) Helsinki: Slavica Helsinkiensia, 107-123.

Luleva, A. (2002) *Svetät na veštite v tradicionnija bälgarski dom*. Sofia: Marin Drinov.

Mackridge P. (2007/8) Aspects of Language and Identity in the Greek Peninsula since the Eighteenth Century. *The Newsletter of the Society Farsarotul* 21-22 (1-2). http://www.farsarotul.org/nl29_1.htm

Maffi, L. (2007) Biocultural Diversity and Sustainability. *The SAGE Handbook of Environment and Society*. Pretty, J.; Ball, A. S.; Benton, T.; Guivant, J.; Lee, D. R.; Orr, D.; Pfeffer, M. J.; Ward, H. (eds.), London: Sage, 267-278.

Makoni, S.; Pennycook, A. (eds.) (2007) *Disinventing and Reconstituting Languages*. Clevedon: Multilingual Matters.

Makrís, E. (2008) *I Sarakatsani tís Bulgarias*, Ioannina.

Marinov, V. (1964) *Prinos kām izučavaneto na proizchoda, bita i kultura-ta na Karakačanite v Bälgarija*. Sofija.

Markowska, D. (1962) Kilka uwag o procesie zanikania nomadskich migracji pasterskich na terenie Bułgarii. *Ethnografia Polska*, 1962, 7: 226-239.

Nicola, R. J. (1989) History of the Society Farsarotul. *The Newsletter of the Society Farsarotul* 3(1). http://www.farsarotul.org/nl5_8.htm.

Ong, W. j. (2006) *Technologizace slova: mluvená a psaná řeč*. Praha: Karolinum.

O'Reilly, C. C. (2001) Introduction: Minority Languages, Ethnicity and the State in Post-1989 Eastern Europe. *Language, Ethnicity and the State: Minority Languages, Ethnicity and the State in Post-1989 Eastern Europe*. O'Reilly, C. C. (ed.). New York: Palgrave, 1-16.

Pimpireva, Ž. (1995) *Karakačanite v Bälgarija*. Sofija: Univerzitetsko izdatelstvo „Sv. Kliment Ochridski“.

Pimpireva, Ž. (1998) Nomadskata obština na Vlasite-Armäni i Karakačanite v Bälgarija. *Armänite v Bälgarija*. Sofija: IK „Vasil“, 313 – 341.

Poulianos, A. (1960) *Sarakatsani – the Most Ancient People in Europe*. <http://www.aee.gr/english/5sarakatsani/sarakatsani.html>.

Shostak, M. (1981) *Nisa: the Life and Words of a !Kung Woman*. Harvard University Press.

Shostak, M. (1993) *Nisa, dcera Kungů*. Praha: Mladá fronta.

Stareva, L. (2007) *Bălgarski magii i gadanki*. Sofia: Trud.

Šatava, L. (2004) Regionální jazyky v současné Evropě. *Eurolingua 2004*, Uličný, O. (ed.), Liberec: Technická univerzita, 9-17.

Šatava, L. (2009) *Jazyk a identita etnických menšin: Možnosti zachování a revitalizace*. Praha: Slon.

Triandafyllidou, C.; Calloni, M.; Mikrakis, A. (1997) New Greek Nationalism. *Sociological Research Online 2*.

Urbańska, B. (1962) Karakaczani. Nomadski lud pasterski na bałkanach. *Ethnografia Polska*, 1962, 7: 203-225.

Vacev, C. J. (1996) *Karakačanite ot Berkovica: Istoričesko minalo i nastojašte*. Montana: Polimona.

Wardle, D. (2003) Five Faces – One People: The Sarakatsani in the Balkans. *Greece and the Balkans: Identities, Perceptions and Cultural Encounters since the Enlightenment*. Tziovas, D. (ed.). Burlington: Ashgate Publishing, 127-140.

Zima, P. (2002) Ekolingvistika. Jazyky jako organizmy žijící prostřednictvím svých uživatelů. *Vesmír* 81 (1), 45-47.

The Karakachan Poetry of the 21st Century

Velichka Hatova

Karakachans (in Greece called Sarakatsani) are former nomadic shepherds who moved within the territory of the Ottoman Empire. Today they live mainly in Greece and Bulgaria; however their mother tongue is a form of the Greek language. In Greece they are not as visible a minority as the Bulgarian Karakachans, who are the main focus of this book.

In the 1950's they were settled during the collectivization process and adapted quickly and successfully to urban sedentary life. Today it is not possible to distinguish them from the majority Bulgarian population. This book describes how an all but invisible group elaborates and constructs their difference and identity.

One sphere where they started to present their exclusivity is linguistics. In the last few decades there were attempts to collect Karakachan folk literature and to display artifacts of traditional Karakachan culture (which is very similar as the material culture of any other nomadic shepherds in the Balkans) in museums. This is mainly the activity of professionals (i.e. ethnographers) or representatives of the ethnic group in Bulgarian society (representatives of The Cultural and Educational Association of Karakachans in Bulgaria).

This Association is mainly focused on cultural activities (dance groups, festivals, museums ...), but during the 1990's their primary goal was different. The Association organized short-term work visas to Greece for Bulgarian Karakachans. After Bulgaria entered the EU the exclusivity of Karakachans as cheap laborers on the Greek labor-market weakened. For the ordinary Karakachan the Association was not important anymore and its cultural activities slowly decreased after the year 2007.

After 2007 the ordinary Karakachans tried to get their heritage in their own hands by creating home museums, collecting photographs, making handcrafts, breeding Karakachan dogs as their ethnic mascots (although these giant shepherd dogs are not appropriate for flats and small gardens). They also started to produce their own literature „in their own language“.

This book introduces the phenomenon of Karakachan literature and tries to take it into the context of other similar ethnic groups (especially Vlachs – Aroumani who were nomadic shepherds as well). We can find the first Karakachan prose in the book „The children of Sirako“, written by Georgi Batakov and published in 2004 (in the Bulgarian language). The genre of this book confounds autobiography and ethnographic report. Batakov’s writing is an excellent source of information about how the first settled generation of Bulgarian Karakachans wanted to be pictured.

The second category of Karakachan literature is poetry, which in this book is represented by the work of Velichka Hatova, whose poems are published here for the first time. The full text of her poetry has been translated into the czech language and notes are provided. Hatova’s poetry is unique as she creates it with her eyes closed without recording. The poem is first created and memorized then after an interval of one or more days recorded. Her method makes the poetry very close to the traditional oral poetry which Karakachans created when they lived as nomadic shepherds and were largely illiterate. Hatova herself was born in the mountains and lived a shepherd lifestyle until 10 years old. This book presents this unique source in the original form and tries to show its specificity in a wider cultural and political context.

Каракачанската поезия на 21-ви век

Величка Хътова

Каракачаните (в Гърция познати като Саракацани) са бивши номадски овчари. Те живеели подвижно в рамките на Османската империя. Днес живеят основно в територия на две национални държави - Гърция и България. Техният майчин език е форма на гръцки. В Гърция те не са толкова видими като малцинство, както в България. Тази книга се занимава главно с Каракачаните в България.

През 50-те години са се заселили в процеса на колективизация. Тази група се адаптира доста бързо и успешно в градския заседнал начин на живот. Не е възможно лесно да се разпознават в околното българско население. Тази книга описва как тази почти невидима група създава и конструира тяхната разлика и идентичност. Една от сферите, в които те са започнали да представят своята изключителност, е техният език.

През последните десетилетия са видими опитите за събиране на каракачанския фолклор, литература и традиционната материална култура (която твърдо прилича на материалната култура на други номадски пастири на Балканите) и се формират първите музеи. Това е предимно дейност на специалистите етнографи или представителите на етническата група в българското общество (представители на Федерация на културно-просветните дружества на Каракачаните в България). Това е една от най-важните цели на каракачанската асоциация.

Тяната първоначална цел беше друга през 90-те години. Федерацията организираше краткосрочни визи за да могат бъл-

гарските Каракачани да работят в Гърция. След влизането на България в ЕС отслабна преди силната и изключителна позиция на българските Каракачани на гръцкия пазар на труда (преди нямаше като евтина работна сила толкова силна конкуренция в другите емигранти). За обикновените Каракачани Федерацията вече не беше толкова важна и тя, в реакция на членският интерес, намали своята културна дейност след 2007 година.

Междувременно обикновените Каракачани опитват да вземат наследството си в свои ръце. Те започват да създават домашни музеи, да събират снимки и така нататък. След едно поколение, което почти е забравило всички традиционни занаяти, те започват да ги подновяват, отглеждат каракачански кучета, които се превръщат в символ на етноса (въпреки че тези огромни овчарски кучета не са подходящи за апартаменти и малки градини) и започват да произвеждат своята собствена литература „на собствения си език“.

Тази книга представя феномена на каракачаската литература и се опитва да го постави в контекста на други подобни етнически групи (предимно Власи - Армъни които са били също номадските пастири). Можем да открием първата каракачанска проза. Книгата се казва „Децата на Сирако“ и е написана от Георги Батаков и публикувана в 2004 (на български език). Жанрът на тази книга смесва автобиографията с етнографския доклад (всъщност тази книга би просперирала в дискурса на постмодерната антропология). Книгата на Батаков е източник на информация как първите заселени поколения на Каракачаните в България искат да бъдат представени.

Втората категория на Каракачанската литература представя поезия, която е в тази книга представена с творчество на Величка Хътова. Нейните стихотворения са публикувани тук за първи път. Пълният текст на нейната поезия е преведен на чешки език и допълнен с коментари. Поезията на Величка Хътова е специална от една гледна точка. Тя я създава със затворените очи, без запис. Създава стихотворението, запомня го и след един или повече дни го записва. В това отношение нейната поезия е много близка до традиционната устна поезия, която Каракачаните изпълняваха още когато са живели като номадски овчари и били масово неграмотни. Хътова е родена в планините и е живяла овчарски начин на живот до 10-годишна. Тази книга представя този уникален ресурс в неговата оригинална форма и се опитва да покаже неговата специфика в широк културен и политически контекст.

KARAKAČANSKÁ POEZIE
21. STOLETÍ: Velička Chátova

Gabriela Fatková

Zodpovědný redaktor: Gabriela Fatková
Vydala: Porta Balkanica o. s., Arna Nováka 1/1, 602 00, Brno,
www.portabakanica.eu
Návrh obálky: Kateřina Vytejčková
Grafická úprava a sazba: Gabriela Fatková
Tisk a vazba: Tribun EU s.r.o., Cejl 892/32, 602 00, Brno
203 stran, 1. vydání
Brno 2013

ISBN 978-80-904846-6-5

ISBN 978-80-904846-6-5

9 788090 484665 >